

МРАТ

Часопис за књижевност, уметност и културу

година VII   књига VII   свеска XXVI   мај 2011

Траг - Часопис за књижевност, уметност и културу
Излази 4 пута годишње

Издавач

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас

За издавача

Магдолна Увалин

Главни и одговорни уредник

Небојша Деветак

Уредничко

Бранислав Зубовић (*оперативни уредник*), Мирослав
Алексић, Благоје Баковић, Момчило Бакрач, Слободан
Елезовић, Емсура Хамзић, Никола Шанта, Павле Орбовић,
Светислав Шљукић (*ликовни уредник*)

Адреса

Народна библиотека „Данило Киш“
21460 Врбас, Маршала Тита 87
Тел/факс +381 (21) 707-566
www.biblvrbas.org.rs ; e-mail: casopistrag@sbb.rs

Штампа

Штампарија „Будућност“, Нови Сад

УДК 82(05)

YU ISSN 1451-9437

Тираж

350 примерака

*Часопис се финансира из буџета СО Врбас и
ПСОК АП Војводине.*

Рукописе слати у електронској форми.

Илустрације у овом броју:

Академик Драган Караџић

САДРЖАЈ

шраг̃ њоезије

<i>Драгослава БАРЗУТ</i>	5
<i>Гала БОНЧИЋ</i>	9
<i>Милица МИЛЕНКОВИЋ</i>	14
<i>Ана МИТРАШИНОВИЋ</i>	17
<i>Дамир НЕДИЋ</i>	19
<i>Снежана НИКОЛИЋ</i>	22
<i>Асѝреа ПЕЈОВИЋ</i>	24
<i>Милош СОКОЛОВИЋ</i>	26
<i>Катѝарина ФИАМЕНГО</i>	27
<i>Дамир ШЕПАРОВИЋ</i>	30

шраг̃ ѝрозе

<i>Милош КОРДИЋ</i>	32
<i>Лаура БАРНА</i>	45
<i>Јовица БУРБИЋ</i>	48
<i>Ружица КЉАЈИЋ</i>	59
<i>Драгана ПАВЛОВИЋ</i>	69

шраг̃ на шраг̃у

<i>Милосав Буца МИРКОВИЋ</i>	75
<i>Момчило ГОЛИЈАНИН</i>	80
<i>Снежана ИЛИЋ</i>	87
<i>Снежана МИЛОЈЕВИЋ</i>	95
<i>Дивна БИЈЕЛИЋ</i>	103

пѳраѳ друѳих

<i>Васиљ МАХНО</i>	105
<i>Ернесѳ ФЕНОЛОЗА</i>	121

пѳраѳ звезде пѳадалице

<i>Владимир ЈАГЛИЧИЋ</i>	132
--------------------------------	-----

пѳраѳ сећања

<i>Сѳојан БЕРБЕР</i>	139
----------------------------	-----

пѳраѳ боје

<i>Јелица РОЂЕНОВИЋ</i>	155
-------------------------------	-----

пѳраѳ ишчиѳавања

<i>Адам ПУСЛОЈИЋ</i>	159
<i>Мирослав РАДОВАНОВИЋ</i>	165
<i>Жарко ЂУРОВИЋ</i>	171
<i>Душан СТОЈКОВИЋ</i>	175
<i>Миодраѳ Д. ИГЃАТОВИЋ</i>	189
<i>Никола ТЕОФИЛОВИЋ</i>	184

пѳраѳ наслеђа

<i>Павле Б. ОРБОВИЋ</i>	187
-------------------------------	-----

Финалисѳе 43. фестивала поезије младих у Врбасу је одабрао жири у саставу Перо Зубац, Душан Сѳојковић и Бранислав Зубовић.

43. Фестивал поезије младих - шраи поезије

Драгослава БАРЗУТ, Нови Сад

ЦРВЕНА НОВЧАНИЦА

Надан се да нисам загризла ону исту јабуку
сорте flower of Kant
која је пала са дрвета и инспирисала Њутна
да формулише теорију гравитације
мој организам имун је на гравитирање
склон је зато неким другим механизмима
Такође Њутновим
као на пример:
емпиријско закону хлађења
брзини звука
и
теорији о пореклу звезда
Кажи, а?
Све сами Њутн
Колико ли је он држао до кинестезије?
Ок, осим у случају јабуке Ј

Ева је волела јабуке, а ја сам волела Лилит
Можда зато што је мој отац промашио јабуку
на дан кад је пристао да „служи мојој мајци”

Извесно ја да мој отац није читао Библију,
као што није читао ни путоказе
зато је промашио сва скретања.
И неколицину пута посетио јавну кућу.
Док је мама данима хистерично викала
да нам бојлер не ради.
Шта мислиш ко га је поправио?
Мајстор.
Из Петрограда...:)))

После се открило да га је ћале (пот)платио
читаавим пааграфима
обележеним графитном оловком
које сам ја много касније
купила на уличној распродаји за
неколицину црвених новчаница...

СТОТИНКА ДОГВИЛА

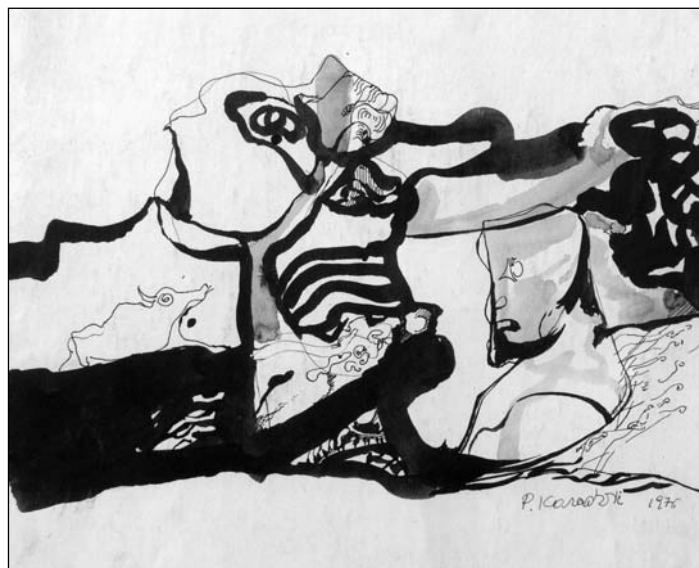
Плашим се да си се већ превише намучила
Могу то и тако да кажем
Ја сам само лекторка
разапета између наслова и потписа
мој најбољи друг мисли да би му живот био
лакши да сам ја плачљива
На чију жалост нисам?
Шта желиш да ти допишем у биографији?
Не бојим се склоништа
Један практичар + један филозоф
= све неодигране игре из детињства
СНЕГ СЕ ТОПИ, СВЕ СЕ ТОПИ
МОЈА ДРАГА,
АСHTUNG! АСHTUNG!
Апелујем на (само)свесВЕСТ:
Данас раније завршавам с послом
Хајмо у кревет
Свршићу и пре него што промениш чаршаф
Немам избора
Смрзавам се у тим твојим егзотичним улицама Врачара
Свака непарна улица је слепа
Овде сам тачно пола године
Колико пута више од тебе?
Довољно да ти испечем будућност
својим ограниченим прстима
Синоћ сам мастурбирала
и заспала раније
Желиш ме?
Колико?
Још сам 4 мин.
И одрадила сам своје радно време
прелазим оффлине позицију
са ње могу да ти
окачим двотачку
о ручку
јутарње кафе

ЧЕТИРИ ГОДИШЊА ДОБА

Недоречено спушта завесу
И не жели да је љубим поред прозора
Фиксира камеру
да забележи пандемонијум
четири годишња доба
мазохистично декламује паузе
успевам да забележим деклинацију ње:
август
од августа
августу
пред август
у августу...
У њеном августу пада киша
И спира са прозора
њен нацрте за будућност
ону која ушушкава метаморфозе
монотоног дана
почиње у седам ујутру
И завршава се до поноћи
Од августа њеним речима струји
ваздух који продире у простор
између листова њене плућне марамице
једна марамица натопљена
са четири лета
четири зиме
четири јесени
и
четири пролећа.
Шећерни талог
стар четири године
акцелира откуцај њеног срца
и у хемијској реакцији са антидепресивом
производи киселину
шири зенице
сузжава опције
прекраја
цепа
кида
боли
нагриза
језик
осетљив на
промену температуре
и инетнзитет додирала...

РЕЦЕПТ ЗА БЛАЖЕНСТВО

Најјефикаснији лек који лекари преписују женама:
трудноћа.
Болне менструације?
Неће те болети после порођаја!
Имаш полицистичне јајнике?
Кад родиш дете све ће се само средити!
Циста на сиси?
Кад будеш дојила нећеш је више имати!
Каријес на тројци?
После трудноће ћеш и тако ставити вештаке!

Драган Караџић - Препознавање (шүш)

Гала БОНЧИЋ, Ниш

ЗИДИНЕ

1.

У том су мехуру правила проста
Поштени ћуте и гледају преда се

2.

Око мене се сјатио
Рој људи БезГлаве препуне питања
И нуткања. Осмеси им грчевито стискају
Лица им мењају лични опис
Од толике неприродности расту им
чудне и настране боре.
Ја у мехуру стојим опасана
И као што прве градове штитише зидине
Од безброј ратника
Тешко ће се од мене пробити
Тешко ће добити тај рат

3.

Кроз мехур не видим добро
Позадина се утапа у људе и
Њихова обличја нестају у импресионизму
Непомични и празни поглед
Није прозор за овај свет
И ноћас се савршено одаје
У центру зеленог дубоког ока
Твоја сенка

4.

На тело качим украсе
Који терају духове

Наруквице које те невидљивим чине
Амајлије за Снагу
И звезде за Исправне путеве
И размишљам да поново
После дугог предугог времена
Постанем хришћанин

Како да искупим твоје грехове
И како да платим за твоју срећу
Колико икона треба целивати
За цео дан топлине у твојем срцу
Колико свећа треба да догори
Да бар два дана у миру проведеш

5.

Од љубави ове
Ја познајем само мисао
Од твоје среће

За коју ми кажеш
да не мариш много
Јер и патња је боља
Од ништавила
Али ја само на твој осмех мислим

Запалићу ти свећу која ће вечно да гори
И стајаће на твојем лицу

Један Осмех
Поглед
Жеља
Једна црвенкоса жена и Ти

ОБЕЋАЊЕ

Данас сам шетала Победином улицом
чији је отпад лелујао ветар
Дебели и стари тезгароши Цигани
Спаковаше сву Новогодишњу радост
И одоше у домове своје

-ко зна где су отишли

Иза њих су пластичне кесе насисане
Прљавог ваздуха обигравале око уличне светиљке
Спласли су осмеси на лицима

Повукли се у своје одаје
И као да не бејаху ту божићне играчке и украси
Нестаде све као велика Варка

2.

Кажу огромни су нереди негде у Италији
Свет је велико тесто амебоидног облика
У кога заривају своје охولة и од похлепе масне прсте
И праве га како воле. На крају нам ставе и трешњу на
врх.
Да живимо мислећи како је некад можда и дохватимо.
Бедни смо
Можда сте сасвим у праву
Али није то беспарица већ је бедан свет овај
Кога меси ко како зажели

Хтела сам да одем за пар година
И живим у Италији
Надајући се да ћу тиме љубав вечнију од
Града у којег сви путеви воде, задржати
Али сада вам обећавам неми и слепи
Гледаоци моји
безглава публико
Мртво море
Обећавам да очи у очи гледаћу само у Сада
Јер планирати је јалова работа
А Будућност је терет исти као
И оно што већ смо прошли
Љубав своју гушити нећу
Плановима и бескрајним жељама
Држаћу је чврсто
сваки пут
Када приближе се празници
Када ми подбуле кесе облећу око главе
Осећаћу је Сада и уживати у боловима које правим
Док ми Цигани нуде да ти купим поклон на улици
А ја им кажем: Има он, дала сам му све
Не смем више.

А дала бих и то више

Нећу је замарати тумарањем
По мраку оног што долази
Нити ћу јој причати шта мора
И треба учинити
Док је имам волећу је
Волећу што волим
Снагу своју даћу јој да њоме располаже

И до задњег дана а задњи неће доћи
Борићу се за њену Победу
и
Да све улице овог света отуда носе назив
Победина

О ТАЈНИ

Из Великог праска родиле су се речи.
Њихова мати звала се Потреба.
Рађала их је на хиљаде и није се сећала свих.
*„Из Хаоса њосћејено настјаје слика
Извире са свих стїрана и њосїаје једно”*

У вртлогу прашине-ко се снађе побеђује
Побеђује једну препреку

Ошамућене и изгубљене речи вапе једна за другом,
пружају руке у потрази за смислом.
Ухвате се у коло, седну у воз и пред нама искрсава
реченица
у свом пуном сјају.
„Значење нечега бивало је љраво љек у конїекстїу свега”

Сада стоји сама.
Лебди у простору, гуши је прашина, улази у поре.
Плачемо јер не знамо ни за шта друго
Ако је Реченица женско, јер дечаџима бране да плачу.
Ништа не помаже. Хиљаде речи још увек се тиска око ње,
вуку јој тачку
Грчевито брани крај своје мисли
Не дамо тачку
Ништа више од тога немам рећи.

*„И шїаа жод да кажеш, увек се од нас тїражи још
А истїнском бићу речи су биїне само због мелодије”*

Оптужба ми стоји на леђима.
Критичари ни овога пута нису били ништа објективнији,
нимало праведнији.
Тражи се цела прича. Силе ме да говорим.
У супротном узимају графит
И исписују сами наставке моје реченице која нема наставак.
Сама по себи нема смисла то је чист ларпурлартизам.
Ја плачем.

„Ако за тїрен не заћуїши, никад нећеш чуїи”

Узимам реченицу из ваздуха, из простора
у који сам је вођена лакомисленошћу оставила
да чучи и повија своја леђа над туђим тумачењима.
Мислила сам-довољно је рећи.
Довољно и више од тога.

„Пућња је зотиво увек имала најјачи злас”

Као дојенчад држим је у наручју.
Волим је и осећам. Сваку реч из ње осећам у свом бићу.
Прво бићу а тек онда у људском.
Прислоним на њ своје усне, пољубим и шапнем:
-Извини.
Затим је гурнем у неки измишљени контекст,
да удовољим другима. Да задовољим себе.
А кад ме обузме жеља и савлада ми тело,
тера ме да кажем, да одам тајну,
ја кажем мало
Започнем само или само дам крај. И никад ништа.
Моја деца умиру у ваздуху јер их нико не чује, нико не зна
КАКО да их чује.

Одједном ја стојим услед прашине
Гушим Земљу својим постојањем
Плућа се надимају – исувише удишем овај ваздух.
Није сав само за мене
Ја сам моја реченица. Ја сам усред хаоса јер ме виде тако.
Као бесмислену из контекста извађену реченицу
Коју сам рекла а нико није чуо. Како другачије? Једино
тако знам.
„И када је чују погрешно је протумаче”

Сад знам где сам тачно.
Седим у својој соби и једна мисао клечи у мени
и моли ме да је напишем. А ја се играм.
У мени је Мир. То нешто је Тајна. Ни папири је неће
знати.
Таман да напишем претворим је у нешто друго.
Ја сам чаробњак. Ни од чега створим све.
А ви сте моје слуге и не знате боље.
И никада нисте ни боље ни веће од мене, јер ја вас казујем
ја вас и уништавам.
*„Тајна је безначајна чињеница
важна ономе ко је познаје. Ја је знам.
Осећам. Докле зог у мени клечи,
склољеним рукама моли да је пустиим најоље, дойле сам
сиџурна.
Нема пошребе за покушајем да исџричаш нешто што је
свима сџрано”*

Милица МИЛЕНКОВИЋ, Сврљиг

ПОГАЧА

Осећам.
Тежак су нам логор спремили.
У црно нас рухо завили.
Плачу деца.
Поља пуста.
Жене више не поју песму.
Утихнуле.
Угасле.
Збирају кукурузна зрна.
Биће погаче мање од длана.

БОЖИЋНИ КОЛАЧ

Мајка ће, о Божићу,
Прсте у њиву
У семе
У жито
Да умеси мушку снагу
Воденицу
Точак и камен

Мајка ће, о Божићу,
Волове у јарам
Кућу крај друма
Змију под амбар
Мртве под праг

Мајка ће
Још само Крст по средини,
Раскршће
и Путоказ

МУЧНИК

Наш воденичар хрче
крај празног мучника.

Зна он
за мучник треба много
муке
ратарове
његове жене
мршаве децембар

ковчега покојних дедова
испуњених трулежом
непрежаљеним међама
нерођеним синовима

треба много
облака
босих девица
баба са секрама
Станоја дављеника

много жртвеног хлеба
мирисног тамјана
црвених слова.

Наш воденичар
болно уздише
крај празног мучника

У воденицу нико не залази

Зна он
за мучник треба много.

ИКОНЕ¹

Да бесове изгоне
проплакале шуме и иконе!

Кржави дланови дрвосече
носе јеванђеље
срасло са годовима.

Минијатурним сликарством
не писаним Словом
упозорење будућим столећима.

Херувими и серафими
у ореолу концентричних кругова
утуљену светлост буде.

„Покајте се,
приближи се царство небеско,”
звече звона
са светитељског пантеона!

Ана МИТРАШИНОВИЋ, Младеновац

¹ Иконе на пањевима појавиле су се 2006. године у Сврљигу. Проглашене су за Божје чудо од стране СПЦ. Чувају се у ризници цркве у Сврљигу.

УСПАВАНКА

Док јуриш безглаво бесани човече
Еа нетакнутом енергијом
Есенцијом постојања
Кроз неистражени нам Космос
Остављаш за собом прашњави траг
Саткан од устрептале љубави
Путоказ другим бесаним трагачима
Ја те нећу пратити
Уморна од снова и надања
Изгубићу се у неком другом
Галактичком предграђу
Далеко далеко далеко одавде
Лутаћу хиљадама светлосних година
Гасећи успут заборављена сунца
И ту у том мрачном ћошку сама
Коначно заспаћу

ГЛУВОНЕМА

гутам свој понос и памет као пилиле
за доручак ручак вечеру и ужину
уз мало водке да лакше склизне
д сагори туга у грли
да отопи се снег у грудима
па да дозивам појудно
пластичног човека излизаних стопала
што мисли шарене паучинасте мисли
и вапаје моје не чује

ЗВЕЗДАНА ДВОЈИНА

једном кад упијем есенцију
твог мириса твог гласа
читавог твог бића
носићу је у скривеном цепу
пажљиво као фузијску бомбу
покажи ми чврсто и одлучно
да су срећан кад ме видиш
и живећу дуго дуго вековима
од устрепталости тих момената
под нашим магичним Сунцем
а моји ће кораци и издисаји
одзвањати твојим ликом
обликовати твоје постојање

RELATIONSHIP STATUS: FUCKBUDY

реанимација страсти
уз екстатичност и ватру
на крају крајева ипак
ма колико добра игравила
сврш те опако скења и заболи
требало је упослити Пандору
да управља тобом вама светом
млитав мртав и празан на послетку
мислиш само Сенека је био у праву
матер му

У ПРЕДГРАЂУ ЈЕВРОПЕ

Бандере криве кичме,
најављују Vaci street.
У њој рој глобалног воћа се нуди.
„За представу и пиво само хиљаду форинти!”
Говоре гласно и смело као да нуде kürtös колач.
Даме прљаво намигују,
евро, форинте, све примају.
До голе младе коже,
у месо младо а презрело.
Поскакују, на шипци и око ње,
смешкају се и миришу на профит.
У лице, руке и крило гурају ми себе.
Седим опијен, залутао и у мрак увијен.
Цртам им трептање и збуњеност на лицу,
без жеље да им размажем шминку.
Захтевам речи уместо груди,
право име уместо ногу,
разлог игре уместо себе...
Да ли су ме због тога избацили?
Не знам, не сећам се ни како су ме увукли.

Из Пеште сам донео лисице,
стављам их другарицама на руке
када описујем Европу.

СИСТЕМ

Аутобус није навикао на толики пут.
Грца, копрца и гризе, белу линију ЕУ.
У њој густ, тежак и уређен мрак.
Магла лиже празне, хладне улице.
Један сат после поноћи,
као макета града, град.
Као нестанак речи и покрета.

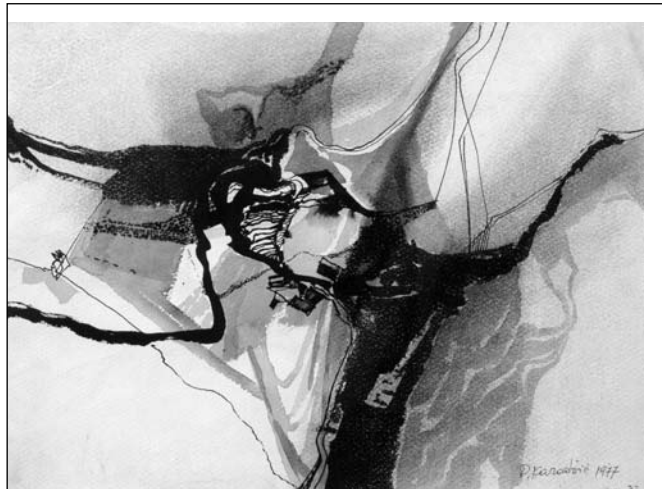
Као језа и полицијски час.
Као радна Европа.
Јутро је живље,
колоне се сударају уздасима журбе.
Arbajt, arbajt, arbajt...
Одјекује у њиховим погледима.
Увече се сударају издасима журбе.
Shopping, shopping, shopping...
Одјекује у њиховим погледима.
Смокинг стационс,
уместо траке на рукаву.
Новембар.
Инголстадт.
Немачка.
Европа.
Систем.

ОТИЦАО ВОЗОМ ВРАТИО СЕ ВЛАКОМ

Прљави таксисти,
прљави станица,
прљави пруга,
испраћају нас.
Воз, прљав наравно.
Добро дошли...
Осмех,
силан смех,
кашичица,
дуван и жлица,
дека и декица,
ћебе и ћебад,
ајме, ба и бре,
другови и другарице.
Прво смо причали,
потом писали,
на крају смо певали.
Јутро је попило
кафу, каву, кахву.
Гледамо у штеклицу,
у даљину гледамо,
гледамо у ништа скупа сви.
Влак нас враћа.
Коначно сам и ја склопио очи.
Коначно сам пао на земљу.
Ја сам коначно заћутао и заплакао.

ПАД

Шкрипи стари под попут свежег сандука.
Сто је дугачак, на њему се руча
када дођу неки леги гости или слава.
На њега се ставља ковчег са покојником.
Мајка, отац, баба, деда, прадеда...
Сви на њему виђени последњи пут.
И овај пут свећа се пали.
Не чује се звекет кашика и тањира,
значи није славље а ни слава није.
Људи не доносе свеће и цвеће,
не обилазе око стола и не крсте се,
ни сахране изгледа да нема.
По столу расуте слике
умазане воском, ћуте престрављено.
Шта ли би ми сада рекла мајка?
Сигурно би се тихо насмешила
и гледала негде на другу страну.
Нећу никада више, чак ни између стихова.
Јутро лизаћу исцепаним собним папучама
помирен са хладним вечерима.
Док ме пре визите сестре повијају као дете,
говоре о крвавим улицама којима морају проћи.
Имао сам превисоко мишљење о човеку као бићу,
из тога је проистекао мој пад.

Драган Караџић - Раскрснице (џуш)

Снежана НИКОЛИЋ, Брдарица

ДАЖДЕВЊАК

Осећам. Вирка кроз плот
на оном пољу које никад
не угледах, на које никад
не загах.
Понекад го протрчи у магновењу,
а ја, ја још скрајам и прекрајам
кошуљу му на дар.
Каткад заспим међ
пустим стенама,
међ прстима,
пророка сновидећег,
па кад скотрља се камење,
од очију му на мој јутарњи дах,
прекине ми реп песме ми.
Помислим тад:
Волела бих да сам даждевњак!

КАМЕН

Дај ми камен
и ништа више!
Знаћу да уклешем у њега
слово из ока ишчупано,
с неба састругано
последњим напуклим ноктом
моје мислене руке.
Дајем ти камен
и ништа више!
Ако не знаш
са њим шта ћеш,
обавиј га рукама.
Оставила сам потајне трагове.
Клеши!

ПИСМО ДРЖАВНОМ НЕПРИЈАТЕЉУ

Кријем ратне заробљенике у
колиби од папира.
Једног по једног доносили су на носилима.
Све сам их једнако волела,
све их једнако пазила,
била сам њихова најдража болничарка.
Гледам њихове епилептичне нападе
од којих дрхте прозори на мојим прстима,
и дрхти постељина моје унутрашњице.
Дотичем коленом усне и отирем сваку
реч, сваки стих о дланове,
боли црвен лика твог.
Закључају их све у тамницу,
ишчупају им језике, да никад не проговоре
да волим те државни непријатељу.
Бројиш ли погинуле с друге стране рова?
Хвата ли те страх кад пред сан
не можеш да се сетиш како миришу дуње?
Чуваш ли њихове ципеле, значке, капуте?
Обећај ми да никад, али никад
неће погинути од твоје пушке!
Чуваш ли моје снове под капом,
поклонила сам ти их ономад
кад смо сахрањивали сунце?
Не знам како се зове место где сам,
чини ми се Песма.
Не устукни пред нападом,
држава не воли издајнице...
Воли те твоја болничарка!

САЖИМАЊЕ

Сердце моје, цвокоћеш ли, кушаш ли ме?
Тргнем главу на твој звекет што проспе се
као кеса дуката.
Сердце, куд нестане цилиндар с чарних ти очију
из којих зјапила је бука нека?
Нисам је чула док не оста голо и босо Сердце моје.
Слушаш ли ме Серце, или ти се уши зачепише
плитком водом, у којој грцају и вид видају
они без очињег вида?
Серце моје, не даји колена,
ишчашићеш ми најдражу кост!
А шта ће мени Серце сакато,
кад са Срцем носити се не знам,
а само ми то остаде...

Астреа ПЕЈОВИЋ, Београд

ЛУБЕНИЦА

Истетовирала сам парче лубенице
на месту на коме су рекли да боли.
Било је хладно и влажно
пред сам крај петнаестог дана новембра.

Убод,
по убод
добила је контуру
и убод,
по убод,
по убод
своју боју
и пуноћу.

Смеје ми се са подлактице
где је сад заувек лето.

БУВЉАК

На бувљацима старина има свега и свачега
и нико према њима није равнодушан.
Људи који продају и људи који купују.
Рециклирамо туђе животе за неколико излизаних новчића.

Торба за двоглед,
лисирана сукња,
фотографија давно мртве породице,
фото апарати који више не раде.

На штанду где Руси стварају нове модне трендове
чекале су ме јахаће панталоне.
Можда још од пре другог светског рата,
обучене једном или никада.

Мушке, али савршене на мени,
воде ме у лов или дугу шетњу
по пољима западне Немачке,
везови испод килена и златна копча.

ОБИЧНО ЈУТРО У ВРТИЉУ

Сигурно је било лако када је дилема била
да ли више волиш маму или тату?
То је било много пре прве и друге крви.
пре цигарета
алкохола и смрти.

Циче и вриште
Маму! Тату! Једнако!
а ја их сажаљевам
док пролазим поред дворишта где их пакују у мале људе,
васпитачице и куварице
које послужују шаргарепу отужног укуса.

ЈЕДНА СТВАРНА СМРТ ЗА СУОЧИТИ СЕ СА ЊОМ

Умрла ми је бака и део мене са њом.
Када су ми јавили била сам далеко далеко где ће бити
гроб.
Нисам мислила о томе да је више нема.
Мислила сам о колачима
питама
кикама
сукњама
штриканим џемперима
пољупцима
сузама
парковима
голубовима
књигама
цртаним филмовима
осмесима
годинама
борама
мало о Алцхајмеру и мирису старачког дома,
а тек на крају
о њеном ковчегу.

Милош СОКОЛОВИЋ, Пирот

***

Вребају ти прстен воденице.
Појату сраслу с кљуном тишине.
У јасици ти дуси блуда служе.
Устрашено ћути гумно ластара.
Репато зрно пробија уши.

***

Раздом грбаво расте.
Погача трбухом тужи.
Земља свлачи корице.
Остају заслепљеници.
Чељусти оронулог сунца.
Чела тамјана у жилама крушке.
Крваре цепови торбара...

***

Где си своде?

Куда су те жедног превели?

Слинили младог
кроз ноге девице?

Испљували ко штенад
Кад лочу воденицу?

***

Живу воду на главње меће.

Звучено прште окумљене језе.

У стрњику грешан се стани.

Врачају увек после кише.

Катарина ФИАМЕНГО, Нови Београд

ОПЦИЈЕ

Ако бих и желела
да будем Љиља Брик,
не знам да ли бих
то поднела

Да ли би био јачи порив
утеха за преживеле
или тај метак никад не би
испарио из главе

Да ли је довољно
живети са $2/3$ љубави

Да ли је то више
него што већина има

Пуноћа круга
тежи да покида
старнице троугла

Не желим да знам
да ли је могуће
преболети губитак
једном спознаног јединства

ЗИДОВИ

Знаш,
трба склопити коцкице
и скупити наш распон
боја и голих обрису

Сведено ће бити
много јасније

(можда једном
постанемо куће
и за неке веће
мудрости)

Тренутно смо конфузија
која блиста
у одређеном тренутку
и чим је дефинишемо
неутешно се угаси

ПРАЗНО

Једна од оних вечери
када те свака песма
подсећа на неког
далеког и давног

Све изгибљене шансе
ти пуне очи и мисли
сећања и илузије
се скрајају у целину

Можда постоје
паралелни светови

Можда је у њима
све је испало добро

Тачно знам како изгледа
та стварност

Не радим на њој

Трагам за дужом формом

ПРИЧА

Кроз прозор београдског трамваја
се иначе не виђају такви призори
хуманост је реткост
на градским улицама

оне лакше варе топот штикли
и звоњаву мобилних телефона

У свој тој маси бесмислене журбе
вукао се погрбљени старац
потпуно седе косе о браде
у изношеном оделу испраних боја
стопу по стопу, ногу пред ногу
без журбе, у својим старим ципелама
прекрстио је руке на леђима
и смирено гледао кроз пролазнике

За њега нисмо били ту
ни трамвај ни ја ни редови аутомобила,
само га је његов пријатељ
на повоцу,
жути пас мешанац,
сталожено пратио уз ногу
окрећући се кад и старац
и застајкујући кад и он
савршено стрпљиво и мирно,
онако како то људи одавно не раде
у великим градовима

Ови сапутници су изгледали
потпуно недодирљиво на свом путу
који се чини много значајнијим од наших
урамљених у асфалт,
масна стакла и предратне зграде

За нас су били етеричне приказе.

Дарко ШЕПАРОВИЋ, Вела Лука

ГУСТА МОДРИНА

ово на улици је нааква
прашина, пепео с Везува.
снијег.
сакупљам ногама танке
водене листиће и уносим их
у стан. тамо се отапају у
велико море, које прогута
мене и овај давно поклоњени
тепих. у дубинама, кошчате
рибе, коралји и
трагови неке давне
археологије. причали су у
школи о изгубљеним градовима,
живо потопљеним морнарима, али
ово није ништа из шкилске
писанке. ово је модрина, густа,
и толико непробојна да је дисање
немогуће. питам је, што је ово у
чему сада стојим, у чему су умочене
моје ноге, реци ми драга,
што је ово?

ПЛУТАЈУЋА ГЕОГРАФИЈА

чаша се разбила, и крхотине су биле посвуда. скочио сам
у ту плутајућу географију стакла. рубови су били оштри,
крварио сам,
ти си била у кухињи. ходам и
остављам иза себе, црвене мрвице, младост, путоказ
за повратак. стаклени отоци постају све већи,

српањ је, љето и мислим,
како спарина и који придјев превише, не могу никоме
наудити. како се мора плутати морски
и одважно. како ти не знаш да сам отишао, јер
оглушиш од металне јеке, од сударања вилица
и ножева.
и мислим, како за сваку разбијену чашу,
кажеш; није до мене,
до стакла је.

УСПАВАНКА

ако их видиш, грлате и
масне, како марширају
градом, у долини бијеса
и неспоразума,
погелдај их кроз
шупљину прстена. она
ће их заокружити
попут тишине мрака
нијемог филма. у тој
тишини, чујеш само
своју узалудност и
неподерани глас.
а твоје грло и није
твоје, служи ти само
да прими киселине и
отрове које сипаш
у себе.
на крају филма, рећи
ћеш, без да отвараш уста,
добра вечер, уђите,
доље, у мене, све
распарајте или запјевајте
успаванку, неку тиху, онако,
за
лаку ноћ.

Милош КОРДИЋ

ПАРЧЕ ХЛЕБА С ПЕКМЕЗОМ

У раним јутарњим часовима, 23. децембра 1955. године, у Ардуру се ушуњала другарица Игленија Хахар. Могло би се рећи да се ушуњала тајно. Кад не би ни окада од првих светлијих прозрака. Оно што се белило - белило се од тананог снежног прекривача. На који се она није освртала. Него је дрито упрашила у канцеларију друга Колије Крате, начелника Префектуре државне безбедности града Ардуре. Онижег али веома чупавог човека. Крата се уза сав свој одговоран и тежак посао посветио и развоју живинарства. Разрађеном у свеобухватном петогодишњем плану подизања живинарских фарми. На подручју целе ардурске комуне. С првенственим усмерењем на узгој кокошију. Те би он по неколико месеци, заборављајући на своје задатке, мада су то овакви и онакви језици тумачили и као одвраћање пажње од онога што је пратио, за чиме је трагао, као што је било и оних који су говорили и о новом начину деловања државних безбедносних органа, али... то сад није ни важно... и по неколико месеци, велимо, обилазио терен и објашњавао све што је у вези с несагледивим предностима увођења инкубатора у савремену производњу пилића. Због чега су се, али опрезно, бунили у Пољопривредном добру Златно теле, златна кока. Они немају довољно ветеринара и агронома ни за своје потребе. А где је ту још и Месна индустрија *Сточни прейород*. Па где још да се и с инкубаторима, пилићима...

*

Није се друга Крату могло тек тако зауставити на светлим стазама којима се, и дању и ноћу, кретао ка што бржем развоју живинарства. Осим, уколико изненада, тајно... Као што се догодило изненадни долазак другарице Хахар. Њу је Боа, Безбедносна отацбинска агенција, у којој ради на високом положају везаном за праћење живота и рада највиших светских државника, у Одељењу за државнике Источног блока, послала да строго пов. истражи све у вези последњег боравка таваришча Стаљина у Ардури.

По једним причама, Хахарку је то јутро, а подразумева се да ју је довезла велика црна лимузина, с угашеним светлима, док је при

заустављању, недалеко од капије зграде Префектуре, возач угасио мотор, дакле, њу је, по једним причама, заиста тајно, испред зграде, дочекао - нико други него друг Крата, лично. У ишчекивању лимузине, то јест другарице Хахар, он се беше скутрио иза једног од стубова, где се смрзнуо као говно. Поједини вајни стручњаци тврдили су, неко време, да ти стубови припадају дорском стилу. Било је и оних који су причали да се ту ради о стубовима који су грађени у коринтском стилу. Јер да капители многих стубова по Ардури завршавају у облику котарице од бодљикавог лишћа. А то никад нико није успео да види, то, бодљикаво... Осим по грмовима и бујадарам Стрме планине. А то је један од ардурских стручњака за архитектуру протумачио као чисту будалаштину - никад се у Ардури није градило у тим стиловима, као ни у јонском, такође. Нигде не беше трагова тим стубовима. Или било каквом бодљикавом лишћу у котарицама. Но, за нас је сада важно да се начелник скутрио и да је дочекао и увео другарицу Хахар. Па се не може баш написати да је она дрито упрашила у његову канцеларију, по другим причама. Као што ми мало пре написасмо у уводу овој причи: неко је ипак видео то увођење. Упркос томе што је то било тајно, у раним јутарњим часовима. Кад још није ни први петао на периферији Ардуре...

Иако је другарица Хахар приспела, дакле, тако изненада, као да је с неба па у ребра, ипак је њу, да поновимо, дочекао друг Крата. Има он своје људе, горе, у главном граду Земље Отаџбине, односно у Агенцији. Није ни он сисао весла па да се препусти да га носи хладна вода, а она да га затекне, не вода, него Хахарка, чији је супруг, ратни војни инвалид, један од највиших руководиоца Отаџбинских државних железница, који је одрастао на селу па добро зна шта за одрживи развој села значе кокоши, и шта то значи кад се рано рани и две среће граби, као што је он уграбио другарицу Игленију... а она да га, а то смо хтели да кажемо, затекне на спавању, у раним јутарњим часовима. Кад би требало да се већма него у било које доба ноћи или дана шуљка, вуљка, прати, снима, бележи. Ђаво никад не спава. Једног дана, кад се отворе архивске одаје, па се прочешљају регистратори, фасцикле и којекакве строго пов. хартије - видеће се ко је и колико радио. И ко је све и шта је све... да не кажемо - шта.

Касније ће Хахарка сазнати да је Крату о њеном доласку, поред никад откривених кртица у Агенцији, обавестио и њен супруг, друг Хахар. Намерно, или се излануо онако, случајно, не зна се. Иначе је друг Хахар без мошница и полног органа. У које га је стрелнуо гелер нагазне мине, приликом форсирања реке Еуфрат. Или је то била река Марица, Неретва, Купа, Тиса... можда... он се не сећа. Јер беше мркли мрак. Мрака се сећа. Те не би ни жаба да крећу, као ни сојкула и ћукова да својим хуковима убоду из дубине таме. Па да човек, борац, првоборац, може да се снађе - на којој ли је страни света, као оно: исток, север, односно лишајеви по стаблима дрвећа до северне стране... Као и на којој је сада реци - да ли је то Меконг, Тигар, Донабо, да ли су то срушени мостови... Топографија је за ратника наука свих наука, а оријентација је ђаво уколико

се не држиш оне: Карту читај, а сељака питај! А не да ја одмах, пре него што ћу на реку, нагазим баш на ту, нагазну... причао је друг Хахар, има томе, другу Крати, у бањи. Кад је био на видању рана, док се Крата конспиративно, наравно, вуљкао и шуљкао по бањама, пратећи притајене непријатеље народа и државе, али и уживајући у полно незајажљивим, врелим утробама жена нероткиња, које су девет месеци касније, излечене, дабоме, рађале баш слатке мале Кратиће. А њих је, нероткиња наиме, одувек по бањама... да им се ни броја никад није знало. Те су многе и за Крату као живи језици све у шеснаест, седамнаест радиле: и ово, и оно... како када, како која.

Чињеница је да другарица Хахар дође у месецу у коме се нигде на небу нису могле наслутити а ни видети дивље гуске. Добро она зна да су оне одавно... на југ, у Африку, Азију, свеједно. Важно је да је то што даље одавде. Дочим је о љубави начелника Крате, као и о његовом самопрегорном залагању за развој живинарства, с посебним усмерењем на узгој кокошију, нико није ни упозорио а камоли да ју је о томе детаљније обавестио. Нижи службеници, агенти, шта ли већ јесу, и шта нису, у њеном Одељењу, имају много важнијих послова у праћењу и прикупљању грађе везане за највише државнике Источног блока. Те где да се још маштракају и с кокошицама, инкубаторима и дивљим гускама.

Осим да другарица Хахар долази, поуздане везе Колије Крате, у Централни Агенције, нису, ипак, успеле да докуче разлог тако изненадног одласка Игленије Хахар у Ардуру. И то баш кад је шкрипало под ногама. Од студени, дабоме. Њене кожне чизме нису биле нешто нове. Избегавала је да облачи било какве кожне мантиле или бунде, бундице, дуже, краће... Имала је обичај да навуче отањи капутутићак, теренац, а не ђубретарац, па хајде. Крата је био уверен, а то му је и дојављено, шифровано, наравно, да се Хахарка изволела дати на пут за Ардуру искључиво рутинске контроле ради. Као и да провери, што само он претпоставља, није ли, у међувремену, неко од житеља Ардуре контактирао са било којим од државника земаља Источног блока. Док о свему што је везано за боравак генералисимуса Стаљина зна она, али не зна он. Тако она мисли. Па не зна да он претпоставља да она у ствари уопште није сигурна у то да ли се ту ради о Стаљину или је у питању подметнута оптичка варка. Иако би, уколико се бар нешто зна и о томе, било сасвим логично да зна једино он. И због тога је она и дошла. Да покуша да извуче било шта. Мада обоје веома добро знају како претпоставке могу позобати човека - док си дланом о дланом. Претпоставке су змије, а човек је миш, жаба. Оне гутају и прождиру човека, миша, жабу. Поуздане везе углавном и баратају с претпоставкама као са змијама. Те није згорега бити на опрезу, као што мени и налажу моји послови, размишља друг Крата.

У Ардури је свима у сећању прошлогодишња заиста запетљана прича друга Дрете Дарина, једнога од најодговорнијих руководиоца у Префектури за развој петогодишњег привредног планирања, о његовом краћем боравку у Мађарској. Мада се не зна ни како је он доспео тамо, а ни због чега. По Ардури провејавају сумње у то да се он пребацио у Мађарску по строго пов. директиви начелни-

ка Крате. Како би се, на лицу места, упознао са радом једнога од највећих мађарских узгајалишта кокошију. Подигнутог по личној наредби друга Јосифа Висарионовича, то јест таваришча Цугашвилија. Али се о томе, вероватно, не би било шта знало да се он, друг Дарин наине, после повратка, у једној од ардурских гостионица није излануо: Те умало што се нисам, у Мишкољцу, а тако је он изговарао град Мишколц, сусрео са Имреом Нађем, премијером. Сасвим је јасно да је тај део Даринове реченице убележен у Префектури друга Крате, у следећем облику: Те сам се, у Мишкољцу, сусрео са другом Имреом Нађем, премијером. Па је у том облику извештај и прослеђен у Централу.

Кад та информација, тајним каналима, шифрована, стигне до Москве, у њој ће друг Дарин постати друг Дарвин. У једном од специјалних обавештајних одељења одгонетаваће се којекакве еволутивне зачкољице у тој информацији. Као, на пример, она: да ли је старија кокош или је старије јаје? У Ардури једино друг Крата зна да је старије јаје. Ако су из воде међу првима изашли водоземци, после њих су, по Дарвину, а тумачење је и друга Крате, гуштери, змије, а змије се легу из змијских јаја, где онда стоји да из змијског јајета није и кокош. Односно да најпре није пиле, па тек после пилета кокош. Не може ни кокош пре пилета, говорио је, не једном, друг Крата. Јер змијско јаје је неколико милиона година старије од кокошјег јајета. После тога су на ред дошле и остале компликованије птице... Шта то, међутим, вреди кад њега у Централи нико ништа не пита. Кад је старост кокошију и јаја у питању. О чему се еволуционар Дарвин уопште није изјашњавао, Нигде он не објашњава из чијег се јајета излегла кокош. А да је то казао, или написао, свеједно, онда би било лако за пиле. Кад ти имаш кокошје јаје. Под условом да то јаје није мућак. То не иде. Међутим, имај ти пиле а да пре тога ниси имао кокош и њено јаје. Из чега је пиле? Из змије? Таман посла! Стога ни кокош није родила пиле па да је тек из пилета кокошје јаје. А из чега је онда пиле? Не може ни кокош да буде старија од пилета, уколико јаје није старије од свог пилета. А не од кокошјег пилета а без јајета. Јер јаје је најстарије. Ако не зна Дарвин, зна ја, излануо би се понекад, намерно, наравно, начелник Крата. Нека се и у Ардури зна ко шта и колико зна.

После тако сјајно обављеног задатка, из Централе је ардурској Префектури стигла посебна похвала. Уз примедбу како убудуће не би смело да се тако одговорној служби догоди па да убележи и оно што друг Дарин није казао. Они поуздано знају да он уопште није рекао да се сусрео са другом Имреом Нађем, него са *Имреом Нађем*. Па убудуће да не умећу оно што није речено. Као што су то тада убацили, то - *грудом*. Што је, то - *грудом*, и спасило друга Дарина. Дочим је одговорнима у Централи било заиста драгоцено претварање онога *умало што се нисам...* у *Те сам се, у Мишкољцу, сусрео...* Но, сусрета било кога од грађана Ардуре са било којим државником било које земље Источног блока, за годину и неколико месеци, колико је прошло од поменутог догађаја, није било. Што друг Крата има у малом прсту.

Затим ће начелник, након увођења другарице Хахар у своју већ топлу и добро ушушкану канцеларију, упитати - уњкаво, тихо, скрушено, смушено:

Да ли сте за липов чај, или сте за чај од шипка?

За то време ватра је у старом шпорету, у скромној кухињици Префектуре, баш дамфала. Док сам ђаво нека зна ко је то тако рано заложлио, пре њега. Кад је он први откључао и зграду и своју канцеларију, као и кухињу. Она погузија од домара - сигурно није, размишља Крата. Но...

Имаш ли ти, бато, нешто конкретније? другарица ће Хахар. С грчићем на левој страни лица. Посматрајући, у исто време, испод ока, лице друга Крате. Свој капутићак већ је скинула. Почела је да изува и чизме. Јер да је жуљају, умало да то није наглас она, па да су јој се смрзле њене као у жирафе дуге ноге, или да јој, не дао Бог, не смрде, умало да то наглас није он. А она је бар за главу виша од њега, па то као у жирафе... Иако није тако чупава као он. Али да бркове... њих има.

Опааа! он ће, истог момента, у себи. Афте, Мико, шта сада?! Наредба је већма него строга о томе како се у префектурама, ни за живу главу, не смеју држати жестока алкохолна пића. То исто односило се и на вино. Као и на пиво, такође. Да се попије која - смело се. Али се то подразумевало искључиво приликом обављања неког веома сложеног задатка. Кад су се, на пример, преоравали и земља и небо не би ли се ушло у траг...

Може ли чај с румом? уњкаво ће начелник. Намеран да се, нудећи јој такву комбинацију топлог напитка, лукаво извуче из неугодне ситуације. Јер шта ако је оно конкретније чиста провокација?

После чаја с румом, па кад је прешла на рум без чаја, Хахарка се упусти у обраду друга Крате.

Најпре га је дотакла, онако, овлаш, у вези с његовим чупавим грудима, и чупавошћу уопште, То се у медицини назива хипертриноза, та прекомерна...

Мааа, немојте! извали он, исколачивши очи које у моменту округњаше као две крофне посуте шећером у праху. Само се одједном убелеше. Јер је баш раздрљио кошуљу, а испод кратког зимског капута од громбија.

Те што то не обрије, наставила је она. А и врат му је сав чупав. Па му се црта до које брије браду, подбрадак и део врата, баш позна. Као да је вешан жицом, тако му је то остало. Тако се она изразила. Те да ли је икад помислио и на то - на чије би бркове могли да подсећају његови бркови. Па још кад стави тај црни пасји качкећићак на главу, односно ту, од црне говеђе коже капу са шилтом.

А овде се он умало не излану о томе како би и она могла да среди своје бркове. Али, она је, иако још увек млада, ипак стара револуционарка. Боље је не дирати спава док лава, он ће, у себи. Док ће наглас, као да му је одједном нешто пукло, као да му се изненада нешто отело, побегло с ланца:

Извињавам се, другарице Хахар, хтео сам да кажем - лава док спава. А не спава док лава.

Она га погледа баш ведро. Порадова се да је почео, ето, већ од првих питања да се губи. Да као сунђер смекшава и попушта. Те које је све књиге, даље је она, у протекле две-три године, узимао на читање из Народне револуционарне библиотеке града. Као и да ли је управник Библиотеке било када предлагао било шта за читање. Како њему тако и било коме од читалаца, то јест од редовних и дописних чланова Библиотеке. Да би се одједном окренула, сјуривши се својим лављим очима у његово лице, које јој се учини као мачје. И чије би очи могле да буду на таквом лицу осим мачјих, она ће, у себи. Да би кроз густо стиснуте зубе испедила:

Када је био последњи пут? Хоћу месец и дан. Годину знамо. И без врдања, бато! Поделе у свету тако су очигледне. Свет је пукао на две половине. Онима који су остали изван тих половина - сломиће се зуби. То је њихова стратегија, бато. Не стратегија ових... и наша, наравно, којима ће се сломити зуби, него стратегија оних који чине те половине, оних који су свако своја половина, свој пол. Они су, бато, половине магнетне игле: једна је црвена а друга плава. Као на нашим војним картама - кад непријатеља црташ плавом а себе црвеном бојом. А доћи ће време кад ће се оне, те половине наиме, тачно по средини... па коме обојци а коме опанци, мој бато. И немој ти мени, сада, али ни случајно, како је он умро 5. марта 1953. године. У Москви. Добро ти знаш, из свога огромног револуционарног и доушничког... извини - обавештајног искуства, да се за такве никад не зна ни где су, ни шта су, нити од чега су нити кад су умрли. Схваташ?! Ситуација је веома сложена. Софистицирана, што би се рекло. И то научно што би се рекло, ако баш хоћемо. А хоћемо. Па би свака реч, сваки траг који би нас повео ка било каквој информацији - били од несагледиве користи. Да си бар бацио своје, претпоставимо док ислеђујемо, труло, издајничко, мачје оканце на ове фотографије, лепо си могао видети да је он заиста био на вашим пољима Раздели, испод Стрме планине. И да је присутнима објашњавао све у вези фарме за кокошке... е, ту сада долази до изражаја оно генијално код ње, кад је таква служба у питању, а рекосмо како је нико из њеног Одељења, пре поласка у Ардуру, није упозорио на склоности друга Крате, кад су кокоши односно кад је живинарство у питању... те је таваришч, који вас је посетио, стручно и око инкубатора... Посебно би требало да сте на опрезу, упозоравао је он, зар није?! кад су у питању квочке које имају наваду да напусте гнездо пре него што се излегу пилићи. Јер да су се те квочке излегле у инкубатору.

Одмах, без јаја, у инкубатору? упита он, чинило се - реда ради.

Мааа, неее! Најпре су се из јаја пилићи, а из пилића квочке. То јест најпре су се кокоши, а из кокошију су се излегле квочке. Односно оне су се за квочке определиле касније, селективно. За разлику од кокошију које ће и даље бити кокоши које ће и даље нести јаја. Док ће се ове за квочке у квочке... А не одмах да су се без јаја оне које су кокошке у оне за квочке... заста Хахарка, схвативши да јој се све то измешало, па ће бесно: Слушај, ти, ако те ја у те твоје коко-

шке, у та твоја јаја, у квочке... разумеш! Па се смири и настави: А ви сте били одушевљени његовим свеопштим знањем. И све то, та његова посета у ствари, друже Крата, била је инкогнито, што би се рекло.

Туљава сијалица у начелниковој слепој канцеларији, јер другарица Хахар није хтела да користи ону, службену, јаку, стону лампицу, него је радила уз ову, рестриктивну, топила је начелника; сијалица, дакле. Тако је другарица Хахар, а не сијалица, у том топлјењу видела његово лице, његово ситно тело. Док је он осећао да се баш он топи у сијалицу; кад би се угасио он, утрнула би се и сијалица.

Другарице Хахар, уколико неко... односно да се на Разделима... то јест да сам се ја, тог дана, јер тада беше лепо време, а будући да лежање на јајима траје двадесет и један дан...

На чијим јајима?! дрекну она. И немој да мислиш да сам ја такав идиот па да ислеђујем његово физичко присуство! А инкарнација? Шта ћемо с њом? У чијем су се телу отеловили и његово месо, и његова крв и његов дух? Ако је Исус за оне који верују - инкарнација божанства, зар није могуће да је он, овде, у Ардури, присутан као инкарнација идеје о том несагледивом развоју живинарства?! Није ти, на пример, пало на памет оно о идеји, а још нисмо ишчаккали од кога је то потекло, да се у специјалним инкубаторима легу посебни људи. И то баш из јаја. Лежење из мајмуна одавно је превазиђено.

Мааа, немојте!

То је застарела производња, еволуција, револуција, свеједно. А друг Дарвин нигде није ни написао да смо се ми директно из мајмуна... И сви ће бити исти истијани. Слични један другоме као... као... као јаје јајету!

Не разумем, уњкаво ће он.

Знала сам. Тако и они моји - немају три чисте о твојим кокошима. Па су тако строго пов. информацију о том вашем Дарвину превели и пре него што је она уопште и стигла у Москву. Ти о томе ниси ништа чуо? Интересантно да ти... Само се не зна из чијих јаја. Из људских неће. У то буди сигуран! Шта би људска јаја радила у инкубатору, будало! сикнула је она, ударајући шаком по столу. После чега се, кроз широм отворена врата кухињице, загледала у стари и онижи столић. На коме се цаклила тегла - пуна пекмеца. Затим ће, гледајући у теглу, готово тугаљивим гласом: Наточи још једну. Шта си се смрзао. Као говно. И овде она заста и удахну, дубоко, дубоко. Па ће, смирено, као да је решила богзна шта, још и ово: Ето, да је био - био је.

Исколечених очију, Крата је упитао, опет уњкаво, тихо:
Ко?

Хахарка је, куцкајући прстима по његовом радном столу, а затим обухватајући чашицу, прешла, и то веома детаљно, на кокоши: те како могу у току године да снесу око три стотине јаја, те како тврду храну у њиховим желуцима уситњавају гастролити, А то су ти они, батице, ситни каменчићи у желуцу, те да могу да једу и мишеве, те да у неким крајевима кастрираног петла називају копун, а

кога после тога тове за клање, приликом чега је руком упрла у друга Крату. Вероватно махинално, али...

Затечен и задивљен њеним знањем, Крата се почешка по оној црти на врату која дели длаке и обријани део врата. Онда му до мозга дођоше њене речи о жици, вешању, копуну и клању. Па кашљуцну, танко а шкрипаво.

За то време она испи још једну чашу рума. Одгурну чашу, привуче своју торбу, извуче браонкаст коверат, те из њега истресе неколико фотографија и потури их начелнику под нос. Уз извињење како је мислила да му је већ показала те фотографије.

Он се у том часку изви у срнећи скок, зграби флашу с румом, наднесе је над чашу па је поново напуни. Не другарицу Хахар да напуни, него чашу.

Хм, хм... Иии? она ће. И дода: Уколико имаш било каквог старог хлеба, одрежи ми парче и намажи га с оним пекмезом. Од шљива ли је?

Да! У Пољопривредном добру Златно теле, златна кока кували су га у октобру. Не само да је... него прсте да...

Само, други пут немој допустити да те поткупљују с теглом пекмеза. Због тегле пекмеза да они тебе... у шакама. Разумеш!

Из торбе Хахарка извади цигарете и шибице. Извуче цигарету па ју је дуго трљала међу прстима десне руке, приносила уснама и лицкала. Пратећи, у исто време, разрогачено бубрење његових зеница. Да би изненада пружила цигарете и њему, који није пушач. А који је испод слабе и туљаве сијалице већма личио на сенку дима што га она испусти из плућа и уста, а након што је упалила цигарету и дубоко повукла, него на некога ко би могао...

И онда сам схватио како би се овде, у ардурској комуни, могло много лепше живети... И да је перспектива развоја баш у окретању к живинарству. Пре свега - у узгоју кокошију, објашњава друг Крата. Не трудећи се да привири у фотографије које му је гурнула под нос.

И... И-иии? упитно ће Хахарка. Ишчекујући, стрпљиво, његову даљу причу. А, изненада, повукавши фотографије које му је малопре потурила под нос, пред очи, свеједно, а он их није успео, или није хтео ни погледати.

Ватра је, у хармоничном пламсању, ударала као кад неко удара у бубањ, у чаројицама. Топлина је ширила и њихова тела која су почела да се, свако на својој столици, истежу и крупњају.

Другарица Хахар рече како је њу баш добро угрејао и рум. Али се, с друге стране, сужавала нит приче, нит ислеђивања, исказа, обраде. Она је све мање уживала у својој унапред скројеној победи. Са сваком наредном чашицом рума постајала је свесна чињенице да из овога превејаног лисца не може тек тако да се извуче... Приметила је да је и он дошао до себе, да се средио. Слика његове чулавости у њеним очима потпуно се изменила. Није више била онако дивља. Него се постепено упитомљавала и упитомила. Исијавајући прозраке, а затим и све видљивије васкрсавање знакова очигледне његове мужевности. И она му се насмеши.

Па смо имали намеру да пређемо на интензивни узгој... и то - енглеских, прогунђа, потпуно незаинтересовано, друг Крата.

А да није до тебе, бато, стигла директива, и то са Истока, о идејној штетности, застрањивању, како хоћеш, кад је у питању опредељење на узгој баш тих, енглеских, капиталистичких, империјалистичких, буржоаских? И то легхорнки? А оне су у ствари, уколико ниси знао, италијанске кокоши. А не енглеске. Као што ти кажеш. Али, откуд им енглеска реч за назив пасмине?

Те су кокоши, другарице Хахар, из околине Ливорна. А на енглеском Ливорно је Легхорн. Па су те своје кокоши још око 1850. године Италијани извозили... односно пилиће су извозили у Америку. Они су се... они, Американци, већ тада определили за развој брзе хране. Јер што су пилићи одраслији - то су и бржи. Нема брзе хране без брзих пилића, другарице Хахар. Па су тако те ливорњанске кокоши поенглескиране, то јест... Не. Најпре су се пилићи поенглескирали, а тек онда кокошке. У ствари, из пилића су се и поенглескирале оне. Не могу оне без њих, као што ни они не могу без јаја. Све вам излази из јаја.

Мааа, нееемоој! Шта ми наприча! Из јаја?! Американци, брзи пилићи, поенглескиране кокоши... велиш! Па што онда мени подваљујеш вашу намеру о интензивном узгоју енглеских?! Мислиш да сам ја цепала дрва док сте се ви грејали?! И, велиш, што су пилићи бржи - бржа је и брза храна! А да ли си ти свестан тога да ту нису чиста посла! Аааа! Завера је то, мој бато, мој батице!

А да ли сте ви знали да постоје и кокоши с пет прстију, односно канци... или, већ према томе како их ви називате.

Ништа ми не називамо. Него...

Две су канце окренуте назад, за разлику од оних кокошију са четири, код којих је једна окренута назад, процеди он, па се стресе - какве сад везе има то са овим о чему она... Те он кашљуцну, као да се загрцнуо.

Не блебећи! регну она, па настави: Јер да је он, да се ја вратим њему, то исто изговорио приликом боравка у Павловску, на Дону, лета 1951. године. Кад је наредио да му припреме парче хлеба с пекмезом. Неки причају, у поверењу, као и ја теби, сада, да он никад није имао времена ни за какве службене ручкове. Дочим други тврде да је био веома јешан, да је ждрао као да је проваљен. Као што тврде и то да су вечеринке код њега трајале и по целе ноћи. Постоје приче и о томе како је често захтевао да му спремају шчи са говедином у који се при самом крају кувања, уместо запршке, додавао овсени гриз. А пекмез је обожавао. И то исто, о кокошкама, поновио је и приликом тајног боравка у Ардури, годину дана касније. Где се поновило и оно с парчетом хлеба с пекмезом. Те од тог дана и ти, бато, овде, у својој канцеларији... бар једну теглицу, за сваки случај. Уколико би се догодило да ти он само одједном бане на врата. Хм, хм... И да ти не причам сада о чувању, а зна се и где, веома поверљивог податка о томе како си ти у младости боксовао за Боксерски клуб Ардурски, и то у бантам категорији! Тој петлићкој, петличастој категорији, како се то већ... Бантам! Те сићушне кокошке

пороклом су, претпоставља се, са Јаве. А теби би било најпаветније да баталиш јаву. Каква пуста јава у раду твоје службе! Е, мој петлићу, мој петлићу! Е, мој бато, батице! А ти мени о њиховим канцама и прстима. О онима с пет... Е, да знаш, истераћу ја тог канцастог ђаволка из тебе!

На шта се начелнику заврте у глави те паде са столице.

Другарице Игленија, поче начелник нешто интимније, ослонивши другарицу Хахар именовом, јер ако она може њему да тепа бато, што не би и он... након што је дошао до себе... Другарице Игленија...

Нисам ја, бато, за тебе никаква Игленија, него другарица Хахар. Нисмо ми заједно чували овце, краве, козе, дивље гуске, коње, свиње, пчеле, кокоши... Него, кад је он почео да губи густу, црну и као чекиње чврсту косу, нису ли његови, а таваришч, онај, што је гањао жене као манијак, сексуално поремећени, онај Берија, кога су погубили пре две године, посебно он, тражили од тебе рецепт за неговање баш такве, густе, црне, чврсте... Јер да тако ти одржаваш и косу и сву ту силну маљавост по телу.

Другарице Хахар, и вама је веома добро познато да се он ретко када удаљавао из Москве. А тада је био већ сасвим болан. Носио је у себи своју болу као Болани Дојчин, на пример. И беше прикован за постељу као Прометеј за Кавказ... не, ни начелник неће да изговори његово име, него ће уоколо. Јер је већ упитао ко, па нема смисла сада... Па није ли он већ тада био заиста болестан, питам ја вас?! А да ли се сећате оне афере око оних доктора, белих мантила, шта ли је то било? После чега је и преминуо. Па су и доктори могли да одахну. Дочим би и вама требало да је познато да је он посетио Павловск, на Дону, седам година пре тога. Као и да их је критиковао због тога што су инкубаторе офарбали у плаво. И да инкубаторе обавезно морају да пишу, изговарају, свеједно: искуственаја наседка, то јест, у преводу: вештачка квочка, ако нисте знали, а требало би да нисте, односно да јесте знали. Као што би требало да вам је познато да је он, лично, а нико не зна због чега, још 1943. године, наредио да се сви до тада прогоњени совјетски византолози врате истраживањима Византије и, тако... то. То... да ли вам је то познато, другарице висока начелнице!?

Ништа мени није познато. Не можеш ти да одређујеш шта би мени требало да је познато, односно да су ми ти, твоји византолози... Какве сад везе... они, овде... И Болани Дојчин. И није Прометеј био прикован ланцима за Кавказ, него за стену на Кавказу. Знаш ли ти колики је Кавказ? Ако не знаш - питај! И са киме си ти нашао њега да упоређујеш! Аааа, види, види... о, Вени, види, вици, о, Цезаре мој мали, како си лукав! Можда је и он хтео да среди свој комунизам по узору на онај какав је био у Византији. С друге стране, овде се, кад смо нас двоје у питању, зна ко кога, рече она. Те га, баш ниска, а оштрих костију, због чега му, вероватно, и тепа бато, измери још једном, у склупчаном положају, на столици. Зна она да су мушки полни органи код таквих толики да их женско скоро и не пожели. Разваљују утробе. Ма колико да се женски органи могу да при-

лагоде. А овај га ветропирасти и кокошима склони ђаволак вероватно има. И онај га је његов, бркати, прича се, баш имао. А није га било, у висину, ни метар и шездесет, манта јој се у глави.

Игленија Хахар исцеди још једну, пуну чашу рума. Те стисну чашу у шапи десне руке. Чаша се распрши на иглице: те по дашчаном поду, те по њој, те по њему, те крв из длана...

А да ли је вама познато да постоје и кокоши којима су ноге прекривене перјем - до канџи, прстију, односно... већ, према томе како ви називете...

Па дај ми било какву крпу да обришем ову крв, клипане један доушнички! Шта си се удрвенио!

Она обриса крв па крпом притисну да не цури. Затим га премери и рече:

Само ти настави. Баш лепо причаш о перју и канџама, док ја овде крварим као каква рањена квочка на туђим јајима.

Ова кобила баш је потпуно афте-цирафте, он ће у себи, наравно. А затим ће наглас:

А да ли је вама познато да је он, а колико је мени познато, само једном обишао фронт, и то издаљега? Као и да је једном био у Техерану и једном у Потсдаму? И само је једном летео авионом - у Техеран. И тада се од страха смрзао као... да не кажем, извините на изразу, шта. Те каква наша Земља Отаџбина, односно он у њој, другарице висока начелнице.

И не само то, мој бато, него и то - није ли баш он, преко тебе, хтео да измени назив наше Агенције Боа у нешто друго?! Јер да је то прилично боасто, змијасто. Да подсећа на његово - Коба. Да вуче на кобру. А то не иде.

Затим је другарица висока начелница нагло устала. Па је застала и раширила руке како би ухватила равнотежу. И, миц по миц, догегала се до прозора. Раширивши и ноге. И ослони се левом руком о дрвени оквир. Док је у десној, у чијој се шапи крв већ смирила, држала тек начето парче хлеба с пекмезом. И очи јој засташе у слици: врапци се играју по белим гранама платана у парку што се простире с десне стране зграде у којој је смештена Префектура државне безбедности. Одједном јој се ти врапци учинише као да су дивље гуске. Иако и она веома добро зна да су оне одавно... Африка, Кина, шта ли је... А врапци су верни. Нису издајници. Не одлазе ни на какве југове, југе, свеједно. Не боје се зиме. Па се и десном руком ослони о дрвени оквир прозора а након што јој, од силине начелничковог ударца отпозади и наглог пробоја у не баш влажну и тврдога мушког жарача жељну њену светињу, испаде хлеб с пекмезом.

Ааууу, баатооо... полааако, бато, батицее, тако, лако, лагано, издајничке мој мааали... ааууу, бато... баш ти је... што ћу... вили... и како ћу... цу... цу... га... шшшш... га... гаа... милии... вилии... зликовачки мој бркице, још мало, бато... сопгала је другарица Хахар, окренувши се, изненада, како би могла да га прими и с предње стране, а истовремено прекривши својим широким, дивљим, белим крилима друга Крату, који се сасвим исцеди у њеној дубокој и од рума врелој трбушној дупљи.

Кад је Хахарка, од срсичаве милине у глави, као и међу ногама, дошла до себе, потпуно се отрезнивши, среди оно робице по себи, па ће њему, на уво, готово анданте, што би се рекло:

Како је тако мало потребно за срећу. И за испуњеност душе. Као и за испуњеност и горе и доле. А ти си ме, бато, баш испунио. И само још нешто, у поверењу - исцеђивање је Бог живота, а исцеђивање је дело Ђаволово. А опет, да не правимо пакт с њима, у исто време, а у себи, како бисмо и сазнали за лепоту исцеђивања којом нас је подарио Бог?! Кога иначе нема. А ако га има, онда је он забрањен - и теби и мени. Иако знаш да се због овога што смо нас двоје... иде пред стрељачки stroj. У најбољем случају - иде се на острво Туцаник. Одакле је мало коме успело да се врати жив, мој бато.

У очима друга Крате она одједном поста и лепа. Много лепша него кад ју је увео у канцеларију.

Док је дан већ одавно... Ускоро ће и почетак радног времена...

*

За време извођења друга Крате, а неко је наместио да то буде у по бела дана, бака Наталија Доброта је, из масе, гурала изводиоцима некакву фотографију под нос. Била је то тајно снимљена фотографија друга Крате на пољима Раздели, испод Стрме планине. Па како се Боа дочепала још једног примерка исте те фотографије, па је она, не Боа, него фотографија, и то не само једна, прослеђена Одељењу за државнике Источног блока, па како бркови, качкет од говеђе коже, нижи раст...

Одведоше га а да нисам успела ни да им докажем како је ватру у канцеларији Префектуре, у раним јутарњим часовима, пре овога нашег, њиховог, и шта ти ја знам чијег јадника, наложио возач другарице високе начелнице. Јер каква би то Агенција била кад не би поседовала кључеве свих префектура у нашој Земљи Отаџбини. Па се возач брзо извукао и, шуњајући се, отишао до аутомобила. А кад је и овај стигао, па да их дочека, они су кренули без светала. Како се ради о фаталној сличности са другом, односно... а и тај његов качкет, па бркови, кад хоћеш бркове, јебали те бркови! гунђала је, видно изнервирана, легендарна бака Доброта. И после неколико часака паузе наставила: И они знају да је онај преминуо пре нешто више од две и по године. А и прича другарице Хахар о томе како она сакупља материјал, а то ради цео Источни блок, као и део Западног блока, па део оних који нису приспели ни тамо ни овамо, како она сакупља материјал за таваришча Никиту... Јер да ће он на Двдесетом, а на реду је Двдесети, јер на Деветнаестом је покојник, који је такође обожавао хлеб с пекмезом, односно да ће на том конгресу њихове партије таваришч Никита поднети тајни реферат о вишедеценијској тиранији тог њиховог бркице, и шта ти ја знам... А и да се с тазе подацима помогне другу Никити. Те у том контексту, што би се рекло, требало би посматрати и задатак другарице Хахар.

После неколико дана, проведених, а нико не зна где, вратише друга Крату. Обријаних бркова, без чупе по врату и грудима. И без качкета, наравно.

Не прође ни месец дана, а друг Крата је постављен, декретом, за генералног директора Пољопривредног добра Златно теле, златна кока.

Већ сутрадан је из главнога града, О, Боже, како они све што раде - раде брзо и лукаво! коментар је баке Доброте, стигла иста она лимузина у којој је другарица Хахар, 23. децембра, пре првих зракова, пред зграду Префектуре државне безбедности, стигла, велимо, иста она лимузина коју је Боа, односно другарица Игленија Хахар, нови начелник Одељења за... а у Агенцији, изволела да поклони новопостављеном генералном директору Пољопривредног добра - за службене потребе.

У једном моменту другу Крати приђе возач који је довео поклоњену лимузину, па рече:

Замолила вас је другарица начелница да јој, али обавезно, пошаљете теглицу пекмеза. Онога који припремају, а то је баш нагласила, у Пољопривредном добру Златно теле, златна кока, где сте ви сада...

Кад је друг Крата хтео да поглади бркове, кренуо је десном руком, не примећујући да у тој истој руци држи парче хлеба с пекмезом. Али се изненада сети да су му их остругали, бркове на име, у Одељењу за државнике Источног блока. И то до даске. Па је, смећећи се, наставио да жвакољи. Задовољан и, што казала и бака Доброта, исцеђен као лимун. Али још увек, хвала Богу, цео.

Дуго се по Ардури и по целој ардурској комуни говорило: Да нам у зла времена не би њега, његовог старог хлеба, његове тегле с пекмезом, његовог рума, као и онога, његовог, мушког, кога добро знају оне другарице папалине, које су изволеле да га халапљиво папају, а с којим га подари онај горе - пола Ардуре туцало би по Туцанику. Јер светло у његовим мачјим очима је и светло свих житеља... Нема празнине. Све је испуњено оним што се у радости исцедило, чисто и блиставо.

И у пакту са Богом и Ђаволом, у исто време, како то лепо рече висока и брката другарица Игленија Хахар.

Лаура БАРБА

ПОЧАСНА ЧЛАНИЦА УДРУЖЕЊА

За сада сам још увек члан Удружења за заштиту животиња. Такво задовољство додељено ми је јуна 2007, заједно са чланском картом, на којој је, поред личних података, исписано кривим рукописом (за који бих, сасвим сигурно, у доконој фази, каквим сам се често опседала, рекла: несигуран, неповерљив, подложен, склон ауторитетима сваке врсте) и ово:

Заслужна за сјасавање и ванредну бригу према угроженим животињским врстама

Нисам сасвим сигурна које су то угрожене животињске врсте у Београду? Пси и мачке свакако нису, њих је било на сваком кораку, слободно су луњале и унеређивале шта су стигле. Од птица су каткад поједини делови града остајали у потпуном мраку, па се наизменично газило из таме у светло као из ноћи у дан. Пацови и остали ситни глодари су ионако гојени којекаквим замамним отровима, на које су временом постали отпорни. Пошумљеном периферијом се нису кретале панде или леопарди, нити су се у Дунаву или Сави брћкали китови. Штета што у овдашњој терминологији не баратају речју *почасни*; свакако би, сада још кривљим рукописом, исписали:

Почасна чланица Удружења за заштитиу животиња, заслужна за сјасавање и ванредну бригу према угроженим животињским врстама

На полеђини, уз ситно искуцане напомене и упутства (углавном о обавезама и задужењима Члана) црвеним фломастером: *важно!!!* телефонски број с позивним: *014*, уместо имена звездица (ваљда ми је то тада требало нешто да значи, данас ми не значи ништа, сумњам ни онда), у дну *већ*. – *Војводе Степе* – *063 8391...* (остатак је размрљан до непрепознатљивости).

* * *

После тридесет и три године Лајош ми прича причу: *Била си сасвим мала*. (Показује земљаном руком, одиже испуцале дланове

неких пола метра од земље; мора да сам заиста била мала или се он то користи симболиком покрета и растојања како би дочарао оно што се у једној речи може сажети – дете.) *Чекала си у леињој кухињи, јела комјош од дуња, док из јајетиа не би љрокљувило, онда си чекала да ојерја, узимала ља, односила на излокани друм, зађњурила ља у воду. – Учим ља да љлива! – весело си ојћраћала моје љојћврдно ојћклимавање љлавом. После си заморена од неусјеха ојћављала беживојћно љшло да љлујћа љо замућеној локви. Одлазила у леињу кухињу, чекала, јела комјош од дуња.* Док је говорио равним гласом, не престајући да се ледено осмехује, ја сам га гледала право у очи. Зачудо, како су шарене, и свака боја је зрачила *добрим*. Седео је усамљен и беспомоћан, оронuo, увучен у рамена, и знам да је леденим осмехом настојао да прикрије стрепњу од надолазеће судбине, у коју је чврсто веровао као у неизменљив запис у камену. Можда ме заувек губи. Пристао је на такав ризик, кратким дахтајима покушавао је да поврати онај прави, животни дах. Избавилачко сазнање је коначно, наизглед, на лак начин изречено, без капи зноја или суза, или очекиваног грча које би развукле усне у самилост препуну разумевања и одобравања. Није, разуме се, могао да претпостави колико ће времена требати да се изречено оваплоти у оздрављујуће избављење. Опет су му се очи ошарениле, и свака је боја била засебно – *добро*. Ледени осмех се полагао, опрљен унутарњим страховима, растакао. Лице му је било бело као креч. *Губијћи* је мучно одживљавање записа, несрачунати пораз што га наноси судбина, гребе ноктима у камену као по отвореном срцу.

„Зашто их нисте сакрили?“, питала сам постићено.

„Покушали смо, али ти си их увек проналазила“, шиштао је измучен.

Земљане руке положио је у крило, оборио главу. Тако гологлав, без шубаре, изгледао је још јадније, као увоштена утвара у сивом ваздуху. Шубару је смотао, гурнуо у џеп од гуња. Ретко су га виђали без ње (носио ју је чак и лети), и када би му Марија бојаљживо пришапнула, неизмерно га се плашећи: – Мили боже, Лајоше, изгара дуван, суве стабљике пропадају у распуклу земљу, а ти са шубаром... Он би само одмахнуо руком.

„Зашто ми то ниси испричао пре, док сам још била дете; деца се лакше навикавају на бол. Или зашто ме једноставно ниси спречио?“

„Нисам знао како да ти то кажем. Све ове године смишљам велику причу, понављам је безброј пута на дан, део по део, преправљам, учим напамет. И како тада нисам могао снаге да ти кажем: Немој, и то су жива бића!, прекорим те, тако ни све ове године не успевам преко уста да превалим велику причу.“

„А ја сам још веровала у своју истинску љубав према животињама, у безмерну бригу за њих. Још сам се прекоревала, двоумећи се: Не претеруј! Ниједна крајност ничему не води! Нисам ни слутила да полако, изокола улазим у сенку огромног мамца, сваки час спремна да се неповратно укачим за њега. Зашто? Из себичности и самољубља! Све ове године, у ствари, лечила сам саму себе.“

Лајош је већ био ослонио главу о колена, рукама грчевито стежући рамена.

„Жао ми је да те гледам таквога“, нисам успевала да се прекинем, иако сам осећала све јачи бол у грудима. Углубљена, све дубље сам западала у живо блато успомена. „Увек си био несносно болешив према мени; према мајци, забога твојој Ержики.“

На помен Ержикиног имена, изненада је клекнуо. Зајецао је тихо, у прекидима, клатећи омршавело тело као у бунилу.

„Пред смрт ми је говорила – дуго – колико је умела, колико је могла, колико је хтела. Била је већ крајње исцрпљења; проклета болест је узела маха! Давала се таман по жељи, узимала и више но што јој је требало. Нештедимеце је газила, верујем, само теби у инат. Ти си ћутао. Склањао се. Отклимавао. Одобравао. Никада јој ниси поменуо колико ти значи. Откада је Марија умрла – а страх ју је убио! – постао си још туробнији. Сакривен под шубаром, верујући да си тако лишен одговорности. Вешто си избегао чак и њене последње тренутке. Из слабости!“

Јецаји су сада постајали гласнији, повремено су прерастали у вапаје. Губио је дах. Шакама је притискао срце.

„Док је умирала, држала ме за руку. Рука јој је била хладна, модра. – Ержикице... мамице – цвилела сам ко рањено псетанце. Дошапнула је последњим дахом, мирисао је на смрт: Лајош? – Не брини, ту је! – рекла сам. Лагала. Очи су јој биле шарене, препуне неке веселе радости. Ипак, никада ми се јаднијом није чинила као тада док смо се опраштали – Она и Ја, Она и Ти, Ти и Ја. Наравно, ниси био ту. Седео си у дворишту, уз залеђени ђерам, мотао дуван у крупне листове, пушио. Мили Боже, како сам могла да је лажем у тим тренуцима?“

„Причај даље... што можеш више...“, изговорио је с муком.

„Шта ти је? Нешто те боли? Срце?“

„Тридесет и три године... Путња уме кудикамо јаче да заболи од помаме поганих речи...“

Глава му је пала на лево раме. Изгледало је као да спава.

Јовица БУРЋИЋ

ДЕВОЈКА ЈЕ БИЛА ЛЕПА

Девојка је била лепа. Девојка је била прелепа. Прави мали анђео.

И младић је био леп. Лепи уснули младић. Уморан и скрхан тугом.

Киша је непрестано падала. Испочетка потихо, ситна, да би се касније претворила у раскошни пљусак. Али он то није видео, ништа није чуо, јер је био утонуо у чврсти сан. У почетку, пре него што је уснуо, посматрао је како бистре капи клизе низ стакло и то га је смиривало, а онда је неодређено зурио у зелена брда која промичу. Као да је све некуда бежало. И брда, као што је и он, на неки начин, бежао. Осећао је извесно олакшање, онакво какво човек осећа након што је избегао велику опасност, али ни тога свега сада није био потпуно свестан. Остављао је све, опраштао се од много тога што му је било драго. Тело му је било тешко, без снаге, обамрло, немоћно, као приковано за седиште. И руке су му биле тешке, бескорисне. Седео је тако са кошмаром у глави, незаинтересован за било шта. И све му је било свеједно. И бол га је раздирала. И није био без страха. Још га је осећао. Чинило му се као да се сваког тренутка опасност може поновити. Гласови околу изговарани нису допирали до њега, а људи су му личили на сенке. Мислио је на мајку и било му је тешко, неизмерно тешко.

Отац је поново пио и био груб. Он то није могао да отрпи. Трајало је предуго. Све те године. Право мучење – за мајку, сестру и њега. Као да зло није могло престати. Тако више није ишло, али није било ни правог решења да се то промени. Све до тог дана када је пукло и дошло до нагуравања. Није био јачи од оца, а није му ни била намера да му се у правом смислу физички супротстави. Ипак, није дао на мајку. И десило се то што се десило. Одгурнуо га је и он је пао.

– Тако! На оца, мангупе! Губи се!

Онда је севнуло сечиво и он се измакао. Потом је изјурио на поље и дуго био у дворишту. Знао је да ће када се отрезни отац зажалити, да ће данима након тога опет у кући бити мир, све до новог опијања.

Било је крајње време да прекине ту агонију. И одлучио је. Отићи ће заувек. Да се више никада не врати. Можда ће тако касније моћи да помогне мајци и сестри. Ужурбано је паковао ствари покушавајући да их што више нагура у кофер. Онда је, испраћен мајчиним и сестриним сузама, кренуо.

И, сада је седећи у углу зурио кроз прозор воза у завесу кише, ослушкујући клопарање точкова и идући, а да ни сам није знао куда.

Потом је, стешњен у купеу, седећи спавао, пригњечен с десне стране телом дебеле госпође. Осмотрио ју је пре него што је заспао. Стискала је неку прастару торбицу на крилу. Остале је само површно окрзнуо погледом, па се нису задржали у његовој свести, мада је купе био пун. Ништа га није интересовало. Желео је само да буде што даље. Да одмиче што брже и даље.

Налик на девојчицу, бледа и предивна, гледала је у капљицу кише на закржљалом цвету, са доста опушака у четвртастој бетонској вази. Поветарац је, након што је киша престала, доносио благи мирис из баште у близини, али га она није познавала. „Шта најлепше мирише у мају?“, питала се тужна и лагано шетала горе-доле пероном мале железничке станице. Погледала је у зарумењени запад. Ваздух је био свеж и прозиран и у даљину су се назирала зелена забљена брда. Видела је како она почињу да тамне у сенкама. На њеном лицу, златастом као мед, поново се појави онај једва уочљив грч бола. Осети страшну, неизмерну тугу. Стезала ју је у грудима, тешка као грумен. Тренутак је тако стајала у месту, одсутна и беспомоћна, као на крају света. Знала је да ту више ништа не може променти, да је немоћна, и да је сада сасвим сама, одбачена као непотребна ствар. Осећала се превареном, али више од тога увређеном и пониженом. Као лутка које су се заситили. Завршила се једна лепа прича у коју је веровала, завршила изненада и грубо, а како да започне нову, није умела да одговори. Без идеје и правог циља обрела се, ето, на перону мале железничке станице, ни сама не знајући куда да крене. У ком смеру? Лево или десно? Свеједно јој је. Кад први воз наиђе, одлучиће. Или ће га пропустити и чекати следећи.

Није веровала да се то њој могло догодити. Шта је згрешила? Ништа. Она је у све као дете веровала. Наивно, наивно, сада то види. Ипак, била је свесна да последњи пут стоји овде и опрашта се од овог места, да се никада више неће вратити у питому варошицу поред реке. Избрисаће све лепе слике и отићи некуда далеко, веома далеко, што даље, у непознато, па шта буде. Сада схвата да нема ништа, као што никада ништа није ни имала, и да је улудо изгубила неколико најлепших година. Све што је лепо траје кратко и она је то знала.

Није ни приметила када је грозд звезда бледо почео да сја. То трепераво небо са магличастим сјајем, бескрајно и дубоко, као да је желело да је подсети колико је човек мали сићушан створ. „Ко ме сада оваква требам?“ питала се очајно седећи на станичној клупи, не примећујући путнике који се врзају пероном. Ипак, повремено се тешила да ће се снаћи, да ће нешто искрснути. Утом је изненада до-

јурио воз и она се без размишљања попела. Није било слободних места у купеима да седне и остала је да стоји у ходнику, крај прозора, притиснувши ногом путну торбу. Престајала је тако неколико станица, а онда је једна госпођа гегајући се напустила купе и она је заузела то једино слободно место у средини. Унутра је било тамно и једва је успела да своју тешку торбу подигне на полицу. Воз је јурио равницом, некако тужно одјекујући у ноћи.

Када се, укоченог и утрнулог тела, након дуге ноћне вожње пробудио, изненадио се осетивши на свом рамену и лицу нечију главу и косу. То није, одмах је схватио, била госпођа која хрче и која га је готово смождала својом тежином. Изненађен, мало је накривио главу удесно, готово загњуривши нос у мирис густе, црне, дуге и равне косе. Чинило му се да су у купеу били присутни исти поспани сапутници, али је био сигуран да поред њега сада седи нека уморна девојка. Низашта на свету не би се у том тренутку померио, мада је за то осећао велику потребу. Остао је у истом положају тако укочен и знатижељан. Неко је до врата тихо хркао, неко се промешкољио, кроз ноћ се проломио отргнути писак воза који је управо пролазио кроз њему непознато осветљено насеље, не заустављајући се. Није знао где је, ни куда иде, нити му је било стало да то зна. Осећао је неко пријатно задовољство, као да је добио неки прелепи божји дар.

Девојка се ни једног тренутка није померила и њему је било драго. Чуо је како равномерно и спокојно дише. Помало је успевао боље да је осмотри, стално стрепећи да се она не пробуди. То слатко задовољство не би заменио ничим. А она је и даље чедно спава на његовом рамену као да је у томе нашла сву сигурност. Видео је постранце део њеног дугуљстог лица, мали нос, сочне усне, високо чело, све оивичено лепом косом. У крилу јој беху прекрштене нежне руке, на мекој хаљини боје зреле трешње, подигнутој високо изнад обних колена. И то је било све. Што је видео у том тренутку.

А воз је јурио кроз ноћ, дуго.

Девојка је била лепа. Уснула девојка поред лепог будног младића који је стрепео да се она не пробуди.

Ох! – прошапутала је једног тренутка. – Опростите.

И њихови су се погледи срили. Озарена нежност њеног осмеха блесну и он осети мирис њеног врата.

– Опростите, молим вас – простодушно дода гледајући га изблиза крупним очима, пуним неке затајне светлости. – Веома сам уморна.

Осети на свом врату њен топли дах и она се одмаче поправљајући хаљину. Притом се беше мало подигла. Њему су се одмах допале црте њеног лица, складни покрети руку, витки стас и дуге ноге. У свему је код ње било, одмах се то видело, неке лепе отмености и мирноће која је пленила.

– Ништа, ништа – узвратио је тихо с осмехом, жалећи што се тај лепо сан изненада прекинуо.

Наставили су разговор. И све су се више једно другом допадали. А воз је и даље јурио у даљине и као да је колопарањем точкова њихов разговор зачињавао неком сетном музиком. Њен звон-

ки глас разгаливао је неку нову радост у њему, неко добро и изненадно расположење које му је освајало цело тело. Одједном се осећао лепо и испуњено. Упијао је сваки њен осмех и покрет. Као да се бојао да нешто не пропусти од те раскошне изненадне лепоте.

Она је мислила како је он добар и леп младић и трудила се да њен разговор има одређену меру, не откривајући много. Допала јој се његова скромност. "Он није као други", мислила је. "Он има оно нешто."

– Испричај ми своју причу – рекла је у једном тренутку након што су прошли много станица.

И он јој је испричао своју причу, ништа не изостављајући.

– И сада путујем – додао је на крају. – А не знам куда.

Онда је она испричала своју причу. Он је пажљиво слушао и добијао жељу да је загрли. Не из сажаљења, јер је прича била тужна, него зато што му се девојка неодољиво допадала и што је изгледала тако наивно и немоћно. Први трачци светла дана помаљали су се на истоку.

– Изађимо на следећој станици заједно – предложи он. – Свеједно које је то место и где се налази.

Она се не успротиви. Њена се уста раширише у леп осмех. Воз је управо улазио у неку малу варошицу, када се подигла облачећи јакну.

Тренутак касније стајали су на перону испраћајући воз погледом.

МИРИС КИШЕ У ПРЕДВЕЧЕРЈЕ

Већ одавно је прошло време ручка, осећао је глад, али никако није налазио снаге и храбрости да крене према кући. Сада када је ујна знала за то, након што га је Милан одао, можда је најбоље да се првим аутобусом врати у град, искрадајући се да то нико не примети. Имао је у џепу нетакнути џепарац који су му родитељи дали пре поласка, много више него што је потребно за карту. Треба само да се спусти низ брег и сачека први аутобус.

Међутим, он је и даље био сакривен у шумарку, међу високим стаблима кроз чије се гране видело осунчано небо. Шетао је ослушкујући како ломећи се под ногама крчкају гранчице, седао ослоњен о дебло, па опет устајао и настављао да корача. Он то није могао да отрпи, а сусрет с ујном и њен поглед није могао ни да замисли. Баш је баба тај Милан.

Лето је баш лепо почело, а онда је чуо како га Милан цинкари.

– Он се спанђао с Циганком.

Вирио је кроз одшкринута врата и видео како ујна подиже поглед, стојећи поред судопере и бришући руке. Ледени зној облио му је чело, укочио се на месту, али је остао и чуо шта говоре.

– Којом Циганком? – питала је ујна. – Шта то причаш?

– Емином, оном одоздо, с реке – показивао је прстом кроз прозор Милан.

– А, она Циганчица! Па лепа је. А како се то десило?

– Тако, набацивао јој се, а ни њој није било мрско.

– Када?

– Прекјуче, али сам мислио да не треба да кажем.

– А где су се нашли? Мислим Емина и Андреј, како су се упознали?

– На реци, пецали смо рибу и она је наишла.

Онда је до детаља почео да описује шта је видео на ливади.

– Мени се чини да она није лоша девојчица – закључила је ујна. – Делује уредно и смерно.

– Јест, али зашто? Код толико других девојчица.

– Не буди цинкарош – прекорно и одсечно је рекла ујна.

Било му је драго да ујна има извесно разумевање и као да није имала ништа против његовог поступка. Али, шта је Милану, том ћућуриликану, требало да у детаље описује све како је било, па чак да помало и додаје и измишља? Ипак је побегао од куће, баш онда када је Милан као нека баба завршавао причу о томе шта је видео на разбацаном пласту сена. Значи, он их је шпијунирао, вирио иза неког грма, а није остао на обали како је рекао.

Све је почело више као шала. Када је Емина наишла поред њих, он ју је приметио и шеретски добацио, ни сам не знајући како му је баш то пало на ум:

– Лепотице, због тебе ноћас нећу спавати.

Она је застала, вероватно зато што је познавала Милана, коракнула затим још неколико корака и широко се осмехнула. Сигурно је била знатижељна да види ко је то непознат с њим. Била је отприлике њихова вршњакима, можда мало старија. Лице јој је било бледуњаво, уско, мање тамнопуто него код других Циганчица које је дотад виђао. Коса, црња од најцрње ноћи, немарно јој је падала по раменима. У очима, које су их нетремице гледале, било је неког чудног сјаја, нечега што је личило на сталне сузе, или преостале сузе некога ко је скоро престао да плаче. Њега је баш тај сјај занео и пожелео је да је боље упозна.

– Будан ћу те ноћас сањати – рекао је Андреј много касније, када је она села на ледину, испруживши босе ноге по трави.

Зачудио се тој својој малој дрскости, ни сам не схватајући како му је то одједном пало на памет.

Она се закоцнула од смеха, мало оборила поглед и заћутала. Тада су већ кренули у шетњу обалом, након што је на то пристала, сами, јер је Милан рекао да он остаје са њиховим штаповима.

– Ја живим тамо доле – показала је Емина руком.

– Под мостом? – упитао је с неверицом.

– Не баш...

Онда је схватио: у Картон насељу, како је раније рекао Милан да се зове насеље у близини моста. Састојало се од десетина склепаних барака, са блатњавим сокацима по којима су јурцала мушава деца. Једном је пожелео да види те кућице и Милан га је прове

кроз њега. Смрдело је на све стране, са много мачака и паса, а из сваке од њих трештала је музика или су се чули бучни гласови.

– Не верујеш – осмехивала се загонетно, не без малог стида, који, чинило му се, види у њеним очима, помешаним са оним чудним блеском, сјајним као сузе које треба обрисати.

– Истина је, да знаш. Привремено, тако каже мама – додала је скрећући поглед.

Корачали су још мало, а онда је, као да жели мало да се оправда, да ублажи то сазнање које је сада имао, додала:

– Тата је већ направио темеље за нову кућу, недалеко. Тамо смо купили плац и биће нам веома лепо.

Показала је руком на брег обрастао воћњацима, изнад реке.

Не знајући шта да каже, не желећи ничим да је увреди, да прекине тишину која је настала, Андреј је рекао:

– Имаш лепу хаљину.

Њој је похвала била драга, задовољно се насмешила и лепезасто ју је рукама раширила, при чему је мало више открила ноге, потом се завртела у круг на једној нози тако да су јој готово севнуле гаћице.

Застали су на једној узвисини, усред цветне, деломично покошене ливаде, са уредним откосима, навиљцима сена и неколико мањих пластова на крају. У близини је била река, зелена, веома кривудава. Преко ње, у даљини, могли су да виде лепоту златних поља правилних облика, као да их је неко пажљиво цртао.

У поподневној зеленој тишини, полако су корачали кроз високу траву која је чекала косидбу, газећи пољске цветове, а затим, понесени тренутком и лепотом која их је окруживала, као по договору, готово у исто време, наједном су потрчали уз гласни смех, бацајући се мало даље на први пласт, разбацујући га на све стране.

Тренутак касније били су загрљени, готово потонули у сено, као у неком мирисном гнезду које се склопило око њих. Гледали су се директно у очи, устрептали као влати траве, не говорећи ништа. Од узбуђења, груди су им се надимале, ударајући унутра као добоши. Свуда су осећали мирис камилице и полусасушеног сена.

Затим се та игра поновила и сутрадан, трајући дуже, онда и следећи дан и вероватно би још да их Милан није видео. И увек се завршавала на цветној ливади, у пољском цвећу или у тек сакупљеном сену.

Тако је било и тог дана. У летње предвечерје, пре него што га је Милан откуцао, опијени мирисом камилице и кише која је у ситним капљицама долазила, лежали су на ливади, припијени. Можда их је Милан због кише потражио, а можда их је крадомице сваки пут и раније пратио и посматрао, он то није могао да зна.

Њему су се свиђале њене очи, пуначке усне, танке руке које су га додиривале, али је све више, да она не примети, истезао врат да би вирнуо у прорез хаљине испод које су се назирале јабучасте груди.

– Имаш ли девојку? – питала га је.

– Зашто питаш?

- Не мораш да одговориш ако нећеш.
- Зашто не бих одговорио. А ти момка?
- Ја сам прва питала.
- Имао сам.
- И шта се десило?
- Ништа. Нашла је другог.
- О, то није лепо.
- Није, али тако се десило.
- Јесте ли се љубили? Знаш већ...

Он је ћутао и размишљао да ли да каже.

- То ништа не значи, не срами се.

Жестока мала клинка, помислио је милујући глатку кожу њене натколенице, а онда га је она чврсто пригрлила ваљајући се с њим по сену. Био је очаран свим, њоме, мекоћом мириса камилице, небом које је обећавало кишу, звуковима из даљине. Све је овде много лепше него у великом граду из кога је долазио, друкчије, чак и ова девојчица која се тако звонко смеје, која му прича необичне ствари и без устручавања каже како јој се свиђа.

Тада се појављује Милан, изненада. Као да је из земље изникао, на самој ивици ливаде, стоји и дозива их, а није јасно како је знао да су баш ту. Они се уплахилено дижу, отресају сасушене травке с одјеће и косе, збуњено, не знају шта би одговорили.

– Ускоро ће киша, плусак – каже Милан. – Треба да пожуримо кући.

Кише као да није ни било, тек мали топли плусак који је брзо минуо. Чим су се вратли кући сунце је опет засјало, а земља је поново била сува. До краја дана је било чак помало досадно, барем њему, јер је стално мислио на Емину. Милан ништа није спомињао и мислио је да ће се све на томе завршити.

Сада је био ту и стално је размишљао шта би требало да учини. Никако није могао да се одлучи. Ако оде, њу више неће видети, а можда ће тиме направити још већу штету, можда ће тако прича још више да се рашири. Можда је најбоље да остане и да објасни да се ништа лоше није десило. Па и сама ујна је рекла да је Емина лепа и добра девојчица. Онда је чуо ујну како га дозива и он се након премишљања одазвао.

– Дођи, лепи мој! – позвала га је. – Сигурно си добро огладнео.

Приближио се обореног погледа и видео да га она насмешено проматра, а онда грли и води према кући. Не говоре ништа, само тако лагано корачају. Док се пењу степеницама на веранду види Милана како седи у наслоњачи и церека се. Бес у њему кипти и већ тада би га јако плуснуо. Али, нека, мисли, већ ћеш ти добити своје. Затим руча и осећа како се ујна на неки посебан начин труди око њега. Или се то њему само чини. Нико ништа не спомиње.

– Баш си баба – рекао је касније Милану и добро га издеветао.

ВАЛЕРИ

Доле, између пешчаних спрудова, видео је галебове што у лету дотичу пену таласа. Међу стаблима сеновитих борова скривале су се куће, белих фасада и црвених кровова. Неке од њих имале су издужене плаве капке на прозорима. Деловале су уснуло у јутарњој тишини. На беличастом шљунку и песку дуге морске плаже одједном се појавила девојка у лепршавој хаљини, по покретима веома налик њој, лепотици о којој је размишљао, од чега му је заиграло срце. Застајкивала је, повремено погледа обореног према стопалима, сагињала се, као да нешто сакупља.

Све је сада личило на њу, Валери, и свуда је била присутна. Чега год се дотакао, шта год покушавао да ради, куд год да се макао, увек је била ту дубоких очију, сетних као сутон. Ма колико се трудио, никако није могао да утврди колико сада има година. Као да је сваког тренутка очекивао да се на вратима појави савршена мала лепотица, са морским сјајем на телу, сва напупала, прелепих дугих ногу боје кајсије. Сваки пут када се изненада појављивала, озарена нежност њеног осмеха, заразно га је освајала и он је, после свега, осећао извесно кајање, нешто као слатки грех кога се требао а није могао одрећи. Беше то за њега мали љубавни шок. Ипак, све се и даље понављало, у последње време, и траје, а да он не зна треба ли да покуша да то некако прекине, када и да ли ће моћи.

Можда би било боље да никада није ни ушла овамо код њега, мислио је седећи на тераси, зурећи у море и бледу светлост, укотвљене барке и таласе. У руци је држао кист, и знао је, ако повуче само један потез по платну, његов траг ће имати облик њеног младог тела. Ако се помери до писаћег стола и покуша да пише, опет ће све попримити њен дах, мирис и сјај, јер је присутна у свему и увек се претвара у линију, реч, стих, причу, можда.

У блеску једног кратког и далеког топлог лета, о коме је сада размишљао, у свему налик овом, када га је изненада напустила млада супруга, одлазећи с неким богатим поморцем Арапином, осећао се изгубљено и потиштено. Живот му се нагло изменио и није се најбоље сналазио у њему. Преселио се тада у атеље добијен од општинских власти, мансарду коју је касније уз много труда, тражења разних дозвола, уверења и сагласности проширио и преуредио у велики стан са пространом терасом над морем. Њоме се највише поносио, јер је успео, заједно с мајсторима, лепо да је уреди и наткрије, тако да је имао одличан поглед на море, плажу и улицу. Он је могао све да види, а њега нико. Лети је највише времена проводио на њој. Служила му је за боравак, сликање и одмор. Касније му је било лепо, брзо се навикао на нов начин живота, упознао неколико добрих суседа, с неким се и спријатељио. Сликао је и писао, шетао обалом и проводио своје тихе године. Био се помирио с тим да ће тако и остати. Истина, знао је повремено са ликовне академије доводити младе моделе, сликати, понекада попити мало више и зачинити то загрљајима. И све би, вероватно, ишло тако својим током, да Катју с првог

спрата, исто као њега супруга, није напустио супруг, одлазећи с младом балерином. Она је остала у стану с девојчицом, прекрасном Валери, лепршавом као лептирић, коју су сви волели, а можда помало и сажалевали, и њу и њену мајку. Он ничим није, бар испочетка, показао посебно интересовање према Катји, мада се дивео њеној лепоти и није му било јасно како ју је тај идиот могао оставити. У почетку је скривао поглед пред њеним морски зеленим очима, дивећи се том складном телу и њеној умереној смерности. После је све дошло некако спонтано. Прво се изненадио када га је замолилила да код њега остави накратко Валери, само док не обави неки посао у граду, па се то после дешавало чешће. Све је завршило њиховом блиском везом, коју су скривали, што је одговарало обома. Њој вероватно због Валери, њему ни сам не зна зашто, али је то прихватио баш тако. Касније, када је порасла, девојчица је вероватно све схватила.

Валери је била драга, паметна и веома бистра девојчица. Расла је брзо а да они то нису примећивали. Као мала једва је чекала јутро да истрчи из њиховог стана да би покупила његове књижевне часописе који не би стали у поштанско сандуче, а онда, зајапурена, трчала уз степенице, качила се на звоно, све док не би отворио и затекао је пропету на прстима и даље с руком на тастеру.

– Има још – збрзала би готово и не погледавши га. – Дај кључ!

Онда би стрчала доле, брзо се враћајући с осталом поштом, па се одмах потрбушке бацала на тросјед и клатећи ногама редом прелиставала листове и часописе, радујући се сваки пут када би наишла на неку његову песму или причу. Волела је да чита дечије приче и да се диви илустрацијама. Он би за то време отварао писма, читао их и разврставао по столу.

– Јеси ли ти писац или сликар? – питала га је једном радознано.

– Можда обоје помало, Валери – одговорио је док га је задивљено гледала крупним разиграним очима.

Знала је без неког одређеног разлога притрчати и загрлити га, затварајући му очи меким длановима. Можда јој недостаје отац, мислио је. Волела је да му се пење на рамена, да се игра с њим, да га зајаше кркаче, не дозвољавајући му да ради. Он се није љутио. Видео је у њој малу Катју. Била му је веома драга.

Али, та мала Валери наједном више није била клинка ушиљених груди, какву је до тада видео, него девојче чврсте гузе и дугих ногу, дивно увученог трбуха. Једноставно, изгледала је савршено љупко, светлих разиграних очију, сочних уста, с неким сјајем који је зрачио из ње. Беше то сада, након година које су веома брзо и у неповрат пролетеле, Катја у божанском издању, препуна отмености.

Вечерњи ваздух почињао је да се комеша. Сунце које је до тада немилице пржило, лагано је губило снагу. Острвски обриси тамнели су наспрам неба, мора и вечерње румени. Неки бели брод с туристима и гласном музиком лагано се удаљавао од пристаништа. Са влажног морског песка, који су током дана заплускивали таласи, полако су почињали да одлазе купачи.

Није било ништа необичног у томе што је ушла. Долазила је увек када је желела и понашала се слободно. Он је управо био завршио туширање, желећи да се расхлади и опере боје са умазаних руку, након што је завршио рад на једној слици. Имао је мокру косу и био заогрнут лаганим летњим огртачем. Тако га је затекла. Био је задовољан пејзажом који је завршио и бацио је још један поглед на платно које се сушило.

– Шта си данас радила, Валери? – упита посматрајући је како седи на треседу у лаганој хаљини, прекрштених ногу.

– Купала се – рече умилно. – Цели дан.

Он виде како јој је тело потамнело и како су јој крупне очи и дугуљасто лице још више дошли до изражаја. Бледи вршци брадавица њених набујалих дојки напињали су се и јасно оцртавали испод меког платна. Мала се нимфица беше заруменела, јер је осетила његов поглед. Би му неугодно и скрену поглед.

Онда се десило то, као у једној за њега немогућој причи.

Изненада је, док је падао, осетио њене топле усне на својим. Лежао је на леђима опкорачен њеним ногама с облим коленима близу лица, збуњен и изненађен. Њена коса прекрила му је лице, а уста исцртавала ватру од које је чудесно горео. Тренутак касније она поче да се разодева и осети мирис њеног тела, младог и витког, са чврстим грудима које су га подсећале на крупна зрела зрна грожђа која само што не прсну. Није имао времена ни на шта да помисли гледајући је помало бледу и уздрхталу.

– Ох, као да имам пламичке у трбуху – рече с благим руменилом на лицу, али не губећи ни часа.

Грлила га је помамно. Осећао је на кожи нежност и мекоћу тих додира. Више није било смиренних покрета на какве је био навикао код ње. Ни код себе. Све чвршће је стискао то младо тело. Ово је била нека нова Валери, дозрела и ватрена, а да он то није био раније приметио. Тек тада је стварно почињао да буде свестан миришног бујања њеног тела које се давало без остатка. Страст је нарастала попут плиме. Зар је могао у том тренутку имати некакву контролу? Миловао ју је и љубио, док је она сагоревала све више се припијајући уз њега. Руком је напипао врелу дољу њених препона, доспевајући до крајњих облина, а онда онако напету понео и положио на кревет. Осетио је како је сва влажна доле и помислио како он ничим није заслужио све чари њене блиставе лепоте. Лагано јој је раширио ноге, гледајући у пуне и дрхтаве усне... С њиховог трептања зачуо је један једва чујни дубоки уздах.

Чврсто га је стискала на гипке линије стомака, на уздрхтало опојно тело, држећи га у најлепшим клештима у којима се могао наћи. У помама, ти дрхтаји и уздаси преносили су се и на њега и стапали у једно – страсну ватру у којој су горели обоје. Када је лагано ушао у њу, љубећи шиљате дојке с руменим брадавицама, са незнатно напућених уста откинуо се мали крик изазван слатким болом. Пенушави шапат са податних усана у тој пожуди претварао се у једва чујан ромор речи:

– Ох, ох...

Тек касније, док је ослушкивао прскање воде из купатила, седећи на ивици кревета, приметио је на чаршаву црвене мрљице као разбацане латице мака.

Тренутак потом, када се пред њим усправила, витка и прекрасна, са помало стидљивим и загонетним осмехом на лицу, када је чуо шум њене хаљине која је лагано падала и приљубљивала се уз тело, оцртавајући витке, вајане линије њеног стаса, упитао је:

– Зашто ја?

– Одувек сам то желела и баш тако замишљала.

Није могао ништа више да каже урањајући поглед у њене баршунасте и дубоке очи. Док се дивио лакоћи и гипкости њених корака мислио је да она сада заувек одлази.

Дражан Караџић - Писмо (акварел и оловка)

Ружица КЉАЈИЋ

ЗАКЛЕТВА

– Мајко, могу ли те нешто питати?

– Питај, кћери. Надам се да ћу знати одговор. Знаш, ви, дјеца, постављате толико питања, да се ја често нађем у чуду, јер не знам одговор на њих.

– Извини, мајко, што ти и ја сметам. Знам да ти није лако са секом и батама, јер су они баш радознали. Али, ово ме јако занима, и чини ми се да ћеш знати одговор.

– Ништа, ништа. И ти си моје дијете. И то, прво. Па, да чујемо то питање.

– Кад сам недавно била код ујака, у госте им је дошла бака из комшилука, за коју кажу да је најстарија у цијеломе крају.

– Знам. То је бака Савка, и прича се да има око деведесет година, мада, ни она сама не зна кад се тачно родила. И, шта је било с њом?

– Није ништа било, него је она, у разговору с ујаком и ујном, рекла једну реченицу која је привукла моју пажњу, и добро сам је запамтила.

– А то је?

– Причали су о неком, и она је рекла: „Изгубио се к’о Лабуд“. Шта то, мајко, значи?

Мајка с пажњом погледа у Марију, па рече:

– Могу ти о томе испричати оно што сам чула од моје мајке, али, тад сам већ била пред удајом, па се бојим да то није прича за дјецу.

– Али, мајко! Ја сам седми разред, и нисам више дијете, како ти то мислиш. Знаш да пуно читам, а у тим књигама, има много тога што није за дјецу.

– Добро, добро! Разумијем! А сад, док не почнем с причом, молим те да ми мало помогнеш око ове вуне. Знаш, зима ће брзо, а вунених чарапа и џемпера никад довољно.

– Хоћу. Веома радо, јер, и мени је зими најтоплије у тим твојим џемперима.

* * *

– Код једне угледне, богате и домаћинске фамилије, која је имала доста живине и стоке, једна кобила, на свијет донесе лијепо, потпуно бијело ждробенце, без иједне шаре на себи. Пошто му је мајка била потпуно риђа, оно је, онако бијело поред ње, и других коња, такође риђих, изгледало баш необично.

У тој фамилији, с кољена на кољено, преносила се љубав према коњима, јер је, по предању, њихов далеки предак, за вријеме турског доба, из далека, баш на коњу стигао у ове крајеве. Пошто му се мјесто допало, одлучи да се ту настани и оснује породицу. Тако су коњи били омиљени, и бројни у стаји код Лукића, која је била чврсто грађена, и покривена цријепом, што, кад су стаје у питању, и није био обичај у то вријеме.

Због своје боје и љепоте, ждробенце доби име Лабуд. Средњи, од тројице браће, који се и иначе бринуо о коњима, одлучи да Лабуда, кад је тако необичан и лијеп, одгајају и чувају за своју сестру, која је била најмлађа у родитеља. Често је говорио:

– Лабуд ће бити најљепши коњ у крају, али и најљепши у сватовима, кад се наша сестра буде удавала. Чуваћемо га, и дати нашој Ранки.

Тако је Лабуд, пажен и његован, брзо стасао у правог љепотана, па мамио погледе пролазника поред ливаде, на којој је, са осталим коњима, био на испаши. Понеко је, у селу, знао и рећи: лијеп, или, бијели се, ко лабуд у Лукића.

Ранка, којој је Лабуд намијењен као мираз, такође је вољела тог љепотана, и често себе замишљала како, у невјестинској опреми, на свом Лабуду, поносно јаше поред дјевера, и одлази у кућу, и за момка, које ће јој њени родитељи изабрати, јер, то се тада, тако радило.

* * *

Једне ноћи, само што је заспала, Ранка је уснила чудан сан. Нагло се пробудила, пуна страха, јер се у сну радило о њеном Лабуду. Преплашена сном, умала је и кренула према стаји, да види је ли Лабуд добро. Ноћ је била ведрa и пуна мјесечине, јер је те ноћи небо красио пун мјесец. Кад је стајска врата нагло, и широм отворила, кроз њих, али и на два мања прозора, улазило је довољно свјетлости да јасно освијетли унутрашњост стаје. Али, онако стојећи на вратима, од призора пред очима, сва се скаменила, и чинило јој се да и даље сања. На њеном лијепом Лабуду, сједила је жена, без одјеће, као од мајке рођена, с распуштеном, дугом црном косом, и Лабуду бијелу гриву уплетала у плетенице.

И ко зна до када би Ранка, укочена и изненађена оним што је угледала, тако стајала на вратима, да је не трже, чудан и леден глас, који јој нареди:

– Уђи унутра!! Затвори врата и чуј шта ћу ти рећи!!

Ранка, као опчињена, послуша, али, била је и уплашена гласом који је чула. У први мах, мислила је да је то вила, али убрзо пре-

позна женин лик, само што јој је глас био другачији. Сва се најезила кад зачу:

– Било би боље да није, али, кад те ђаво већ довео ту гдје си, онда знај да ово што си ноћас видјела, никада, и ником не смијеш рећи. И, мораш се заклети. А, ако прекршиш заклетву, твој брат Душан ће умријети, а знам, колико га волиш.

– Како ће умријети? – упита Ранка, сва дрхтећи од страха.

– Како?! Е, то је моја брига. И да знаш, радо бих га видјела мртвог, јер ми је много дужан. Тако, сад је његов живот у твојим рукама, па ти одлучи.

Након тога, жена се почела тако злокобно смијати, да је Ранка једва промуцала питање:

– А да кажем да сам видјела вилу?

– Већ сам ти рекла! Ништа не смијеш рећи! А, сад одлази! И затвори врата!

Уплашена оним што је видјела и чула, али и због заклетве коју је морала дати и гласно изговорити, Ранка је полако ишла према кућним вратима, све у страху да неко од укућана не види одакле се враћа, и не упита шта је тамо радила у сред ноћи.

Вративши се у кревет, више није заспала. Ујутро није устала. Имала је топло чело и образе. Мајка, и остали укућани, мислили су да је прехлађена, па нису обраћали посебну пажњу. Али, Ранка је данима остала у кревету, а и храну је одбијала. Повремено, утонула би у кошмаран сан, у коме би видјела како Мила, великим ножем убија Душана. У другом сну, Мила, јашући на Лабуду, гази преко Душана, док он немоћно лежи у блату. С вриском се будила, сва мокра и изморена од страха, и бола у грудима.

* * *

Једног дана, кад се боље осјећала, Ранка упита мајку:

– Зашто се Мила Лукина још није удала? Требала је већ, је ли тако, мајко?

Мајка јој исприча како је Мила вољела њиховог Душана, и да се и она надала да ће јој Мила бити снајка, јер је из добре и богате куће. Али, све је испало другачије. Душан није волио њу, него другу, коју је и оженио. Мила је рекла својој мајци да се никада неће удати, јер Душана не може заборавити.

– То није добро, и дај Боже да на добро изађе, кћери моја.

Мајка дубоко уздахну и помилова Ранкине образе. Учини јој се да је мање топла, па јој то мало олакша тешке мисли. Затим устале и изађе из кћеркине собе.

– Јадна Мила – прошапутала дјевојка. Али, јадан и мој брат. Не! Не смијем ником ништа рећи. Никада...

* * *

Како Ранка није устајала из кревета, а и храну је често одбијала, забринути укућани се договорише и, једног дана, отац из града

доведе доктора, да прегледа болесницу. Током прегледа, који је дуго трајао, доктор је поставио много питања, али, на већину, дјевојка није ништа одговорила. Кад, након прегледа, изађе из собе, веома озбиљног израза на лицу, доктор се обрати забринутој породици:

– Њено тијело је здраво, али јој душа није у реду. Њој се нешто ружно десило, што не жели рећи, а у очима јој је, због нечега, велики страх. Ако не отвори душу, и не каже то, она ће се без хране, и без кретања, само угасити. Ја немам лијека за њу. То је све што имам рећи.

Мајка је, забринута оним што је чула од доктора, покушавала да сазна нешто од кћери, али су сва њена настојања, и сва питања, остајала без одговора.

* * *

Кад је, једног дана, Душан дошао да види како је, Ранка скупи снагу и упита:

– Бато, зашто ниси оженио Милу, кад те толико вољела?

– Види ти њу! Ти свашта знаш! Откуд да ме то питаш?

– Онако. Али, молим те, да одговориш.

– Па, добро. Ти знаш, теби не бих могао ништа одбити. Није ни она мени била мрска. Најљепша је цура у селу. Била, а и сада је. И, из добре је куће. Али, мене је увијек плашило нешто у њеном погледу. Има лијепо лице, а у очима нека тама. Ето, то ме одбило од ње.

– Зашто људи толико воле коње?

– Коње!? Знаш зашто наша фамилија воли коње. Због нашег чувеног претка, али и што су корисне и лијепе животиње.

– А зашто...?

Ранка није завршила реченицу, већ нагло ућута, задовољна што није до краја изговорила мисао.

– Умало да се одам, Боже свети – помисли, и затвори очи.

– Идем ја сада. Имам пуно посла. А ти, брзо оздрави. За кога ће бато спремати Лабуда, кад се будеш удавала, а, и онај Петров јединац често пита за тебе...

* * *

Два мјесеца, након тог чудног догађаја, Ранка је умрла. На дан сахране, падала је киша, као да се небо отворило. Како тога дана, тако и цијели мјесец иза тога. Народ се чудио и различито тумачио. И поред јаке кише, цијело село се нашло на малом гробљу. Лукини укућани такође. Сви осим Миле. Она је сахрану посматрала скривена у оближњем грмљу.

Пред вече, кад је Душан, иако сломљен од бола за једином и вољеном сестром, отишао да обиђе и нахрани коње, у стаји није затекао Лабуда. Његово уже било је пресјечено. Нико га више никада није видио.

Мила је скончала у једном дубоком виру, на оближњој ријеци. Остала је тајна да ли је жељела да тако заврши, или је био несретан случај? Или можда, нешто треће? Једино се зна да је вољела са-

ма, расплетене косе, да се купа у ријеци, без обзира какво је вријеме било.

Ранка је за живота одржала задату ријеч, ником ништа није рекла. Али, након њене сахране, неколико дана касније, у сандуку, међу дјевојачком спремом, нашли су папир, на коме је описала догађај из стаје, и зашто се Мили морала заклети на ћутање. То је још више потресло породицу, али највише брата Душана, због сазнања да је сестра дала свој живот, да би спасила његов. Никада се више није насмијао. Поживио је тако још неколико година, а онда се и он тихо угасио.

* * *

Кад мајка заврши причу, Марија упита:

– Мајко! Је ли се то стварно десило?

– Кажу да јесте. И то није давно било. Моја мајка је мени тако испричала, а и ја сам њу питала, исто што и ти мене.

– Знаш, мајко... Не знам шта да ти кажем? Знам да сам жељела чути ту причу, али, сад ми се чини да би ми било драже да је нисам чула. Можда је боље понешто и не сазнати. Баш је тешка прича, и ноћас нећу моћи дуго заспати.

– Рекла сам ти да то није прича за дјецу.

– А ја сам теби рекла да више нисам дијете, а и одрасли, понекад, увече не могу заспати. Јесам ли у праву?

– Потпуно си у праву, велика моја. И, хвала ти за помоћ око вуне.

НЕВРЕМЕНА

Марија, с Разијом и Омером, стиже пред њихову кућу, која је недавно саграђена на старом кућишту, и налазила се на малом равном простору између два брда. Тако сама, изгледала је необично. Као да ју је неко ту, с неба, спустио, као играчку. С једне стране куће, уз ограду уског дворишта, налазио се макадамски пут, главна саобраћајница за овај крај, једина веза за најближи град и општинско средиште. Стизало се њиме и у школу, у коју су ови малишани свакодневно пјешачили.

С друге стране куће, у уском кориту текла је рјечица, која је извирала негдје далеко у густој шуми, а увирала у једну већу ријеку, близу већ поменутог града. На свом дугом путу, од извора до ушћа, примала је у своје корито много околних поточића, који су се неуморно сливали са оближњих брда и пропланака.

Кућа прилично велика, свјеже и у бијело окречена, састојала се од високог приземља и спрата. Зидове, на три стране, красили су прозори са дуплим крилима. Марији се кућа свиђала, а можда највише због тога што је жељела да је и њена кућа ту негдје. Али, она је морала ићи даље. Док су њени другари улазили у своје двориште,

она је настављала пут кроз једну шумицу, у којој је увијек осјећала страх, а затим уз брдо, све до шљивика испод ње куће. „Благо њима”, мислила је. “Њима је ближе и не боле их ноге, као мене, од пењања уз ово наше брдо.“ Иако уморна, обрадова се куму Обраду, кога затече у кући. Поздрављајући се с њом, упита је како јој је у школи, и закључи:

– Ти си баш израсла у правог ђака, здрава била – а затим се обрати њеној мајци: – Теби, кумо, не смета што се кумица дружи са оно двоје дјецe од Кадића?

– Не, куме! Зашто би ми сметало? Марија с њима иде у школу, а у неку руку и комшије су нам. Додуше, теби су ближе.

– Јесте, јесте, близу су нам. И четрдесет треће су нам били близу – и кум заћута, а мајка се обрати Марији:

– Марија, душо, могла си отићи у собу да видиш шта ти ради брат, да не буде сам док ја разговарам с кумом.

Кад остадоше сами, кум настави:

– Кумо Стано, моју породицу и ову, у коју си удајом дошла, веже старо кумство кроз неколико кољена. Мени је кумица као рођени род и није ми свеједно с ким се дружи.

– А шта, куме, има лоше у томе што се дружи са малим Кадићима?

– Лоше је то што су унучад човјека који је учествовао у убиству цијеле моје најближе фамилије и мојих родитеља, а то није мало.

– Али, куме, како да јој браним. Сад су друга времена, а и они су само дјеца која нису никоме крива.

– И ја сам био дијете, само мало старији од њих, кад су ми све побили. Само је случај хтио да ми сестра остане жива, иначе бих сад био сам, без иког рођеног.

– Збиља, куме, како се то десило?

– Кад се то десило, био сам још дијете, нисам напунио ни тринаест година. Тог трагичног јутра, мајка ме послала код ујака да нешто донесем. Није ни слутила да ме види последњи пут. Ујак ме молио да се мало задржим код њих. ”Нисмо те дуго видјели”, рече. И ја сам то желио, јер сам ујака јако волио, а и сву његову чељад. Али, нека чудна сила ме вукла да одмах кренем назад кући. И добро је, ако је ишта било добро тог дана, што сам послушао тај глас. Јер, да сам само мало закаснио...

И кум заћута, па марамицом поче брисати сузе, које су, увијек кад би се сјетио или причао о томе, квасиле образе као у малог дјетета.

– Немој, куме, немој! Нећемо више о томе. Видим да ти је тешко. Има времена. Испричаћеш други пут.

– Не, кумо. Нема времена. Вријеме брзо пролази и често не стигнемо урадити или рећи оно што смо били обавезни према другима, али и према себи. Ти то мораш сазнати, да би разумјела зашто сам те питао оно за дјецу Кадића. Молим те да ме саслушаш, нећу дуго – па настави тамо гдје је стао:

– У повратку кући, журио сам колико су ме ноге носиле. Кад сам стигао до мале, уске шумице, коју је од наше куће дијелила само

једна кратка, тек искрчена чистина, зачујем пуцњаву и вику. Тад успорим, док ми је срце тако лупало у грудима да сам се плашио да ће то чути они што пуцају.

Полако дођем до задњег ниског растиња, и ту се примирим. Одатле сам могао видјети само један зид куће, окренут према шуми и на њему широм отворен прозор. Убрзо затим, на њему угледах моју мајку како, с бебом у наручју, искаче и трчи према шумици. Фалило је још само неколико корака, па да се домогне шумице, кад се са оног истог прозора зачу пуцањ. Мајка, погођена у леђа, затетура, па начинивши још неколико корака, спусти се на кољена и положи бебу на земљу испред себе. Пузећи приђем, узмем бебу, и опет отпужем иза грмља, гдје се сакрих само да предахнем.

Срећом, и неким чудом, сека није плакала и то ми је помогло да нас не открију. Чврсто је држећи у рукама, трчао сам свом снагом према ујаковој кући и стално викао: „Бјежите! Побише све!“ Кад сам стигао пред ујакову кућу, више нисам имао ни даха ни гласа. Иако изненађен, ујак потпуно прибрано приђе, узе секу, позва ме у кућу, дода ми чашу воде, па рече укућанима:

– “Склонимо се у пећину. Имамо за то још времена. Гадно је за оне куће које су прве на удару. Нећемо их чекати, али Обраду има да захвалимо ако још мало поживимо.”

Тако је и било. Склонили смо се гдје се ујак увијек крио са породицом од сличних опасности. И на срећу, никад нису откривени. Иза тога, дуго нисам могао говорити. Кад смо оцијенили да су усташе напустиле село, кренули смо нашој кући, али ње више није било. Остала су само згаришта. Потражих мјесто гдје је мајка пала. Лежала је лицем окренута земљи и испружених руку према шумици. Годинама сањам како је милујем по рукама и говорим: “Не брини, мама, спасио сам нашу секу”.

Оца, два стрица, и старијег брата, одвели су у град, гдје су, у црквеном дворишту, са много народа из нашег и осталих села наше општине, провели ноћ. У току сутрашњег дана, без икаквог објашњења, укрцани су у вагоне и одвезени у Јасеновац. Од мушкараца из нашег села, нико се није вратио. Сестру и мене, заједно са својом дјецом, подигао је ујак. На темељима наше куће саградио је нову, у којој и сад живимо.

Ето, кумо. Тако је било. Отац малих Кадића био је мало старији од мене, али, иако смо комшије, никада се нисмо дружили послије тог догађаја. Ја, а и он, знали смо да је његов отац, са осталима у црним униформама, дошао да купи наше сељаке и води у логор. Ко је покушао бјежати био је убијен. Није ми познато кога је све убио својом руком? Тај списак је сигурно понио у пакао.

* * *

Наредног дана, још под утиском приче кума Обрада, Стана одлучи да разговара са Маријом о малим Кадићима. Након ручка, упита је:

– Марија, како је данас било у школи?

- Добро, мама. А зашто питаш?
 – Онако. Мене то увијек занима, а и реци ми, молим те, с ким се из школе враћаш кући?
 – Готово увијек са Омером и Разијом.
 – Јел’ ти лијепо с њима у друштву?
 – Јесте, мама, они су ми најбољи другови.
 Док је изговарала ту реченицу, лице јој се озари неком радошћу. Стану то обрадова па настави:
 – А по чему то знаш, мила?
 – По томе што из школе увијек идемо заједно кући, а понекад и до школе. Кад рано падне мрак, ја се плашим проћи кроз шумицу између њихове куће и нашег брда. Они, увијек, обоје крену да ме испрате, и с краја шумице гледају док ја идем према нашем шљивику. Увијек се питам да ли се и они плаше док се враћају својој кући. Зато их ја обоје волим. Знаш, мамице, ја бих вољела да их једном позovem да дођу код нас. Могу ли? Прије неколико дана позвали су ме у своју кућу, да видим њихову браћу. Рекли су да су рођени исти дан, и да видиш како су лијеви. Још су мали, тек уче да ходају и јако су слични.
 – Они су, мила, близанци. Заједно су расли у мамином стомаку, исти дан се родили, заједно ће расти и бити јако везани један за другог.
 – Баш је то лијепо. Реци ми, могу ли позвати Омера и Разију код нас?
 – Наравно. Кад год желиш. Само ми реци кад ће то бити, да умијесим колачиће. Оне које и ти волиш.
 – Хвала ти, мамице. Видјећеш како су добри.

* * *

Најзад је стигао и јуни. Липе су опојним мирисом и богатим цвјетовима привлачиле дјецу под своје раскошне крошње. Испод њих, у дебелој хладовини безбрижно су се играли, али и брали цвјетове, које ће мајке у хладу и на промаји осушити. Суви цвјетови неће више тако лијепо мирисати, али ће чај од њих, у току дуге зиме, многим добро доћи.

Најјачи мирис липе осјећао се у долини, око Омерове и Разијине куће, јер је ту заиста било много липових стабала. Био је распуст и мајка је Марију често пуштала да оде до својих другова. Али, није био у питању само распуст. Стана још није Марији рекла да од јесени неће више ићи у исту школу и да се ускоро селе. Из бојазни да је не растужи, одлучила је то оставити за касније. “Нека се дјеца играју још мало,” мислила је, гледајући како одлази у малу долину.

* * *

Није ријеткост да се у том лијепом и раскошном јуну догоде провале облака, са обилним количинама воде, коју поточићи и рјечице не могу прихватити у своја уска и плитка корита. Али, једног дана, крајем јуна, све се десило изненада, у таквим размјерама, и са таквим посљедицама, какве људи из тог краја не памте.

Тај задњи јунски дан већ је од јутра био веома топао. Како је вријеме одмицало ка подневу, топлота је постајала све јача и теже се подносила. У таквим приликама старији људи би обично говорили:

– Ово неће на добро изаћи.

Та стара изрека, обистинила се тога дана у потпуности, а жртва те велике природне суровости постала је породица Кадић.

Кадићи, још млад брачни пар, били су вриједни и својим радом створили добре услове за пристојан живот своје породице. Тако су и поменутог јунског дана, плашећи се да би могла пасти киша, пожурили у своје прилично удаљене њиве, да покупе раније покошену траву. Иако су њиве далеко, надали су се повратку кући прије мрака. Близанце су оставили Омеру и Разији на чување, и скренули им пажњу да, у случају ако почне киша, оду и затворе стоку у стају.

Пространа соба, у приземљу куће, била је испуњена гласовима малишана, кад су почеле падати прве капи кише. Због велике спарине, прозори и врата су били широм отворени. Чим пређоше мали дрвени мостић у близини куће, Омер и Разија пожурише узбрдицом. У страху су послушкивали грмљавину која се чула, како се њима чинило, са свих страна. Муње су сијевале и на тренутак остављале жути траг на тамном небу, пуном кишних облака. Никада нису видјели тако тамно небо. Чинило им се да киша на цијелом свијету већ дуго пада, а код њих тек сад стиже. И били су у праву.

Док су, тако преплашени, журили да затворе стоку, како су им родитељи рекли, пљусак је већ стигао и до њих. У повратку, спустивши се низ стрмину, под ударима јаког вјетра и обилне кише, стигоше у близину мостића преко којег су малоприје прешли. Али мостића нигдје није било. Видјели су само бујицу мутне воде, која је, носећи све што јој се нашло на путу, пунила малу долину испред њих. Невријеме, које се свом жестином сручило раније, негдје даље од тог краја, а затим на насеља расута по околним брдима, брзо је напунило уска и плитка корита бројних потока. Сви су се они уливали у рјечицу, која је текла поред њихове куће, и само мало ниже пролазила кроз уски кањон. Један поточић је пролазио поред Маријине куће, и након што прође кроз малу шумицу, стизао је у рјечицу. Други је, опет, долазећи ко зна са ког брда, пролазио недалеко од куће кума Обрада.

Како је вода надолазила, дјеца су узмицала уз стрмину. Кад довољно одмакну, и, ако им киша или сузе дозволе да отворе очи, поглед је остајао прикован за њихову кућу, од које се видио још само спрат. Мутна вода прогутала је приземље и пењала се према горњим прозорима. Само Бог зна шта се догађало у њиховим душама, док су гледали у тај призор.

* * *

Стана је добро пазила да Марија бар за неко вријеме не сазна шта се десило Кадићима. Али, ранији договор с Маријом, да Омера и Разију позове код себе у госте, откри дио истине. Марија је

неколико дана молила мајку да дозволи да пође по њих. Кад сви покушаји да је одговори од те намјере нису успјели, она одлучи да крене заједно с њом. Стана је чула шта се десило, али није то и видјела.

Док је, чврсто држећи Марију за ручицу, пажљиво силазила низ њихово брдо и прилазила шумици, Стана се плашила шта ће угледати и је ли у реду да то и дијете види? А, ако не види, како јој објаснити зашто ту више нема њених другова?

Гдје и зашто су отишли, а да нису дошли код ње на колачиће, које је и сама јако вољела? Необично се радовала њиховом доласку.

Чим изађоше из шумице, застадоше ужаснуте призором испред себе. Нису морале, а ни могле да се помјере ни за корак. Све се јасно видјело. Некад лијепо, мало, зелено двориште, било је прекривено смеђим муљем и разним предметима, које је вода донијела и, журећи даље, ту и оставила. Трагови муља, и оштећења на вањским зидовима куће, били су све до прозора на спрату. Улазна врата и прозори на приземљу широм отворени. На уском макадамском путу, и поред саобраћаја који се већ одвијао, још су се видјели трагови поплаве, као и бројна оштећења. Ни липа више није мирисала.

Без иједне изговорене ријечи кренуле су назад, својој кући. Те, и неколико наредних ноћи, Марија је спавала с мајком, привијајући се што ближе њеном наручју. Никада више није споменула брата и сестру, које је позвала у госте. Није знала ни гдје су отишли. На срећу, до почетка школске године, заједно са породицом, одселила се из тог краја.

Много година касније, од мајке је сазнала за трагичну судбину малих близанаца, који су у једном јунском дану, кроз отворене прозоре на приземљу куће, нестали у суровом невремену.

Драган Караџић - Средиште (комб. шех.)

Драгана ПАВЛОВИЋ

И ОПЕТ НИ ОД КУДА

И опет ни од куда...опет неко чудан, занимљив, нов...Увек иста прича...А сваки пут причам да је другачије... Да ли си нешто другачије?

Гледала сам те више пута и нисам те видела. Док ниси сео крај мене, толико близу да осетим твој дах на уху. Нисам те видела све док анђеоска белина или ђавоље црвенило није прекрило сваки део наших тела... Обоје су проговорили нешто своје, нисмо их ни слушали, битно је да су нас спојили...добро или лоше, време нам је сведок. И од тад ништа више није битно. Зар је битно која нас је страна спојила, добра или лоша? И ти и ја смо и добри и лоши, свако гаји по једног на сваком рамену. Ја волим твоје обе стране.

И ковитлац страсти, и ћутња са тобом, твој смех, твоје на-мрштено лице, твој додир, пољубац, све...све што се тиче тебе, све што је твоје мени је драго. Склопим очи и не мислим на сутра. Не муче ме луде мисли, не мучи ме лудо срце. Оно само ћути и куцка за тобом. Није важно да ли ћеш бити крај мене сутра или за пет дана. И прија ми тај осећај опуштености. Прија ми та слатка чежња. Не прија ми било шта што би ме подсетило на нешто претходно. Уморна сам од свега тога. Уморна сам од јурцања, од страхова, од остављања, давања, узимања. Ово је оно што ми треба. Ти си оно што ми треба. Ти си лек за све накупљене тескобе, патње, фрустрације. Подсећаш ме на нешто што сам давно имала и што је било идеално. Нешто што ми је било одмор за душу, за тело, уз особу која ме је и у таквом односу начинила бољом особом. Ниси она... Можеш само да будеш бољи. Јер тада сам имала 19, а сада 24. Па верујем у своју зрелост и бољи избор.

Ти си моје маче...и увек ћеш бити. Био добар или лош. Ту је увек онај чувени ћошак и иза њега ја. Чекам те...не знам до кад. Не обећавам ништа и то је оно што даје добру драж целој причи. Али тај ћошак постоји. И не знам зашто имам трип да те чекам иза њега. О боже... прошло их је. Доста... никога нисам хтела да чекам...иза тог угла душе. Али твој лик ме прогања. Твој осмех... као да је то нешто вредно што вреди чекати. Тја... Ниси ништа посебно. Не дај се-

би много за право. Ја сам осредња девојка, осредње лепоте, мало шармантна, духовита. Ни ти ниси ништа бољи. Само си гори од мене. Али имаш ту искрицу у углу ока која је фатална по мене. Имаш ту кап Панонског мора која ме запљусне у црвено лудило у грудима сваки пут кад те видим. И имаш тај ветар северац у гласу који исто то црвено лудило потера у кас по целом телу. И на уснама укус опорог вина, које ме тера да га све више пијем, а знам да ћу се опити и да то неће ваљати. Ја имам само београдско сивило у очима. И бразде по телу од свог тог бетона. И кошаву у длановима. Разлика је у томе што ја имам град у срцу и тебе, негде, у њему. Али и даље мислим да си само гори од мене. Можда си и гори од свих. Вероватно јеси, али тај смирај дана и тај залазак сунца на јастуку, крај тебе... Не памтим када сам задњи пут чула тај смирујући клепет анђеоских крила. И не памтим када сам се задњи пут пробудила у сред ноћи да видим да ли тај неко поред мене мирно спава. Да га покријем.

КОРАЦИ

Претурање по неким папирима, читање неких старих порука. Зашто то радим? Живети од успомена, градити будућност на прошлости је просто немогуће. Тупкање у месту. То се тако зове.

Неки непознат, нежан глас допире из звучника. Не успева да помери два мала зелена кристала која су некада умела весело да скакућу и посматрају свет око себе. Сада су бледа. Добила су неку боју тамних облака. Стоје у месту. Тачка на зиду се не помера, али је ове секунде најзанимљивија. У дну, ако се неко икада буде загладао до тамо, видеће слике. Много слика које као ношене ветром се окрећу на мокром бетону. Да ли да се сагнем и покупим их или да их бацим од себе и пустим их да се распадне? Да нестану као да никада нису постојале? Рука, сама од себе, вођена срцем креће да их покупи и као и увек уредно сложи у албум успомена. Глава кочи све. Један корак је довољан да их згазим и мораћу то да урадим. Ипак ћу их пустити да видим да ли ће ме њихово ковитлање по улици одвести на неко ново, мени невиђено место.

Лавеж паса луталице који трче око мене и бесно ми показују своје зубе тера ме да отворим очи. Ивица. Корак напред или ипак устукнути и направити корак назад? Пси и даље лају и страх ме је да се вратим. Корак напред не смем да направим. Да ли ме доле, на дну провалије чека нешто боље? Други живот, други људи, можда бољи него овде, на врху. Ако скочим сазнаћу. Ако останем, нећу. Пси су ми све ближе и осећам како ми кидају ногавице, како ми комадају листове на ногама. Не осећам бол после петог уједа. Гледам их бездушно и пуштам их да се наједу мог младог меса. Да ли им то представља задовољство? Њихове бесне, мени добро познате очи ме гледају, на неки начин уплашено. Да сам се препустила страху сада бих вероватно лежала негде, непомична, без овог искуства. Пси падају отровани поред мене и на ивици снаге ме задивљено гледају. Прола-

зим тешким корацима између њих и одмичем се од ивице. Нико није вредан тог једног корака.

Под стопалима осећам добро познату земљу. Сваки камен је на свом месту. Сваки онај о који сам се саплела. Сваки обилазим и пуштам своје полураскомадане ноге да ме воде даље. Осећам да сваким направљеним кораком зараста једна рана. Сваки корак напред чини моје ноге јачим.

МОЈ СВЕТ

Пулс у слепочници је толико јак да ми магли вид. Зидови се обрушавају на мене ничим изазвани. Плафон се спушта... И што је најстрашније то се не дешава први пут. Колико пута треба да ти се десе неке ствари да би научио да се носиш с њима, да их превазиђеш или да их обиђеш?

Трудим се да будем што боља...према свима..трудим се да већину ствари радим исправно. Да се не лажемо, сви тежимо ка томе да бар у нечему будемо савршени. И све то радиш свим својим бићем, сваким атомом снаге, због себе или неког другог, то је сад небитно. Само желиш због нечега или некога да будеш боља особа. И увек те неко зајебе. Увек! Увек се нађе неки магарац који ће да те сјебе или зајебе. То је неминовно. Онда поново потонеш, поново имаш тај глупи осећај да све некако крећеш испочетка, од нуле, градиш себе и свет око себе... свет који се срушио. И кажеш себи, по јебени милионити пут, мењам се само због себе, улажем труд и напор у себе и само због себе, ни због ког другог. Нећу више да живим по туђим правилима, хоћу да живим по својим правилима и начелима. Мука ми је више од прича немој ово овако, немој ово онако, то не ваља, биће овако или онако. Терајте се сви! Колико год да вас има. Правила су срање, све је срање. Ово сам ја, ово је мој усрани живот и хоћу да га направим онако како мени одговара. Мука ми је више од драгих Савета, од наметања туђих мишљења. Двадесет три године сам кројила по томе. Нећу више! Не кажем да су сви савети мишљења били погрешни, далеко од тога. Али опет, ово је мој живот. Ако нешто зајебем, хоћу да будем бесна на себе, а не на неког другог. Доказано је да себи најбрже опростимо.

И кад таман опет све, буквално из пепела, почнеш да градиш, таман ти се надзире темељ, видиш како цигле, сложене једна на другу почињу да формирају зидове твог света...наравно да се појави неко ко ће опет да те зајебе. Да, да, да те зајебе. Ајд се не лажемо, све функционише тако ко ће кога пре да зајебе и прејебе. И онда станеш...гледаш и не верујеш шта ти се дешава. Ако не наставиш да зидаш, порашће коров око твог светог темеља, цигле ће почети да се круне и распадају... Ако наставиш да зидаш неки људи ће то погрешно схватити, осетиће се непожељим и отићиће. И шта ћеш... Опет се заљубиш и кажеш себи „Ма зајеби зидање. Други пут ћу...Ово је можда то...Једном срушено, не значи да ће бити опет. Можда овај

пут будем имала помоћ, да тим неким сазидам НАШ мали свет, брже и лепше., И као сви срећни и задовољни. Аааааха...

И заборавиш на свој тајни, мали свет у глави. Ма, заборавиш на све. Заборавиш свакога, јер си се опасно заљубио. Зато што ти се можда по први пут онако истински љуља тло под ногама када те погледа, можда по први пут осећаш да ће ти срце искочити из груди, јер те је он ухватио за руку. Јебеш цигле!!! Јебеш све! Јебеш претходна разочарања, претходне везе, да је вредело још би трајало. За ово се живи. Ово је то...оно...оно због чега су написане све песме, целе књиге, снимљени филмови. И тек онда не слушаш никога... Твоје уво препознаје само једну боју гласа, око ти је програмирано на само један лик, на само један прамен косе, да тебе заслепи сопствени бљесак ока. Рецептори у прстима се пале кад осете само једну кожу, тело реагује на само један додир, додир који само њему ненормално значи, само један, нечији, специфичан мирис ти изазива вртоглавицу. Ма који скупи парфем...Глупости. Нема лепшег мириса од мириса његове коже, кад си окупана његовим знојем. Кажу пропутуј цео свет, да се твоје очи нагледају свега. Кад гледам њега ја видим цео свет. На његовом лицу видим све котлине и планине овог света, у његовој коси видим најлепше шуме овог света, погледом на његове очи ја сам видела сва језера овог света, на његовом телу сам видела најлепша мора, океане, плаже, тргове, улице. Дотакла сам северни и јужни пол. И путовала, и пливала, и летела, и скијала. И онда...онда одвојиш поглед од свог света, одлутају ти мисли на секунд и само кажеш себи...ууу, јебо те, ал` сам се ја заљубила...

Али дође онај тренутак када се сетиш свог заборављеног света у изградњи... Сјебе те нешто на тренутак,а? Па наравно... Увек се то деси. Почнеш да корачаш преко свог, идеално замишљеног, темеља. Пуца ти под ногама. Само што ти не каже: „Е, ко те јебе, кад си ме заборавила. Вратићеш се ти пре или касније и сад знаш да ћеш морати да ме поново градиш.“ И у праву је. Све ја то знам, али сада сам још увек убеђена да нећу морати. Мада... Подижем једну циглу из траве и...спуштам је на ивицу зида... И тада се сламам. Седам на ивицу и почињем да плачем. Зашто? Не знам ни ја...Само плачем, из срца, из душе, али тихо, да ме нико не чује. Не треба нико да ме чује. Ово смо мој свет и ја...Шутнула сам, склонила, сакрила сва моја правила. Не знам само да ли од себе или од других. И опет волим...волим као никада до сада. Јебите се сви бивши. Ја знам да сам тешка, и оваква, и онаква, али исто тако знам да сам јако емотивна. Споља хладна, ледена краљица, али знам да изнутра горим, да у себи имам емоција за троје. Јебите се што те емоције нисте умели да квалитетно извучете на површину, а добили сте много више времена. За месец и по дана сам успела да се удавим у својим осећањима. Јебите се зато што нисте умели да извучете из мене оно најбоље, него вам је било битно само да се прилагодим вама, вашим прохтевима, вашим навикама...и да вас волим. И ја сам све то радила, свесно. Зато сте сада бивши и остаћете у тој запечаћеној фасцикли заувек. Од свега тога, ја сам само тражила то да ме волите, да ме разумете и да ме, за име Бога, не мењате. Променићу се ја сама ако сматрам да сте вредни тога.

Али постоји једна веза, једна сличност са овим врхунцем и савршеним осећајем и свим претходним акцијама. Опет крајичком ока посматрам свој свет изграђен до пола. Шта ли ми то говори? Знам ја шта ми то говори. Говори ми то да имам тај блесави осећај и предосећај, који ме никада није изневерио. Да неко покушава да направи будалу од мене. Да неко можда вреднује моју личност и интелигенцију на конто мојих година. То је дефинитивно грешка свих мушкараца око мене. Двадесет тЛи годинеце? Јаоооо....Па, да, то је још увек онај најбољи материјал, који ти се не мигољи под прстима, који се лако пере, још лакше пегла, не гужва се. Можеш да направиш од њега шта год пожелиш. Е, па грешка! Ја сам јебено најгори материјал на свету! Немам неке године, немам неке школе, не говорим пет језика, немам добар посао и кинту, али сам јебено паметна. Нису људи свесни како их ја гледам, како их скенирам, шта све увиђам, пратим реакције. И ћутим... То је најбоље од свега. Нека живе неко време у свом глупом убеђењу да ништа не примећујем и да ништа не знам. Једном ћу и ја проговорити, а онда је већ касно за све.

И ипак устајем и полако напуштам свој свет. Идем полако, споро, ногу пред ногу, и плашим се да било шта помислим. Ни да му обећам да ћу се вратити, јер то је оно што најмање желим у овом тренутку, ни да му кажем да никада нећу доћи...то ми нико не гарантује. Осмехујем се и кажем му: „Ти мени пожели да ти се никада не вратим, да ми никада више не будеш потребан. Пожели ми да сам се овај пут зезнула, да ме је предосећај преварио. Да је то само страх...од свега што је било. Да сам неке ствари прошла, али да их још увек превазилазим. Реци ми да сам исфрустрирана лудача. Да је месец и по дана мали период, да ће све то доћи на своје место. Да сам ја та, да је у ствари он тај, да ће све небитне особе и претходне везе и везице нестати. Реци ми молим те. Реци ми да радим праву ствар што те остављам тако неизграђеног. Ако то не можеш да ми кажеш...онда ми бар обећај да ћеш ме чекати, ту где јеси. Да нећеш дозволити да те време скроз уништи, да наставимо тамо где смо стали. Да бар имам коме да се вратим, кад ми се све остало сруши.“

Јер ако ми се овај НАШ мали свет сруши...можда се срушим и ја...

П. С. Видела сам поруку од дотичне Јелене....Нисам ти заиста претурала по телефону него сам је ухватила погледом док си је читао. Ако имаш нешто да ми кажеш, реци ми. Ако немаш, онда искључи телефон када си са мном... или ме, МОЛИМ ТЕ, поштеди тих срања...ја за то немам ни воље, ни снаге, ни жеље. То никако нису моји планови са тобом. Ако планираш да се глупираш као да имаш моје године...Да ме подижеш оволико високо као до сада, и да ме лупаш о бетон са оваквим срањима, то није мој фазон грађења везе... Ако планираш да имаш резерве за црне дане, ако планираш да се виђаш са још неким, можда зато што је то јаче од тебе...молим те...ја такве ствари не радим...и не волим да ми други то раде...

И пошаљи дотичној персони нешто безобразно, вероватно јој треба за лаку ноћ...или за нешто друго пред спавање...

Милосав Буца МИРКОВИЋ

ПОЕЗИЈА НАША НАСУШНА

Снег се шойи, лед одмиче, и ойейї је шролеће међу нама - записао је Борис Леонидович Пастернак, песник за којим машемо вековима. И ево како нас антологија Олге Савић учи: - канцонијер „Драгоцене речи”, речи од лишаја и лискуна, клетве и молитве, жара и пепела, наде и безнађа, затиче на гребенима, већ љубичастог пролећа, које долази иза снегова наших карпатских, иза брегова наших Повлена и Маљена, Фрушке горе и Шар-планине. Куле заједничког склада, како би рекли Кинези, ето то је овај грмен ружа или острво наде већма него антологија пресованог цвећа и цветића.

Поезија би била со света, екстрат живота. У њеној авантури писцу, који је понекад неминовно аристократа духа, херметизама само нехотице служи као оклоп од нишчих. Да ли смо довољно нејасни? Сажимање, одабирање, згушњавање иде дотле да се све чешће не каже ништа. Живот је разбијен - једна од могућих хипотетичности. „Поезија, будућа носталгија” (Ж. Жене), само је одраз те интеграције и, сама у бродолуму, сачувала је још, једино ту основну незавидну јединицу мисли - слику. Слична муњи (слика је почетак вртоглавице), која је емотивни пароксизам олује, поетска слика једним упоредивим потенцијалом представља искуство човека - које је његова једина порука свету. Неповезани једно са другим једино зато што су сагорели безводни пејсажи логичких сукцесија које доводе до њих. изоловани супстрати, који треба да успоставе своје одсутне пуноће тек у контакту са читаоцем, они разумљиво, најчешће укидају фабулу И логичне али празне премисе између чворова приче дотичу само њене узнемирене врхове.

„Онај неповред што песмом зове свет” (Лаза Костић) само таквом сликом, у којој живи конзервирани живот и свет, може произвести кратак спој, шок, семе неопозиве среће, непоправљиве интензивности у читаоцу, рођене, не заборавимо у срцу. Важно је да се текст важно прочита, да се слике добро уоче, да се јасно опишу структуре, како би спознали више од стварности коју смо у међувремену и те како научили да видимо... Потребна нам је дистанца и то не да би смо кривицу опет препустили застеревању, него да би смо

допустили да се зачују гласови саме песме. тек када гласовима и њиховим одјецима поклонимо довљно пажње, моћи ћемо да установимо на шта они циљају. Тек када пажљиво проучимо слике и њихове одразе, сазнаћемо оно што оне представљају. Ваља продрети кроз сајај звука, кроз предњи план слика, као и кроз читаву мрежу асоцијација, како бисмо постали пријемчиви за дејства песме.

Оно горе, пастернаковски речено, о пролећу, допуниће ова антологија или овај бревијар, у тони и кантилени, као што јој ја овога јутра, у нешто подераној одори у ревер вајлдovski удевам стихове Ли Јуа: „Потоци принчева, немојте штетети новац. Пролеће се не може купити”

У једном могућем пролећу нас, ипак, не могу раставити нити расадити како печално гордо Марина пева Пастернаку. Залог тог двојства и таквог припадништва другима је управо ова посвећена књига, молитвеник од басме и урока, која у српском суђеном језику сабира корене, изданке, пуполке и плодове светских песничких језика.

Без обзира на то што се поља предвербалности налазе изван спољних судова подсвести и свести, она чине основицу неких комплекса којима се бавила фројдовска наука у свим својим варијантама. Истина, само на разини речи. Занимљиво, ни руски формалисти од некад, па ни данашњи структуралисти не показују такође занимање за тај феномен ентропије што се збива у човеку, историјском, па и преисторијском, збива се сваким његовим превођењем осећајно-мисаоног импулса на звучни семантички знак који би требало да означи исто оном који га емитује и сабеседнику који га прима. Зато кад се изговори, на пример, реч *кавез*, песник неће видети само те лисице за птице, него ће осетити и самог себе у мрежи, везаног ланцима међу жицама кавеза који је, оставимо ли птице и вратимо ли се човеку, први симбол свега ограничујеће људског, не само његове ситуације на земљи, у планетарно-сунчевом систему, у маглинама галаксија, у космосу. У самим речима што полазе од потреба праксе узалуд ће се потражити знаци забрана: иако је пракса подсвесни а исконски противник говора с инкорпорираним забранама. не значи да забране не предходе, да нису спаљиване као свака јерес и да не скраћују видике изнад ломача што горе лоциране негде на граници између комплексних самостваралачких предвербалних зона и језика. Да ли је продор реализма кроз пукотине метафизичких пејзажа и оних стварних, ратовима и стрепњом опустошених предела савремене цивилизације, да ли је тај талас рационализма који је дошао до поезије путевима разочарења и опорих искустава могуће основе за нова путовања, за смеље залете? Питање је тада остало без одговора. Није случајно настао тај скептични знак питања. Често нам се, доиста, савремена поезија учини сва мрка и огољена: само стена и нигде воде, каже Елиот. Али та је стена наш дом: она је једини бедем који нас штити од злих волшебника, пркосни бедем будне свести. Па ако и није одевена у кићено рухо прошлости, она има своју унутрашњу лепоту, лепоту истине којој служи. Је ли то одговор? Почетак је то одговарања, у сваком случају. Па ако неко тај песнички одговор који се рађа не разуме он-

да је то само доказ да се није потрудио да научи нови језик поезије који се, природно, заједно с тим одговором рађа и условљава га. А песници и данас, као што је то бивало одвајкада, крваво решавају неразрешиву једначину живота са хиљаду непознатих.

Тако ће нова поезија, готово посве ослобођена од догађаја, осећаја, мисли и чак предмета покушати да побуни једну исто толико елементарну емоцију именујући елементарне стварности те да занује присутност у свету. Ова антолошка поезија тежи томе да нађе једно *овде* и једно *сага*, или радије његов духовни еквивалент, оно што Бонефои зове правим местом. Таква поезија очито није више лирска: сваки лиризам претпоставља покрет ширења и излива, чак и патњи - овде се, међутим, ради више о повлачењу из привидности, о намерном осиромашењу искуства. Песник се одриче свега онога што не значи обичну чињеницу постојања. Ово песништво које се смешта на границу живота, трагично је, али оно претпоставља и буди једну наду.

Зоран Мишић је написао: „Поезија се вечито гиба међу јавом и међ’ сном. Ко ме ће се царству приволети? Где је то, на којој таласној дужини је, граница између сна и јаве? Ни најосетљивији прислушни апарати нису је забележили. приволео се кнез Лазар Царству Небескоме, па ипак је остао да живи пет векова међу нама. Мили Боже, чуда великога! - каже се у песми за устанке, јер свака буна на дахије је чудо: сан који постаје јава, данак у крви који се полагаје за снове. Његош има исту мисао: нека буде што бити не може. Није ли и реч песникова чудо, окршај са немогућим, Икаров лет је непознато? На Бројгеловој слици у Брислу стоје, један крај другог, оба црства: и мирни, прибрани ратар, и луди сањар који се, на неколико корака даље, стропоштава у море. Тако су сликали сви велики уметници, па и они које називамо реалистима. Лаза Лазаревић, заштитник школске иконе и топлог огњишта, значи јединог разумног реда ствари који учитељи, песници и остали неразумни људи угожавају, носио је у себи Вертера и није смео да га угуши. Иво Андрић не слика само Босну, како се то обично вели, већ мостове који деле сан и јаву, неумитну коб и ломне заносе људи, прошлост и будућност. Балзакове јунаке Лафраг упоређује са Есхилевим: и њих распињу страсти, луде, до пароксизма доведене. Ни Стендалов Жилијен Сорел није ситан хазардер: и он игра велику игру: све или ништа, са невидљивим партнером, као и роматичарски јунаци, као Дон Жуан и Малдорор. рабле је ствараодивове, Свифт патуљке, Дефо луталице и пробисвете, Вија, Гогољ, Достојевски јуродиве занесењаке које бесови распињу. Ни у *Кошћани*, ни у *Живом лешу* севдах није концертни аранжман, како се то у театру изводи већ туга голема чији је глас промукао, надврањански занесен. Од Хомера до Џојса траје Одисејево лутање од једног царства до другог и крај му нема.”

Песник не може да пренебрегне живот, ту прелепу руку коју називамо животом, јер из њега, свесно или несвесно, црпи неопходни материјал за свој стваралачки рад. дан за даном, кроз најразличитије путеве или поступке, од констатовања истине до производње лажи, ова чудновата људска врста оставља запис о свом времену и

о читавој сили слутњи и осећања што му их време побуђује. У том смислу, песник је хроничар, веродостојни сведок доба и околности у којима му се заломило да живи. Можда управо због тога историју човечанства и не треба тражити у минуциозним ратовима и у опсежним истраживањима историчара, већ у делу множине песника, у којем од памтивека бије и треперисамо бивање света и његово подробно-тачно или улепшано-казивање.

Скрајнути, чудни, несхваћени, надмени, сујетни, манипулатори језика, склони маштању и лудилу, подложни измишљању. У реду, такви су. Али ти непризнати и скромни ствараоци несебично сеју лепоту од кад је света и века, и одувек су умели да издигну своје потресне стихове као оптужујући мач пред страхом, болом, неправдом, злоупотребом моћних, плачем слабих, пустошним ветром неузвраћене љубави.

И сад, видите: почео сам демистификацију песника, а сада га безмало већ и глорификујем. Оппростите ми на противуречностима. Можда је то отуда што, како је Жан Кокто тврдио: „Ми смо песници велики лажљивци који увек говоре истину”.

А Стивен Спендер би, неодољиво тачно, запитао: „Читава ова анализа није замишљена као вежба из „нове критике”; једина ми је намера да њоме покажем како сва поезија представља стварање замишљених догађаја, чак и кад изгледа као исказивање мишљења - била ова филозофска, политичка или естетичка. Јављање једне мисли у једном човеку јесте догађај из његове личне историје, и оно има исто тако изразит квалитативни карактер као и неки доживљај, виђен приказ или људски додир; то јављање мисли није пропозиција, већ занимање једном пропозицијом, које нужно обухвата животне тензије, осећања, блиско предстојеће мисли и одјеке прошлог мишљења. Стога песничке рефлексије, у суштини, нису токови логичког расуђивања, иако оне могу садржати бар одломке дискурзивног образлагања. Оне, суштински узев, стварају привид расуђивања: привид озбиљности, напрегнутости и тока, осећај пораста знања, увећавања јасноће, убеђености и, коначно, прихватање одговорности; то ће рећи да оне стварају привид читавог доживљаја филозофског размишљања.

Наравно, песник једну филозофску песму гради око неке мисли која га, у то време, узбуђује као истинита и важна; но он је не користи ради самог њеног разматрања. Он је прихвата и излаже њену емоционалну вредност, као и њене уобразиљне могућности. Размотримо платоновску доктрину о трансценденталном сећању у Вордсвортовој „*Оди бесмртности*”: ту нема исказа за и против, нема сумњи и доказа; ту налазимо само доживљај јављања једне тако велике идеје - узбуђеност њоме, страхопоштовање које према њој осећа песник, присенак светлости који она дарује у детињству, објашњење све веће обичности каснијег живота, помиреност с једним увидом. Погрешно би било наводити Вордсворта као заступника једне одиста филозофске теорије; јер он свој став не би могао нити хтео да разграђује и брани. Заправо, платоновска доктрина на коју га песма обавезује одбачена је од стране цркве чија учења он пропо-

веда! Међутим, таква каква је приказана у песми, та доктрина нема никакве везе са било којом теологијом; она уопште не излази из оквира дотичне песме. Мали се број обожавалица те Вордсвортове оде осећа одиста убеђеним у веровање о преходном постојању, а у песми нема стварно никаквих пророчанства у вези с будућим животом, сем неких пророчанских импликација у појединим стиховима:

ПРЕНУЋЕ

*Дрво, дрво ветра, без корења и без лишћа
 кроз чије жране тече моја крв, зар сам то ја сам?
 На пољу неразумљивог сна, у доњем светлу мисли
 И међу шамном шравом вишиом од његовог врха*

*На њушу своје смрти ја чујем глас тишине
 Нечујан вајај себе у отицању реке, у боји свога неба
 свог неба кога нема, јер надамном су воде
 И одлесак без сјаја и вечности отицања*

*Прошао сам том реком, муљ своје сојствене жеђи
 И осћао сам на дну: скамењен крвоток трајни
 Разгранат мајницом, изједначен са водама
 Прошао или ћу проћи, прошли и будући, сада већ био и сутира*

*Узалуд везује дан своју ужас од магле
 За беле обале ноћи, вече је у мом јутиру
 Свео је тринаестозвездани цвет Касиоидеје
 Разлистан млечним њушем, дугом без престајанка*

*И не буди се више та зора на дну вода
 Ни маховина шаласа не ламса зеленом надом
 У свакој хладној сенци лежи недирнути усуд
 Којим се небо распрело, којим се ветар скрхао.*

А Милош Црњански је записао: „Шта је поезија, на то питање, свако столеће има други одговор. Одговор савремених енглеских песника је чудан, фантастичан *можда*, није више поетичан, у бившем смислу, али је савремен. Сафо је имала један надгробни натпис, на гробу једног младог рибара, који ми се чини вредан помена, на завршетку овог мог приказа шесторице енглеских песника, који су мени, лично, драги. *Пелагоне*, - каже песникиња антике, на гробу младог рибара, - *Пелагоне, твој отац ти је на гроб донео весла, усвомену твоју мукојриној живојти*. Поезија ће, по мом мишљењу, преживети сваког песника. - Она је у историји свих народа вечна.“

Знамо да је ту теорију, која уметности приписује снагу да изврши тајанствену *каитарзу*, скоро изложио опат Бремон који је у њен прилог навео многобројна сведочанства, већином англо-саксонског порекла. Уствари, Бодлер естетичар, ученик Поов, ученик је и Колдрицов и првих енглеских романтичара. На месту је ипак да се раз-

ликује теорија од праксе; док је По, као толики његови земљаци, песник платонски и серафимски, песник „Цвећа зла” (које је првобитно требало да носи наслов „Лес Лимбес” - „Небеско предсобље”) ствара једну лепоту више него људску, која се не одваја увек од страсти и уроњује понекад у једну атмосферу више инферналну него рајску. Морални комплекси који чине основу његове природе спречили би га без икакве сумње да потпуно оствари жеље „чистог” песника. Уосталом, било да примимо или не примимо спиритуалистичко објашњење опата Бремона, бодлеровска поезија се јавља много мање као сентиментална и много више као јасно „психичка” него што је то поезија првих романтичара; обраћајући се мање „срцу” него „души”, или „дубоком ја”, њој је сврха да узбуди, с оне стране наше сензибилности, тамније регионе духа.

Ниче је једном поставио човековом духу задатак: *да треба да уме „пребацити се преко”*. Цело песништво је тај напор; само, не ничеовски силовит, него благ. Рилке се преливао у сфере, у стања свих ствари, и, са стварима, а не против ствари, улазио у велики број разноврсних односа према границама између два света. Стекао је тако сазнања о тананим пограничним чињеницама, многобројнија чак од Ничеових. Тај чудни поет, све више цењен, знао је сигурније од многих мислилаца: да је однос што је категорија над категоријама, оно што претходи сваком упознавању, искуству, вери. Он зато односе није критиковао; он се датом односу покораво као врсти великог закона, и тај закон га је „пребацивао преко”, до пред саме анђеле. Наравно, познао је и Рилке горчине, и писао: „с ким ми можемо поћи и бити? са анђелима не, с људима не, а животиње, довитљиве, опажају већ да нисмо на много чврстом тлу кад објашњавамо свет.” Али ма колико да је трансцендентним цени анђеоско, сматрао га можда без сваке органске везе са овим светом који је, отпавши од оног, постао врста палог света, Рилке ипак настоји на могућности односа, али кроз спиритуалност, а ка спиритуалности кроз лепоту. Лепота је и пут ка односу, и однос.

Баш као што је уметник сонда спуштена у мимолентност његовог проласка кроз живот. Управо за то - пролажење, у једном тренутку Давичо ће рећи да су „вечите теме” упрво оно најактуелније. „Перо које их пишу не умаче се у мастило вечности иза нас, него у тинту вечности пред нама, у час који се одвија пред нама као рвање времена са невременом, у оно најнесхватљивије у том часу, у оно најнеизрецивије, у тренутак који је малочас прошао и ипак остао још један трен у ово ту, у оно што тек није, у ово што тек јесте. „Давичова песничка авантура плес је на врху оштрице ножа. Незадовољство са утврђеним, освојеним, постигнутим, изазов опасности, нагнутог према ризику, подухвату чији исход нимало није предвидљив и сигуран - то је опојно пиће које заноси и привлачи његову бујну неукротиву имагинацију. „Желим истинску, најистинскију опасност, њу желим. Одувек. „Моја тачка гледишта”, - написаће, јесте следећа: „услов уметности јесте - отворити нови поглед, открити јој незнану страну истине, њену језу и наду, разудити њом човека, крчити још неотворене видике кроз стварности. крчити, крчити”

Момчило ГОЛИЈАНИН

ПОЕТСКЕ ВИЗИЈЕ МИЛАНА НЕНАДИЋА

*„Ништа на свијету нема бројнији окови од несреће.“
Горан Петровић*

Незахвално је говорити о једном пјеснику и његовом књижевном дјелу на основу једне мање збирке пјесама, макар се ту радило о избору, о најстручнијем и најрепрезентативнијем избору те поезије. Немогуће је ту пратити пјесниково узрастање, лепезу његовог интересовања, жанровске и језичко-стилске различитости.

Но, и поред тог ризика, усуђујемо се да проговоримо неколико ријечи о поезији једног од врхунских представника савременог српског пјесништва, о поезији Милана Ненадића, и то о једном краћем избору његове поезије, насловљеном по истоименој пјесми из збирке „Више од имања“.

Ненадић је аутор бројних збирки пјесама, исто као што је добитник бројних и најпрестижнијих награда, пјесник који је деценијама у самим врховима наше савремене поезије, јер је свој, оригиналан, мада му се, додуше у раном периоду, приписивао утицај Бранка Миљковића. Али, забога, зар и само угледање на великог пјесника, а Миљковић је уистину велики, није по себи гаранција срећно изабраног пута који води успјеху.

Да ли случајно, али у овом Избору значајно мјесто на самом почетку заузимају „исељеничке“ пјесме, оне које прате злупут његових Крајишника. А оне су натопљене болом и тугом, саучесништвом са крајишким страдалницима и њиховом ходом по мукама у вријеме најновијег рата на просторима ет- Југославије. Уосталом, и уводна пјесма овог Избора- „Бежећи од пакла“ довољно говори о амбијенту у коме су се нашли пјесникови јунаци и о ономе шта је превасходни предмет посматрања.

Једно зло никад не долази само - стара је истина. Доживљеном погрому крајишких Срба-страдалника у смртидоносећем „Бљеску“ и гробоносној „Олуји“ придружила су се вишедневна путоштва ових живих лешева до „обећане земље“ и братске добродошлице. Нажалост, неријетко се деси да их дочекају као кад некад

мајка једног великог умјетника дочека прекодринске Српкиње погрдом- „Ј.... вас весло које вас овамо доведе“ и која тај силни анимозитет умногоне пренесе и на свог сина. И сад ће се наћи „дама у жеженој свили“ да на Теразијама упути „ријечи добродошлице“: „На ратишту нисте ни били,/Ко је видео ратиште/ Где смо победили“. Помало је дискутабилно- има ли овдје и пјесниковог прекора појединцима . Јесу ли ти погорјелићи и бескућници „сваком вјетру на помету“, замјера ли им се чак и то што себи дозвољавају „луксуз“ да пожелу запалити цигар дувана. Очито је да они нису остали само без кућа и отаџбине; остали су без слободе, без братског саучешћа, без оног његошевског- да пожали, ко да би помогао. Остадоше, умјесто домова, згаришта, пустош, „прах што се праху враћа, пепео своме пепелу“, осиротјела шума и трава, осиротјели ждријебац који неће дочекати свога Дамјана, али који ће се петрифицирати ту на том камењару, јер га бар он мора чувати. Осташе успомене, али, чини се, само успомене на неке бесмртнике, на њихове очеве којима се не узвраћа потребна пажња. Вапију они- „Стешите Колибе, ако Бога има,/ Кад нису усташе, заклаће нас зима.“

Циклус пјесама „Страшни суд“ је болни уздах над судбином родног мјеста, опустошеног и спаљеног, уздах над судбином хиљаде несрећника који се у колонама крећу према недођији и који су стална мета ваздушним убицама који их засипају смрћу. Но, не разумије не- солидарност (а очекивали су добродошлицу), исто као што не разумије сулуди понос тих бескућника којима крче цријева и чија дјечица неће да испруже руку, „а зрели за прошњу“, јер „не иде беда уз ајдучку ношњу“. Уосталом, и у самом пјеснику, као и у његовим јунацима ломе се супротности. Он је у тим својим пјесмама сав у контрастима, у њему се боре очај и нада која изниче из тог поноса. Горд је то народ, горд је и његов пјесник да би се мирио с поразима, мада му они сваког часа пресијецају путању успјеха. А та путања је занавијек пресјечена оној младости исказаној у пјесми „Успаванка српским младихима“, једној од најбољнијих пјесама наше поезије. Као да се чвор грча развезао и бол потекао гробним равницама и прашним друмовима, помућен кобном слутњом „кад сви од радости буду ван памети,/ хоће л’ бити неког бар да вас се сети.“ Сјећа се, а ко би други?!- пјесник и сматра својом обавезом да им ода заслужену захвалност и да их сачува од заборавља. Пјесма је писана у дистихном дванаестерцу.

Циклус пјесама „Уточишта“ је својеврсна пјесникова разочараност у принудни живот дошљака у панонској равници, испразност живота тих људи, њихово вегетирање и одсуство узвишених идеала. Анемичност, мртвило, одсуство узлета у висине,- то је слика овог амбијента. „Земља нам је туга, очај уточиште /Наша црна пишта за узлет у Ништа.“

На сваком кораку се сусрећемо с амбијентом који нам пружа прилику да будемо критички расположени, понекад чак и заједљиво иронични према неким појавама. Тако се пјесник иронично обрачунава с људском хипокризијом, са незахвалношћу људи и њиховим неиспуњавањем обавеза које би морали испунити у епитафној пјесми „Крстан“. Овдје је „захвалност“ покојника заједљива:

*„Свака частī сїрководу, свака частī и ѿоїу,
Мада их не беше на моме ѿокоїу.
Свака частī и шеби, моја удовице,
И за црнину, и за ведро лице.“*

Нестаје ли нас, можда, са укопом?!

„Ноћна слика“ је сва у мрачним бојама, безнадна, халуцинативна. Све је ту злослутно. На окупу су сове, мишеви, авети, вукови, громови... и све се излијева у језив страх, у мору. Ноћну, младалачку мору. И то незнађе, тај песимизам (да ли помодни?!) у једном тренутку прелази у космичку метафизику, у сфере недокучивости, или боље- у савремену катаклизму у којој „хује отровни атоми и нуклеарна испарења“ и у горку спознају да „лепоте не постоје“, да је „прсла (је) људска кугла.“ У таквој атмосфери, ма колико мислили да ћемо се склонити у љепоту пјесме, сазнајемо да је та пјесма само један најобичнији врисак рањене душе. Зар онда не пожељети да се то најзад све сврши, да се оконча то бивство у хладноћи, у залеђености („Стврднут у леденицу, сневаш“), да се оконча то хладно сновиђење, тај хладни стисак земље („Кресни већ једном, да чујем смех кроз врисак“).

Интересантно је да се ове пјесме грча и оклопа душе, ван наших очекивања, не јављају у кратком експлозивном стиху, него више нагињу дугом, наративном стиху (од 14 слогова, нпр.) Тако дугог стиха, једне цјелине и без подјеле на строфе је и халуцинативна пјесма „Господе, рупа“ која више нагиње философско- рефлексивној поезији, али јој нису страни ни надреалистички елементи. Све је, наиме, у контрастним сликама, у немогућности да се докучи крај трајања, коначно пресељење у Ништа, у нирвану.

Смрт вјечито лебди над нама и та њена авет је у многим Ненадићевим пјесмама. Она се персонифицира, она доживљава метаморфозе, она се увлачи у човјека и оглашава се из њега попут буљине или вучјег урлика.

Тај страх од смрти, не- него сама смрт! се излијева кроз сузе над колективом, над пјесниковом Србијом, над Крајином, над похођанима на губилиште. Пјесник се у таквом стању оправдано пита – „Постоји ли, мајко, друго степениште / Осим проверено- сви на губилиште.“ Јесмо ли се тад преточили у нирвану, у страшно Ништа. У неку врсту Патине испражњености. Па, ипак, пјесник налази и мрвице радости, доживљава свечане тренутке у којима „на длану носим златну прашину“. Недостаје, нажалост, персону којој би се за све то захвалио.

У пјесниковој поезији смрт је веома агресивна, нападна. Као да се увукла у све поре па сише крв, кида ткива. Незасита је. Она господари над нама, скупо наплаћује наше гријехе. У таквој констелацији снага, кад човјек има против себе таквог противника, онда мора одати себи признање храбрости (пј. „Одважност“), као што је у „Захвалници“ био благодаран за ситне тренутке радости.

Многе ствари, чак и прозаичне, као што је пушчано зрно, код нашег пјесника су у служби смрти. Таква је, нпр., пјесма „Тане

које је, пре тридесет, просвирало оца“ својеврсна ода метку. Он је, на несрећу, свевремена потреба овог каиновског племена, јер, „Шта су вода и ваздух веселом нашем племену,/ То нам је гладно тане у сваком, сваком времену“. А тако нам је мало даривао тај живот, толико су кратки, као трептаји ока, наши узлети, толико су игленоушасте стазе, кроз које се провлачимо кроз живот. Нихилистички је вапај пјесников што „празним оком, сасвим, гледам у празнину“.

Нажалост, све смо ближе сазнању да се животна свијећа стално скраћује, топи и да пред животом стојимо као пред стрелачком четом. Испражњени смо, потрошени, па „Нити глава мисли, нит срце осећа/ Ми смо на дну себе Догорела свећа“. Превише је горчине у овој поезији, превише мрачних тонова.

„Писмо ћерки“ је у равни с најљепшим Дучићевим или Тиновим пјесмама посвећеним жени. То је величанствена химна изворишту живота, њеној недостижности, њеној узнесености изнад овоземних плотских доживљаја. Она је божанско спремиште у коме обитавају сјени предака и који чувају непрекинуту нит неба и земље. Пред том иконом чедности и љепоте наше мисли се устремљују прапочетку, одлепљују се од земне прозаичности. Но, не можемо се ослободити оних бодљи живота које нас приземљују и враћају у сурову стварност. И као што нас „Писмо ћерки“ уздиже у астралне висине, као што нас опомиње на божански и небески прапочетак, чувајући ту златну нит непрекинутом, тако је, на другој страни, „Писмо сину“ болни јецај човјеков над собом због грешака које чинимо у животу и због којих горко испаштамо. Човјек се неријетко лишава (да ли својом или туђом кривицом?!) дарова које му живот поклања и то лишавање постаје жива рана која пече и која вјечно подсећа на наше гријехе. Као да нам није суђено да коначно изађемо из ове долине плача коју називамо животом.

Наћи ћемо у неким Ненадићевим пјесмама са историјским мотивом („Теле-кула“ нпр.) и контроверзности, оправдане критике и самокритике. То је највјероватније посљедица углава из којих се објекат посматра. Стичемо утисак као да пјесник осуђује свој народ, његову неспособност да се уклапа у свјетске токове („Од чега глобус бежи, чега се култура срами,/ Тиме се поносе Срби и чуде-што су сами“), као да је сам крив што му се „стално догађа ово, уместо да се деси оно“, да би тренутак касније констатовао како српске кости, српски зуби „шетају под вратовима руље као привесци и талисмани“. Жалосно је што су то често радили с његовим народом „просвећени европејци“, ваљда они исти који ће деценијама и вијековима послије слати свог „Милосрдног анђела“ да докрајчи оно што је остало.

Не вјерујемо да пјеснику нису били у свијести присутни ови моменти.

„Србија, гозба“ је болна метафора о стрвинарским насртајима на његову отаџбину и народ. Пјесма је писана у дистиху, честом и омиљеном начину Ненадићевог писања, што му даје добар ослонац за одлучан ударац по гадостима живота. А оне се, између осталог, огледају и у чињеници да људи, да свијет спутава сваки наш по-

кушај успона на духовној вертикали. Као да окружењу највише годе наши падови и суноврати. А њих је било, као што је било и неправди које су пресијецале ту успонску вертикалу и које су нагнале два Бранка, Миљковића и Ћопића, да се онако сурово обрачунају са животом. Пјесмама „Ћопић“ и „Миљковић“ Ненадић с пијететом одаје почит и чува успомену на ове великане наше духовности.

„Скала“ је наративна пјесма од 46 петнаестераца, сва у кошмару, у вреви, у непотребној стисци и грчу у коме се нашао народ последије рушења мостова у акцији „Милосрдног анђела“. Она је очајни пјесников поглед на још очајнију атмосферу у којој се нашао тај унесрећени народ. Она је истовремено доказ да пјесник мора бити „око, ухо и глас народа“, поготову ако је тај народ страдални какав је Ненадићев. Боле пјесника порушени мостови у Србији, бомбама преоране равнице, али га „чини се, понајвише боле косовске ране. Човјек обично утапа свој мањи бол у већи, јачи и снажнији, гаси жеђ мање муке жеђу веће, болније муке. Бол за порушеним мостовима утапа у бол за порушеним манастирима, јер свако изговорено име неког манастира је отварање нове ране која пече, крвари. У таквом непреболу писац замјењује улоге живих и мртвих и „У свима живима – тек у њима има/ Што само мртав може да поима.“

„Више од имања“, пјесма којом је и насловљен избор Ненадићеве поезије је пјесма духовне пуноће. Иако је сва писана кондиционално, она је, у ствари, понуда оног што бисмо жељели да дамо, чиме бисмо показали пуноћу сопственог бића: „Да ми је имати па да све то раздам,/ Да се чудом чуде- од чега сам саздан“.

Људска странствовања, промашеност живљења, злоупотрејељбена стрпљења и очекивања драге особе истакнута су у доста наративној пјесми „Шта рећи Пенелопи“. Пјесник је осавременио овај антички мотив, који се био наднио над провалију трагике, увидио сопствена лутања као одисејска и уочио несклад жеља и могућности.

Сопствена судбина не може се одвајати од народне судбине. Отуда у овој збирци пјесме у којима се, попут јеремијаде, јавља плач над сопственом судбином, очајни обрачун с њом, која по свему судећи, није додијељена од Творца, јер „Читам те, ја, из рана. Не читам са лица Христа.“ То незадовољство животом, његов отровни напиток који нам се на сваком кораку нуди често препуни чашу наших снага да се са свим тим носимо.

Једна од најљепших и најслојевитијих пјесам ове збирке без сумње је „Мост“. Писана у дистиху, са ритмичном смјеном стихова од тринаестераца до петнаестераца, пјесма дјелује као завјетно-аманетска порука, као молебан, али и савјет старије генерације млађој. Проговара животну искуство из оца да је живот трептај, да истинске вриједности морају показати упорност како би се издвојиле из приземљености, јер „Стока ће препливати, а ти ћеш, путем, све ређе/ Виђати правог човека.“ Отуд молба, блиска вапају да син прене-се оца преко моста, али „Кад кажем преко Моста, ја мислим преко Века./ Видећеш- човек је Ништа. Вечна је само Река.“ Да. Вјечна је ријека јер она представља трајање. Може ли човјек, може ли пјесник

својим дјелом, које вуче за собом као бесконачну нит, прећи у то трајање?!

„Камена успаванка“ је новина у теорији књижевности о сонету. Сви стихови у катренима се римују по принципу а,а,а,а ; а,а,а,а, те у терцинама а,а,б; б,а,а. Сонет је писан у изострофичним строфама и дванаестерцу. Али одлика и вриједност сонета је у снажном емотивном набоју који се јавља „у олуји века што кључа и пени“ и у нади да ће се коначно наћи лука и спокој изгубљени, да ће пјесма учинити да се бол у осмијех преточи.

Постоје тренуци осјећаја остављености, безвољности када нас напушта и она потреба да се одупремо ударцима живота и када завапимо попут Христа- „Оче, што си ме оставио.“ Сви ми имамо таквих тренутака, имао их је сигурно и Ненадић, како би иначе постала пјесма „Редна чаша“. Па, ипак, пјесник истиче да му није тежак крст који га чека, јер то носи као казну, или као срећу „од које побећи не могу и нећу“.

(Сонетни) „Венац за Гаврила“ спада у врхунска остварења овог утврђеног пјесничког облика. Писан је с укрштеном римом у катренима, а дјелимично и терцинама и са парном римом у завршним стиховима (ц,д,ц; д,е,е). „Венац“ је својеврсни солилоквиј младог револуционара, свјесно расуђивање о величини сопствене жртве, сазнање да „жртва ће живима друм царски да утре“. Као да код њега не постоји ни бојазан од смрти, ни жал за животом; присутан је бол за мајком, суза за њеним болом и над њеном сузом. Његов чин је свјесна жртва, не чин мржње („Ја не мрзим никога“). „Јер, ако су мртви једино решење/ Да се кров постави и над кућу нашу./ Живи нек опросте моје сагрешење“. Свјестан је историјског значаја свог чина али и ризика који он носи собом. Али, „Мисао о чину /Имаћу времена да сведем у миру / Кад ме тамничари лепо, братски збрину“. У свему томе тјеша га вјековно гесло његовог национа- „Прво нам је мрети, па вечно живети“.

„Венац за Гаврила“ је писан у двогласу. Солилоквијски говор Принципов само је привидан; кроз његов глас проговара и пјесник. И Ненадић је на својеврсној робији, утамничен и заробљен оковима нових ћесара- Америке и јакшићевске „тирјанке Јевропе“. И пјесник, као и његов Принцип, има своју чашу коју треба да попије, а онда да клоне тијелом, јер „Једном је у веку /Досуђено души да дође до блеска / И презре обалу, преброди ли реку.“ А као да је тај тренутак дошао:

*„Ништа, мој Гаврило. Прстен се зашваро,
Гривна коју чудо у векове скова:
Од шућинских ала и брајских ушвара
За стојине лећа наш је дом зашворен.“*

Тај болни уздах из „Венца“ као да се наставио у „Песми мога краја“ (више би јој приличио назив-„Туга мога краја“!) у којој болно констатује „Прође и мој живот, сенка земљом мину. Празним оком, сасвим, гледам у празнину. / Док се целом свету отвара свитање, / Над мојим кровом светла је све мање.“

Надати се да су оваква клонућа Милана Ненадића тренутна слабост пјесникова, да су преброђене кризе у које је пјесник повремено западао. Кризе пролазе а остаје поезија као свједочанство вјечне вриједности. А Ненадићева поезија је таква. Животна, убједљива, допадљива. Чак и кад је мрачна, кад у себи има тонова безнађа, она је вјерна слика савремености. Уистину би било лицемјерно подводити сав живот под неку лакировку. Није то допуштено ни пјесницима, макар колико настојали да нам уљепшају тај живот.

Траг на траг - Молчило ГОЛИЈАНИН

Дражан Караџић - Велики знаци (акварел)

Снежана ИЛИЋ

*УТИЦАЈ НОВОСАДСКЕ КУЛТУРНЕ ЕЛИТЕ
НА КЊИЖЕВНИ И КУЛТУРНИ ПОКРЕТ СРБА
У МОСТАРУ ОКУПЉЕН ОКО ЛИСТА „ЗОРА“*

Од друге половине деветнаестог века постојале су изузетно јаке везе између новосадске и мостарске културне елите. Нарочито су биле јаке везе између Алексе Шантића, Светозара Ћоровића и Атанасија Шоле, елитних представника мостарске културне елите, и кључних људи у Матици српској, крајем деветнаестог и почетком двадесетог века, др Милана Савића и др Тихомира Остојића.

Друштво „Гусле“ из Мостара, основано 1888. године,¹ око кога се окупљала српска културна елита у Мостару и Херцеговини, угледало се на сличне културне институције с простора Војводине, чак их је на неки начин и опонашало. Набављало је књиге и друга потребна учила из Новог Сада и Сремских Карловаца. Учитељски збор српске мостарске школе „препоручује општини да своје ђаке не шаље у владине препарандије које стварају „просветне јањичаре“ него у српске аутономне, а то је значило у Војводину.“² Нарочито су интензивно сарађивали с Матицом српском у Новом Саду.

Многи мостарски ђаци су учили у сомборској учитељској школи. Постојала је интензивна сарадња између сомборских ђака и мостарског културног круга. Мостарцима је Нови Сад био главно духовно упориште. Многи припадници културног покрета у Мостару су активно сарађивали са Матицом српском и у многим војвођанским часописима. Међу њима су најпознатији Алекса Шантић и Светозар Ћоровић. Војвођански часописи су били најбројнији и најпознатији међу мостарском интелигенцијом, с краја деветнаестог и

¹ мр Един Челебић, *Српско пјевачко друштво „Гусле“ и његова хисторијска улога*, у: *Херцеговина*, бр. 5, Мостар, 1986, 125

² др Јован Радуловић, *Мостарски српски друштвени и књижевни покрет у другој половини прошлог и на почетку овог века*, Београд, 28. IV 1958, 314, Архив Српске академије наука и уметности, бр. 13.388

почетком двадесетог века. Многи Мостарци су се школовали у Новосадској гимназији и Сомборској препарандији.³ Мостарско друштво „Гусле“ су напросто копирале рад сличних војвођанских друштава.⁴ У „Гуслама“ су се певале српске песме из Војводине, играла војвођанска кола и позоришни комади, „поготово они са певањем, донесени из прека“⁵.

Мостарски културни радници су сваку своју активност користили у циљу националног уздицања. И свештеници и културни радници су били ношени истом идејом националног препорода српског народа у Босни и Херцеговини. Саборца мостарских „апостола“ војвођанског публицисту Јована Протића „национализам Мостараца помало је исчуђавао. Он му је изгледао одвећ захуктан, динамичан и сиров, али му је доцније признавао дубок и значајан смисао с обзиром на прилике које су тада владале у Мостару“⁶.

Веома је значајна сарадња новосадског Српског народног позоришта и аматерског, али веома успешног, мостарског позоришта које је деловало при мостарском Културно-просвјетном друштву „Гусле“. Друштво „Гусле“ је у, периоду пред избијање Првог светског рата, и даље имало изузетно јаке везе са новосадском културном елитом. Потврда изузетно јаких веза између српске новосадске и мостарске културне елите је изузетно успешно гостовање Српског народног позоришта из Новог Сада. Српско народно позориште из Новог Сада је, у априлу 1912. године, јако лепо примљено на гостовању у Мостару, нарочито од стране Срба, али готово подједнако и од Хрвата и Муслимана.⁷ У дочеку су активно учествовала сва мостарска културна друштва, нарочито српско културно друштво „Гусле“ и хрватско „Хрвоје“. Представе су одржаване и у сали за прославе хрватског културног друштва „Хрвоје“,⁸ о чему су надахнуто извештавали водећи српски листови у Босни и Херцеговини „Народ“ и „Српска ријеч“.

Писци Светозар Ђоровић и Алекса Шантић су предводили књижевни и културни покрет у Мостару, у последњој деценији деветнаестог и почетком двадесетог века. Ова два позната писца и угледна културна радника имала су веома богату дугогодишњу преписку са др Миланом Савићем, дугогодишњим председником Матице српске. У периоду пре стварања политичких странака и слободног политичког говора, културни и књижевни листови су имали већи значај од политичких. Књижевност је била основна национална делатност преко које је грађанска класа одређивала стратешке

³ Ј. Радуловић, *Мостарски књижевни покрет уочи изласка „Зоре“, у ујицај Војводине на мостарску књижевну средину*, у: *Летопис Матице српске*, књ. 348, св. 1, година СХI, Нови Сад, јули – август 1937, 54

⁴ Исто, 54

⁵ Исто, 54

⁶ Исто, 57

⁷ *Листак* (Наши гости Српско народно позориште из Новог Сада), у: *Сарајевски лист*, бр. 98, Сарајево, 2. мај 1912, 1 – 2

⁸ Исто, 1 – 2

циљеве целокупног народа.⁹ Мостарски национални радници су покренули лист „Глас Херцеговаца“, који је био први српски лист у Мостару. Лист се бавио темама из културног, привредног и политичког живота Мостара и Херцеговине. Мостарски културни покрет се борио да укључи у друштвени живот све слојеве становништва. Борили су се за побољшање услова образовања свих грађана, без обзира на слој становништва и пол којем су припадали. Борили су се за што веће укључење жена у друштвени живот Мостара и Херцеговине. Светозар Ћоровић и Алекса Шантић су чак покушавали, током 1892. године, да покрену и дечији лист „Херцеговче“.¹⁰ Овај лист је требао да излази једном месечно. Био би посвећен дечијем образовању. Имао би задатак да развија дечије склоности према литератури и глуми. Планирано је да лист буде илустрован. Шантић је, као покретач листа, тражио помоћ од др Милана Савића, како би лист у свом садржају имао што више тема интересантних и поучних за децу. Он је у писму Др Милану Савићу, од 22. октобра 1892. године, замолио Савића да му пошаље чланке „са којима ће се дичити 'Херцеговче'“.¹¹ Дечији лист „Херцеговче“ је требао да почне да излази 1893. године,¹² али због материјалних потешкоћа и неразумевања околине није никада изашао.

Алекса Шантић и Светозар Ћоровић су, 30 новембра 1895. године, поднели молбу Земаљској влади у Сарајеву за одобрење издавања културног часописа „Зора“.¹³ Побратими Алекса Шантић и Светозар Ћоровић су се двоумили око имена часописа. Варијанте за назив часописа биле су „Побратимство“ или „Зора“.¹⁴ Оснивачи су, на крају, одабрали име „Зора“. Шантић, Ћоровић и Шола су уложили и своја лична материјална средства, да би покренули лист. Овај часопис би се, по речима њених покретача, бавио само културним и привредним темама. Политичке теме би из листа биле искључене. Уредничку концепцију листа његови покретачи су објашњавали следећим речима: „Лист би имао бити ван сваке *политичке религије*, него би био гласило ексклузивно за науку, забаву, умјетност и привре-

⁹ Милорад Екмечић, *Друштво, привреда и социјални немири у Босни и Херцеговини*, у група аутора, *Историја српског народа*, VI/1, Београд, 1983, 582

¹⁰ *Писмо Алексе Шантића Милану Савића*, 15. фебруар 1892, Писмо бр. 3, Цјелокупна дјела, Алексина писма, итернет, www.aleksasantic.com

¹¹ *Писмо Алексе Шантића Милану Савића*, 22. октобар 1892, Писмо бр. 4, Цјелокупна дјела, Алексина писма, итернет, www.aleksasantic.com

¹² Исто

¹³ *Молба Алексе Шантића и Светозара Ћоровића, упућена Земаљској влади, у вези са покретањем часописа „Зора“ и прелиминарна вођена тим поводом између Градског кошарског уреда у Мостару, Окружне области у Мостару, Земаљске владе и заједничког Министарства финансија*, у: Светозар Ћоровић, *Светозар Ћоровић* документарна грађа, редактори Мухсин Ризвић и Борис Ћорић, Сарајево, 1972, 59 – 62

¹⁴ Ј. Радуловић, *Мостарски књижевни покрет уочи изласка «Зоре» у ушлицај Војводине на мостарску књижевну средину*, у: *Летопис Мајнице српске*, књ. 348, св. 1, година СХI, јули – август 1937, Нови Сад, 58 – 59

ду, те би доносио пјесме, приповијетке, научне расправе, економске чланке, народне умотворине, музикалије и тд., али све што засијеца само у науку, забаву и привреду, те му није никаква друга мисија, него да омили читалачком свијету лијепу књижевност и привреду, а сарадници ће бити сви признати књижевници раденици Срби и Хрвати.¹⁵ Лист би излазио један пут месечно. Излажење листа „Зора“ је одобрено решењем Земаљске владе, од 28. фебруара 1896. године,¹⁶ под условом да се могао „бавити само оним предметима, који искључивши из рада листа сваки политички правац, једино у науку, забаву и привреду засјецају“¹⁷. Цензуру овог листа вршиле су окружне власти у Мостару.

Главни задатак листа „Зора“, био је унапређење културног, просветног и друштвеног живота тада заостале Босне и Херцеговине. Овом часопису је и дато име „Зора“, јер је требао да буде светло у мраку непросвећене Босне и Херцеговине. Лист није имао амбиције да буде конкуренција листу „Босанска вила“, који је излазио у Сарајеву а био је први српски лист за културу у Босни и Херцеговини, већ само да допуњује и унапређује културни и друштвени живот Босне и херцеговине. О разлозима покретања листа најбоље сведоче речи из писма Светозара Ђоровића Милану Савићу, од 8. јануара 1895. године: „Данас Вам долазим, да Вам јавим једну новост из ових крајева. Од фебруара ја и Алекса покрећемо забавно-поучни лист, који ће излазити у мјесечним свескама, као „Луча“. Овај лист неће бити конкуренција „Виле“, али ће ипак моћи остварити. Сарајеву нам обећање наши најбољи књижевници, те ће то и садржина бити одобрена... Сада ево молимо и Вас, као пријатеља и мога и Алексинића, да нас и Ви обрадујете каквим вашим радом, било пјесмом, било причом, било каквом оцјеном... А особито би нас обвезали, када би нам за 1. број послали оцјену о Милићевића „Населу“...“¹⁸

Лист „Зора“ је, од самих почетака, имао амбицију да постане значајан књижевни лист на свим српским и југословенским просторима. Његови покретачи, на првом месту Светозар Ђоровић и Алекса Шантић, су писмима интензивно позивали своје пријатеље писце и национално-културне раднике да, што активније сарађују у

¹⁵ др Хамдија Капицић, *Босна и Херцеговина под аустроугарском управом* чланци расправе, Сарајево, 1968, 303

¹⁶ *Молба Алексе Шантића и Светозара Ђоровића, упућена Земаљској влади, у вези са покретањем часописа „Зора“ и преписка вођена тим поводом између Градског коњарског уреда у Мостару, Окружне области у Мостару, Земаљске владе и заједничког Министарства финансија*, у: С. Ђоровић, *Светозар Ђоровић* документарна грађа, редактори Мухсин Ризвић и Борис Ђорић, Сарајево, 1972, 64 – 65, др Х. Капицић, *Босна и Херцеговина под аустроугарском управом* чланци и расправе, Сарајево, 1968, 307

¹⁷ М. Екмечић, *Друштво, привреда и социјални немири у Босни и Херцеговини*, у: група аутора, *Историја српског народа*, VI/1, Београд, 1983, 582 – 583

¹⁸ *Писмо Светозара Ђоровића Милану Савићу*, Мостар, 8. 01. 1895, Рукописно одељење Матице српске, Инв. бр. 420

листу. Светозар Ђоровић је у писму Јовану Ђорђевићу следећим речима описао нови лист који покрећу: „У Мостару ја и побро ми Алекса Шантић, покрећемо нов лист за забаву и поуку. Тај лист зове се „Зора“. Око листа окупили су се скоро сви најбољи књижевници српски, па зар да „отац Српског нар. позоришта“ не буде у том колу?“¹⁹

Уредништво листа је активно сарађивало са књижевницима и културним радницима из свих југословенских области. Нарочито активна сарадња је била са културним радницима из: Босне и Херцеговине, Краљевине Србије, Далмације и Војводине. Сарадници листа су, од самог почетка, били многи тада најугледнији интелектуалци тога времена, међу којима су најзначајнији: Милан Савић, Антун Фабрис, Милан Шевић, Стеван Сремац, Јован Ђорђевић, Иво Војновић, Симо Матавуљ, Јован Јовановић – Змај, Лаза Костић, Риста Ј. Одавић, Тихомир Остојић, Иво Ћипико, Марко Цар и многи други. Због великог броја угледних сарадника, нарочито из Србије, лист је, по тврдњама једног од уредника листа „Зора“ Атанасија Шоле, „одмах добио леп углед, који је из године у годину само растао.“²⁰

Др Милан Савић је са пуном пажњом пратио развој мостарске књижевне елите и подржавао је рад листа „Зора“. „Летопис Матице српске“ је пажљиво пратио њен рад. О раду „Зоре“ „Летопис“ је писао: „Мостарски омладинци „прегоше с великим амбицијама да поведу коло у српској белетристици“.²¹ „Зора“ тежи за модерним у књижевности, а то се види и по неким цртежима и словима. Овај лист одваја се од осталих српских листова по томе што показује „тежњу за духовитим, лаким стилем, неко отимање од шаблона и калупа, дакле тражи слободне форме у књижевности.“²² На супрот „Летопису“ лист „Бранково коло“ је изражавао бојазан да ће „Зора“ угрозити примат сарајевској „Босанској Вили“. Ове бојазни нису биле оправдане из разлога што „Зора“ и „Босанска Вила“ нису имале исте сараднике, барем не у већини, као и због тога што се „Зора“ више бавила модерном а „Босанска Вила“ традиционалном књижевношћу. Истини за вољу Мостарци су много сарађивали у сарајевској „Босанској Вили“, како пре оснивања листа „Зора“ тако и после њеног гашења. Др Јован Радуловић је тврдио да су Мостарци „Босанску Вилу“ „испуњавали више него Сарајлије.“²³

¹⁹ Писмо Светозара Ђоровића Јовану Ђорђевићу, Мостар, 18. 04. 1896, РОМС, инв. бр. 22.590

²⁰ А. Шола, *Људи и догађаји у прошлости Гусала, у: Педесет година српског њевачког друштва „Гусле“ 1888 – 1938*, уредник Јован Радуловић, Мостар, 1938, 24

²¹ др Ј. Радуловић, *Мостарски српски друштвени и књижевни покрет у другој половини прошлог и на почетку овог века*, Београд, 28. IV 1958, стр. 250, АСАНУ, бр. 13.388

²² др Ј. Радуловић, *Мостарски српски друштвени и књижевни покрет у другој половини прошлог и на почетку овог века*, Београд, 28. IV 1958, стр. 250, АСАНУ, бр. 13.388

²³ Исто, 320

Уредништво „Зоре“ је имало амбиције да уведе у народни живот и приближи народу многе модерне европске трендове у култури и привреди. Упркос томе уредништво је желело да „Зора“ буде блиска народу, а не да му буде „туђинка“. Због тога су 1897. године увели нове рубрике за: историју, етнологију и народну привреду.²⁴

Лист „Зора“ се борио за што боље образовање и побољшање друштвеног положаја жена у Херцеговини, у којој је тада био велики број необразованих и неписмених жена. Лист је имао и своју женску страну. Мостарски културни клуб је интензивно сарађивао са новосадском интелигенцијом, која је издавала и уређивала први српски женски лист међу Србима у Аустро-Угарској „Женски свет“. Лист је излазио у Новом Саду, у периоду од 1886. до 1914. године. Уређивао га је Аркадије Варађанин, управитељ Више девојачке школе у Новом Саду. Излазио је један пут месечно. Био је лист добротворних задруга српкиња. Имао је, за оно време, велики број женских сарадника.

Лист „Женски свет“ је интензивно пратио културна и друштвена догађања у свим српским и југословенским областима, са посебним нагласком на друштвени положај и образовање жена. Обележавао је значајне догађаје, годишњице и јубилеје везане за културу и историју српског народа, на свим просторима где он живи. Са посебним интересовањем је пратио рад и отварање женских школа. Одавао је посебно признање отварању и раду српских девојачких школа у српским областима у Аустро-Угарској у којима је било мало образованих жена. То се на првом месту односило на Босну и Херцеговину.²⁵ Лист у свом тексту „Нова српска виша девојачка школа“ доноси вести о акцији Мостарске српске православне црквене општине да ће почетком школске 1893-4. године отворити „за своју женску децу вишу девојачку школу по примеру оостраних виших девојач. школа. Ми се радујемо тој појави, што се наша браћа у Босни и Херцеговини заузимају за више образовање својих ћери, јер само образоване и спремне женске могу и бољи нараштај спремати.“²⁶ Лист је одао посебно признање отварању нове српске више девојачке школе у Мостару, која је почела са радом у школској 1893/94. години. У „Женском свету“ су сарађивали и чланови уредничког тима мостарске „Зоре“: Алекса Шантић, Светозар Ћоровић и Јован Дучић.²⁷ Лист „Зора“ је издао и један женски број и то у 1900. години, и то

²⁴ Писмо Уредништва „Зоре“, Милану Савићу, Мостар, 16. новембар 1897, РОМС, инв. бр. 805

²⁵ Женски свет, бр. 6, Нови Сад, 1886 – 1. јуна 1914.

²⁶ Нова српска виша девојачка школа, у: Женски свет, бр. 5, Нови Сад, 1. мај 1893, 72

²⁷ Женски свет, бр. 1 – 12, Нови Сад, јануар 1894 – децембар 1913, Писмо Светозар Ћоровић Аркадију Варађанину, Мостар, 1895, РОМС, инв. бр. 15.734, Алекса Шантић – Јовану Медурићу, 14. фебруар 1894, Мостар, Писмо бр. 6, Цјелокупна дјела, Алексина писма, Алекса Шантић – Јовану Медурићу, 30. јуна 1894, Мостар, писмо бр. 7, Алексина писма, интернет, www.aleksasantic.com

баш у периоду када је Шола био њен уредник. У свом писму Косаре Цветковић, учитељице Више женске школе у Београду и сараднице мостарске „Зоре“, Аркадију Варађанину из јануара 1900. године она пише о изгледу и садржају божићног броја листа за 1900. годину. У њему она критикује повлашћен третман неких сарадница.²⁸

Лист „Женски свет“ је посебну пажњу посвећивао оснивању и функционисању задруга у свим југословенским областима. Посебну пажњу је посвећивао оснивању и раду женских задруга. Имао је добру сарадњу и пратио је све активности свих задруга, на првом месту, српских задруга у Аустро-Угарској. Постојала је веома јака и развијена сарадња задруга у Војводини и Босни и Херцеговини. Током 1902. године постојала је жива активност на стварању Савеза добротворних задруга Српкиња из Аустро-Угарске и Босне и Херцеговине.²⁹ Рад овог Савеза задруга аустроугарске власти нису одобриле.³⁰

Лист „Женски свет“ је са посебном пажњом пратио све добротворне акције, на првом месту оне везане за помоћ школама и ученицима.³¹ Српски омладинци пореклом из Босне и Херцеговине, који су студирали у Бечу, основали су, у августу 1902. године, „Друштво за потпомагање сиромашних Срба великошколаца из Босне и Херцеговине“. Међу оснивачима овог Друштва био је и један од вођа мостарског омладинског културног покрета, тадашњи студент медицине у Бечу, Урош Круљ.³² Главни разлог за стварање овог Друштва било је потпомагање стварања српске интелигенције у Босни и Херцеговини. Своје оснивање образложили су следећим разлозима: „У Босни и Херцеговини има врло мало школованих Срба. Узрок је томе сиромаштина, која је завладала због столетних немира и лошег управљања у тим земљама... Сада нема у Босни и Херцеговини више од десет српских кућа, које би могле школовати по једно дете, а да не посрну. За школску годину 1901./2. има 34 Србина из Босне и Херцеговине, који би учили велике школе, кад би имали са чим.“³³

Уредништво „Зоре“ било је одушевљено књижевним, културним и националним радом Јована – Јовановића Змаја. Због тога су често критиковали критичке осврте Лазе Костића на књижевни рад Јована Јовановића-Змаја, у чему се истицао Атанасије Шола, последњи и најмлађи уредник „Зоре“. У писму Милану Савићу из 1899. године, уредништво је изразило дивљење према делу Јована Јовановића – Змаја и жељу да присуствује педесетогодишњици његовог ра-

²⁸ Писмо Косаре Цветковић Аркадију Варађанину, Мостар, 26. јануар 1900, РОМС, инв. бр. 15.707

²⁹ Правила за Савез Добротворних задруга Српкиња из Аустро-Угарске и Босне и Херцеговине, у: Женски свет, бр. 7, 1. јули 1902, Нови Сад, 33 – 36, Женски свет, бр. 1 – 12, Нови Сад, јануар – децембар 1902.

³⁰ Не одобрава се Савез Добротворних задруга Српкиња, у: Женски свет, бр. 3, Нови Сад, 1. март 1903, 33

³¹ Писмо Алексе Шантић – Косари Цветковић, Мостар, 6. април 1901, писмо бр. 31, Цјелокупна дјела, Алексина писма, www.aleksasantic.com, интернет

³² Срби и Српкиње!, Женски свет, бр. 9, Нови Сад, 1. септембар 1901, 144

³³ Исто, 144

да. У писму су навели да ће свој свечани број листа да посвете Змајевом књижевном и културном раду.³⁴ О ставовима уредништва и плану садржаја свечаног броја, најбоље сведочи писмо уредништва Милану Савићу, председнику Матице српске, у коме га моле да и он узме учешће у његовој изради: „*Наше Уредништво одлучило је да приликом Змајеве прославе чини свој јунски број посвети његовом драгом имену... „Зора“ отивара за тај свој број нарочитиу рубрику: „У Змајеву спомену“*, *гдје би ушли и најмањи „записци“ свију данашњих живих српских књижевника.*“³⁵ Председник одбора за организовање прославе педесетогодишњице књижевног и културног рада Јована Јовановића-Змаја био је Др Богдан Медаковић³⁶, културни и политички вођа Срба у Хрватској. Прослава је отпочела 12. јуна 1899. године у Загребу а трајала је до 15. јуна.³⁷ Као представници српске културне и политичке елите из Херцеговине прослави су присуствовали: Атанасије Шола, Светозар Ђоровић и Алекса Шантић.³⁸ Том приликом су предали Јовану Јовановићу – Змају ванредни свечани број листа „Зора“ у црвеном повезу од свилене чоје, који је изашао 1. јуна 1899. године а био је посвећен Змајевом животу и делу.³⁹

Лист „Зора“ је угашен крајем 1901. године. За његово гашење била су два разлога. Један од разлога је било убеђење уредништва листа, вођеног општесрпским интересима, да новопокренути Српски књижевни гласник, који је излазио у Београду, треба да окупи све снаге које не „треба растурати по малим срединама“.⁴⁰ Већина сарадника листа „Зора“ наставила је интензивно да сарађује у Српском књижевном гласнику. Међу њима су били најактивнији, чланови уредничког тима листа „Зора“, Јован Дучић, Алекса Шантић и Светозар Ђоровић. Други важан разлог за прекид рада био је недостатак финансијских средстава.⁴¹

Период с краја деветнаестог и почетком двадесетог века био је најплоднији период у културном животу Мостара, који у том периоду постаје културни центар Херцеговине. У том периоду постоји и веома активна сарадња између новосадског и мостарског културног круга. Двадесетих година двадесетог века културни живот Мостара није више онако жив као у периоди пре Првог светског рата а самом тим и сарадња новосадске и мостарске културне елите је далеко мање снажна.

³⁴ РОМС, Писмо Уредништва ЗОРЕ Милану Савићу из 1899, РОМС, М 10424

³⁵ Писмо Уредништва ЗОРЕ Милану Савићу из 1899, РОМС, М 10424

³⁶ Одбор за Змајеву прославу (летак), Загреб, 1899, Преписка Богдана Медаковића, РОМС, инв. бр. 34936

³⁷ Исто

³⁸ Бранислав Банић, *Трагом Споменуце издати поводом 50-те годишњице „Гусала“ 1938*, у: група аутора, *Књига о Мосћару*, Београд, 1998, 420

³⁹ *Зора*, Мостар, мај – август 1899, www.aleksasantic.com, Цјелокупна дјела Алексе Шантића, Алексина писма, интернет

⁴⁰ М. Екмечић, *Друштво, привреда и социјални немири у Босни и Херцеговини...*, 583

⁴¹ Исто, стр. 583

Снежана МИЛОЈЕВИЋ

*УГЛАВНОМ О АЛЕКСАНДРИЈИ ИЛИ ЗНАМЕНИТЕ
ЖЕНЕ ЕГИПАТСКЕ*

*Дући низ шемјера. Свећлості пројушћена кроз
есенцију лимуна. Ваздух засићен црвенкастјом
прашином – прашином слајког мириса – и воњ
врелог њлочника, њоливног водом. Влажни
облачићи прионули уз земљу, а ипак рећко кад
даждоносни...*

(Лоренс Дарел: Александријски кварћей)

Топлота александријским улицама надолази у таласима који се не могу предвидети. И тада новопрстигли уздахну на посебан начин. Као на филму, али ништа мање од филма нисам очекивали од једне тако важне луке која дуго памти. Најзначајније ствари овог историјског града, заувек су нестале. Укључујем машту, свој филм у глави, неопходан је за запажање оног суштинског, сакривеног у несталим епохама и здањима. Оно безначајно и рушилачко је свуда око нас. Обнавља се и умножава, пуни улице зградама, људима, смећем.

Регениришем се молитвом и паљењем свећа у православној цркви. Божић је. То исто, верујем, дешава се остарелом продавцу цица – бица. Кроз разговор са мном враћа се у време својих морнарских дана проведених у Истри. Географски се дислоцирам, лагано се враћам уназад и покушавам да саучествујем у његовим реминесценцијама. То ми никако не полази за руком: никада нисам била у Истри.

Улазим без предрасуда у релативност свега што је постојало и што постоји. Па тако буде најнормалније да су места која су близу, у ствари, јако далеко. За срећним крајем се мора преко седам гора и седам мора. За добром причом ваљда још даље. У прошлост.

Потребна ми је помоћ у визуализацији. Облачим дугу одећу. Нова другарица ми везује мараму на арпаски начин. Схватам да је ова позиција јако удобна. Покривеност растерећује, пружа слободу покрета и штити косу да дуже буде чиста и мирисна. Сигурна сам да је овакво одевање у овом делу земљине кугле практичније, иако се објашњава религијским ограничењима.

Било је оних који одређење овог града виде у мултикултуралности и космополитизму, израженим личним слободама. Тамо је Дарел сместио своје љубавне троуглове и четвороуглове, причао нам о девојчицама проституткама, дервишима и играма светских сила које своје изасалнике редовно имају у граду који носи име свог оснивача. –*Драџуљ Мегуџерана*, црна тачка великих одлука. Фасцинација странаца. Време је да се оде „Код Сесила” и размисли о томе.

У литератури се може срести и другачији смисао последњих векова постојања Александрије – да је то град курви, трговаца и лопова. Лука која брани и прима дошљаке из Европе. Привлачи као магнет, па макар се после тога умирало. Тачка је необичних историјских дешавања, згодних за мистификацију. Песницима и писцима ту може бити место, јер их надахњује да пишу дела која надилазе време. А можда је то само град љубави. Једино место у Египту у ком сам видела арапске парове како јавно седе загрљени, и гледају у море.

Ајсолуџно романтично

Александар је имао само двадесет пет година када је стигао у Египат. Од освајача се у перцепцији просечног становника ове земље претвара у добротинитеља (ослобађа их сурове персијске власти). Шта се заиста догодило у души Александровој, у контакту са тим светом који се радовао младом лепом освајачу, не могу знати. Тек почиње да верује да је сам Бог, потомак Амона Ра: од великог освајача постаје мали човек жељан бесмртности. Нови, препорођењени Александар постаје и носилац велике идеолошке мисли коју потврђује својим браком са обојеном принцезом и децом мешане крви. Један народ, једна вера, један језик... Наследника није одредио – искрено је веровао у то да је божанство, да ће вечно живети.

Док су лагане памучне тканине лепршале око мене, можда сам могла да помислим како сам арапска принцеза. Али марама је полако почела да клизи са моје ненавикле главе. Поправљам вез, али није аутентичан. Види се коса, онај шпиц који образује мој срцасти облик лица.

Испред Александријске библиотеке сликам се за успомену са женом која је потпуно покривена, виде јој се само очи. Мушкарци око ње благо негодују зато што је егзотично доживљавамо. Она стрпљиво позира држећи у руци лименку расхлађеног газираниог пића.

Гледам фотографију и питам се с ким сам се то сликала. Знам да је близу споменик Прометеју. Он ми је дао наду да ће ми све постати јасно док гледам беле врхове споменика граду и нову Александријску библиотеку. Она више личи на свемирски брод који покушава да мимикријом сакрије своју праву употребну вредност, претакајући се у стаклене слапове који се уливају у море (воду којом је окружена).

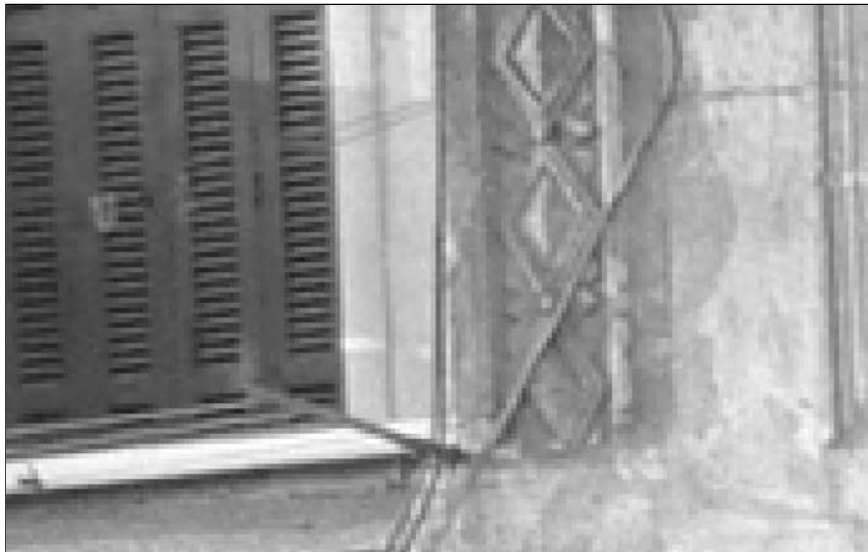
На каменим зидовима су исписана слова свих писама света. Кроз своје писмо, сви смо ту као и све претпоставке о уништењу оне старе библиотеке – чуду равном Фарском светионику. Уништитељи старе Библиотеке могу бити цезарове трупе чији су циљ били, пре свега, египатски бродови. Као и хришћани који су је могли уврсти-

ти у ред онога што се ж'мора'' уништити у фази уништавања паганских споменика. Или ју је у седмом веку запалио муслимански генерал уз јасну филозофију: ж'Ако су све књиге у складу с Кураном, онда су непотребне. Ако нису, оне су опасне и треба их уништити''.

Лепа, као уметност сама, Александријска библиотека, била је својеврсно чудо, веће од свих осталих. Као да ју је сам Гилгамеш направио (жељан да поседује сва знања свог света). Гилгамеш је изгубио тајну бесмртности (змија га је прешла) и дочекао је смрт тужан, због оног дела своје личности која је људска, која је извесна. Александар је отишао са овога света загонетно, као што је за њега остала загонетка сопствена смртност.

За престоницу је одабрао Вавилон, симбол људске гордости која се окренула против Бога, град моралног изопачења и покварености. Негде сам прочитала – сензуалне отворености. И можете помислити колико сам поносна на Гилгамеша што у таквој средини није пао на чари једне опаке Иштар...

Александар је био другачији – две жене и много љубавница, по који љубавник... И као да ткиво мегалополиса поприма особине свог оснивача.

Александрија – Беч Блиског истока

У овом граду бурне историје смењују се украшени фијакери са луксузним аутомобилима, старе занатске радње са бутицима високе моде. Комшијски се подносе тезге с домаћим специјалитетима и савремени ресторани брзе хране. Ту је и шеталиште поред мора којим шетају Дарелови јунаци. Сваки пут када помислим на неког од њих, све постаје живље и стварније.

Велике александријске жене лелујају ваздухом, намећу се, учвршћују се у визури, оног који жели да их обухвати погледом, у

споменицима. Осим оних које могу имати статус звезде, чије је лице и име рабљено у филмској индустрији и фабрикама сувенира, постоје оне друге које се ретко помињу, и то само у одређеним круговима.

Прича о једној од њих је, везана за ширење хришћанства на овим просторима. У борби за очување политеизма, убијено је и превише људи. Жртве се мере стотинама хиљада хришћана. Међу њима је била и александријска интелектуалка Катарина (световно име Доротеа). Префињена лепотица је током свог кратког живота изучавала филозофију, реторику, музику, поезију, математику, астрономију и медицину. Уз све то знање она долази до своје једине истине - Исуса Христа, сина Божијег. Ништа је није могло поколебати у вери, па ни страшна смрт којом су великомученици у време протеривања хришћана завршавали своје земаљске дане.

Време размеђе политеизма и оних који верују у једног бога, може бити повод за присећање на још једну значајну жену која је такође страдала. Она није била хришћанка. Спадала је у најученије жене онога времена, а нису јој недостајале ни владалачке амбиције. Реч је о математичарки Хипатији, изузетној жени старог века (у прилично неуспелом филму на ту тему глуми је Ракел Велч). Како прича каже, убила ју је „разуларена хришћанска гомила“, а њена смрт симболично представља крај многобоштва. Друга верзија њену смрт објашњава блискошћу са Орестом, римским перфектом. У том тренутку је имала шездесет година...

Обе приче нас по ко зна који пут подсећају да је историја света пуна безразложних и страшних смрти. Иако их је првобитно бављење науком одвело на различите стране, једна је умрла јако млада (Катарина), док је друга доживела зрело доба (Хипатија), обе су се заветовале на девичанство – једна зарад љубави према Христу, друга у жељи да поклони целу себе науци.

Јужна страна Александријске библиотеке

Љубоморна сам на срећнике који су долазили са свих страна света у Александрију, само знања ради, да би проучавали то богатство књижног фонда, који је бројио преко седамсто хиљада свитака. Право блаженство проналазим у чињеници да научници, филозофи и књижевници нису морали да подучавају, довољно је било да само наставе своје истраживања тамо где су се налазиле књиге из ондашњег целокупног цивилизованог света. У свом саставу библиотека је имала лабораторије и опсерваторије. То је био рај и за оне одабране који су се бавили науком. Незамисливи развој природних наука био је већ уобичајени симбол јасног напретка цивилизације на врхунцу.

Постоје они који Катаринино и Хипатијино време поистовећују са садашњим, опет временом на врхунцу, овога пута, техничко – технолошког развоја. Надам се не масовног и политички мотивисаног безразложног крвопролића. Али кад прочитам ову реченицу, знам да звучи јако наивно.

И данас је тамо највећа читаоница на свету. Тамо је највише ретких и старих књига, а многи рукописи су микрофилмовани. Ипак, тешко је поверовати да ће икада не једном месту бити толико врхунских стручњака из најразличитијих области.

Занимљиво је да град који је основан са идејом једне вере, једне нације и једног језика, промовише праве људске вредности. Сва та слова, сва та различита писма на каменим зидовима представљају својеврсну промоцију националне, језичке и културне различитости, сублимиране у свим овим вредним књижевним и научним делима складиштеним у овој необичној грађевини.

Сјенлијев мост – још једно архитектонско чудо

Кључног архитектонског дела, Светионика, нема. И он је овде имао тужну судбину. Ноћу је наводио бродове запаљеном ва-

тром, а дању одсјајем сунца о, на посебан начин, поређана огледала. Толико је био популаран да се нашао на римским новчићима. Прича се да су муслимани направили своје минарете по узору на Фарски светионик. А опет са муслиманским освајањем Александрије почиње и његово пропадање.

Прво је страдало велико огледало за које су кружиле легенде како може на великој удаљености да запали непријатељске бродове, које је постало симбол непобедивости овог града. Арапи се нису плашили огледала, ионако морски пут није био њихов стил. Наставили су са освајањем што оружјем, што бројем становника. Земљотреси су потресали стабилност овог колосалног здања, а нови становници овог раскошног града су чекали да коначно дође његов крај. Крај долази у четрнаестом веку када мемелучки султан одлучује да ту направи утврђење које носи његово име Кејтбев, користећи грађевински материјал фарског светионика. Данас су ту поморски музеј и џамија.

Џамија је кључна реч, када се питамо шта је то што можемо видети а у добром је стању. Ко зна колико их има овде, али дах застаје, а машта се буди, пред лепотом фасада Ибрахимове џамије. Грађена је у андалузијском стилу. Сва од белог камена нуди финоћу орнаментације која је равна чипки. Пошто се овде за бакшиш може све, за количину новца којим се не може купити баш ништа, улазимо у женски део. Женски део је мањи и скромнији. Фотографишемо се, виримо кроз ограду у мушки део. Невероватна нам је ова подељеност, чак страшна. Подсећа нас на положај жене у муслиманском свету. А опет, ако се присетимо њиховог клањања, верујем да би било деконцентришуће при сваком подизању главе видети гузу комшинице која је испред и мало касни у ритму, на пример. Док сам се смејуљила при овој помисли усред Александрије, нисам ни сањала да ћу такав облик деконцентрације видети у хору сопствене цркве, док изразиту побожност чланица, која неретко подразумева савијање до пода, с леђа уредно прати искусни баритон са танким брчићима које пушта искључиво зими.

Привлачи својом посебношћу и заокруженошћу, која може бесконачно трајати, жена у углу. Седи у неklasичној молитвеној пози. Потпуно је мирна у својој медитацији, изван света, као да се опушта, одваја од свакодевице. Иако је сви можемо видети, верујем да се осећа сакривеном, јер се налази испод јако чудног, мени неразумљивог предмета. Не знам му ни порекло ни значај. Направљен је од прилично точкова различитих величина, али знам да се она александријска жена тамо осећала добро и заштићено.

Ойуштане

У овом граду, у коме буја путеност, локално становништво је умереног понашања. Ни најамбициознији трговци неће бити тако нападни као у Каиру, на пример. И изглед им је другачији. Суштински другачији. Воле за себе да кажу да они нису Арапи, већ потомци старих Грка. Јако су поносни због тога.

Неопростиво би било не поменути лепотицу и владарку Клеопатру. Последњег владара независног Египта и последњег престолонаследника династије Птоломеја. И док се питамо у чему је тајна њеног успешног завођења, све идеје нам распршује чињеница да је она просто имала најснажнију флоту свога доба. А опет лепа је прича о принцези умотаној у тепих, бачен пред Цезара, и оне друге у којима Цезара замењује Антоније... Пријају онима што воле лепо уобличене полуистине у причу, за које се пре казивања наглашава да се то заиста десило, да је то из стварног живота. Она је већ добила толико својих прича да јој ова моја није потребна.

Због оних који ми замерају што скраћујем причу о Клеопатри и за које су праве жене – моћне жене, треба отићи из Александрије до долине краљице Хачеспут. Да је жива, могла би нам се похвалити најраскошнијом гробницом. Прича, верујем, постаје још занимљивија кад се зна да је пројектовао и изградио њен љубавник.

Осим по разврату, била је позната и по томе што је била једина жена фараон. У јавности се појављивала носећи обавезну фараонску брадицу. Да ли су је доживљавали као жену или као мушкарца не знам. Али она је владала више од две деценије. И то у време када се такво нешто сматрало озбиљним светогрђем, када се владар поистовећивао с божанством. Љубав ме опет враћа на место у којем сам: заљубљени извођач радова је њену гробницу осликао митолошким сценама и хијероглифима који говоре о њој као ћерки самог Амона Ра.

Узвишено је кретати се долином ове необичне краљице. На све стране су људи у каки оделима, мештани и археолози. Отвори у стенама, најобичнији на први поглед, су, у ствари, старе гробнице. Ова централна, која припада контраверзној владарки ослања се на

Детал (гробница краљице Хачејсуп)

предивне пустињске стене. Чувари са машинкама су на сваком кораку. Чувају од револуционара који углавном свој бунт против власти исказују убијањем страних туриста. Пењемо се степеницама. Са сваки корак узбуђење расте и оно чему се приближавам постаје све веће и снажније. Одједном гробница постаје мала, а камен ме обузима, његова величина и снага.

Каменорезац из моје групе позива ме да се сликам с њим. Пристајем.

Њена смрт је, кажу, донела неизмерну радост, правом престолонаследнику. Хтео је да сакрије успомену на њу, али на начин који није нудио велику сигурност. Наредио је, између осталог, да се њен обелиск, коме сам се дивила у Луксору, зазида са свих страна. Хтео је да је учини невидљивом, да поништи њено владарско постојање. Али је време показало како је сав његов напор био узалудан. Јер иако је отровала свога мужа и учинила још пар ж'тактичких'' корака, она је жена владарка и све остало су ситнице.

У близини ове невероватне долине су неугледни кућерци, мануфактуре алабастера. Изгледају као бараке на археолошком тлу. Али нису. Тамо се озбиљно ради. Имају уочљиве велике рекламе на својим равним бетонским крововима.

Невероватан је контраст у димензијама у односу не претходно виђено. Пролазим возићем долину, гледам у људе који се усрдно моле, док крај њих шљаште јефтине наочаре за сунце на киоску сувенира. Улазим у стварни свет, малих учерица. Група људи стоји испод нечега што би могла бити мала надстрешница направљена од нешто трске и старог ћебета. Поуздано знам да ово може бити и нечија кућа. Улазим у продавницу и разгледам скупочене предмете. Испред радње ми дају по камичак од остатака за мали бакшиш. Седе на поду са својим црним жуљевима на челу и раде свој посао у том, рекло би се, не баш удобном положају.

Лево од њих су на зиду сцене из египатске митологије. Иза њихових леђа је нацртана гробница Хачепсут, онако наивно, скоро као дечији цртеж. На муралу је упадљиво да се стазом крећу бели људи - туристи. Доминирају жене са жутом косом, фаталне плавуше. Гледам и тражим. Видим и једну црвенокосу. Једну једину. Не штрчи, утапа се у боју песка и камена.

Враћам се назад. Крећући се ка месту свог детињства, које је једино остало заувек са мном, са зебњом размишљам о Дареловој Мелиси. Мелису су просто морали питати како се брани од самоће. Јасно се сећам њеног савршеног одговора: *Ја сам самоћа сама.*

Дивна БИЈЕЛИЋ

СУДБИНА САТИРИЧАРА

Наши сатиричари су били немилосрдно прогањани. Радоје Домановић је отпуштен с посла, Петар Кочић је стално био на оку власти, Бранко Ћопић оштро упозораван, а Васа Поповић морао је да истрпи салве оптужби због исмевања тадашње комунистичке елите. Стање се поправило у последње време. Може се слободније писати о свим слабостима у друштву, нема прогона сатиричара, али ни часописа у којима би они објављивали своје текстове, као ни издавача који им стоје на располагању. Београдски „Јез” после седамдесет година излажења – вегетира. Такве листове нико не финансира. У Војводини, где је сатиричко издаваштво имало дугу традицију, већ двадесет година нема листа за сатиричаре. Сатира се преселила у поједине дневне и књижевне листове где не доживљава процват као што је то било у време познатих сатиричких новина. Подлистак за сатиру и хумор „Коприве” у оквиру дневног листа „Дневник” такође је угашен. Часопис друштва књижевника Војводине „Златна греда” нема ниједну страну посвећену сатиричном жанру, а ни афоризму, иако је 2001. године и званично основана Секција сатиричара при ДКВ-у.

Познато је да и власт понекад финансира сатиричке часописе како би се стекао утисак о њеној демократичности. Текстови су, разуме се, под контролом финансијера. Сатира, дакле, не може да промени свет. Ни пет милиона сатиричара не би могло да измени одлуку Савета безбедности, али зато она може да утиче на појединце који у крајњем случају чине јавно мњење.

Уколико сатиричар успе да добије неко запослење, јер од сатире се тешко живи, он неретко постаје и жртва мобинга (ако је његово дело већ познато и ако у међувремену није постао страначки активиста). Ово се наравно, односи на запослење у одређеним областима (новинарство, државне институције, итд.). Политичари воле да регрутују нове чланове управо из редова сатиричара. Припитомити немирни дух највеће је задовољство политичара који немају свест о важности коју има критичка свест у свакој политичкој заједници. Судбина сатиричара већим делом је скројена од страха и стрепње да ће бити проказан, жигосан, окружен тишином и игнорисањем. Уколико успе да пронађе начин да објави понеку књигу он стално стрепи да ће му неко подметнути ногу и тако онеспо-

којити његове планове. Због тога „идентификовани” или пак „већ жиго-сани” сатиричар неретко крије већину детаља у вези са објављивањем дела. Све док се тај процес не заврши он га држи у потаји. Сатиричар не-радо одговара на следећа питања: Да ли има нови рукопис?; Ко ће му бити издавач?; Коју тему обрађује?; Ко су његови донатори?; Да ли има мецене?; итд. Сатиричар због страха своје стазе крчи нечујно. Осећање одбачености, које је задобио због сталног презира друштва и власти према носиоцима критичке свести, је немогуће избрисати. Највећи успех сатиричара састоји се у томе да у таквим условима не изгуби и љубав (за свет), ни веру (у себе), ни наду (да ће земља, држава и свет постати лепше уточиште). Уколико изгуби поменуте особине сатиричар задобије још гору судбину. Судбина посусталог и одусталог сатиричара је много црња од судбине сатиричара. Јер он никада неће заборавити путеве којима је ходао, некадашња надања, и губитак вере и љубави који га је задесио. Пuteви којима се ређе иде и теже хода тешко се заборављају. Слаткоћа победе на муци извојеване дуго заслађује живот сатиричара. Ако настави да иде тим путем чека га још већа мука до следеће победе. Уколико одустане он постаје сенка. Неостварени таленат (који није успео да излечи грч који је задобио због неразумевања околине) често упада у замке мизантропије. А мизантропија је крадљивац дарова које сваки таленат поседује. Мизантропија убија и таленат и човека. Дела која мизантроп ствара нису ни предмет ни тема естетске анализе.

Анализирајући појам малограђанина социолог Драган Коковић је приметио: „Малограђански традиционализам се супротставља критичкој свести јер се боји различитих могућности које могу развити његову једнообразност.”¹ Држећи се устаљеног обрасца малограђанин алтернативи приступа као анатеми, закључује Коковић.

Било Дорфлес би употпунио ову слику (руководећи се односом појединаца према уметности) својом претпоставком о постојању кич-човека. Наиме, кич-људи су, по Дорфлесу, „појединци који верују да уметност мора у нама да побуђује само пријатна осећања, да она на нас мора да остави сладуњави утисак, или да уметност мора да служи као зачин. Или можда као музичка позадина, као декорација”².

За кич-човека уметност није нешто озбиљно, тврди Дорфлес, уметност није мучан рад, ангажовање и критичка делатност.

Уколико сублимирамо теоретске поставке Грамшија, Милошевића, Дифрена, Коковића, Тартаље и Дорфлеса можда бисмо могли да закључимо: Изигравајући либерализам, упакован у наклоност према уметности, политичари користе и злоупотребљавају и кич-човека и малограђанина као добар модел за оповргавање вредности сваке суштинске уметности, па и хумане критике. И малограђанин и кич-човек заклониће светлост коју стварају уметник и критичар, остављајући тако политичару чисте руке и донекле мирну савест. Свака манипулација постаје теже ухватљива и препознатљива уколико јој дамо добре и веште посреднике.

¹ Драган Коковић: Култура и уметност, Академија уметности, Нови Сад, 2000, стр. 97.

² Било Дорфлес: О природи кича, стр. 243.

Васиљ МАХНО:

ШЕШИР НИКИТЕ СТАНЕСКУА¹

Шешир Никите Станескуа пратио нас је кроз целу Шумадију јер је његов власник, поета Радомир Андрић, путовао заједно с нама релацијом Параћин, Крушевац и Рача – школе, библиотеке, хепенинг где год би читали стихове, и увек је шешир Никите Станескуа био присутан с нама. Радомир је испричао да му је Никита Станеску овај шешир поклониио, чини се, у Румунији, и то је било много раније но што сам имао прилику да га испробам и да се фотографишем у шеширу Никите Станескуа.

Две хиљаде друге године шешир више није изгледао баш као нов; с врха су се примећивале, од времена настале, невелике рупице. Сваки пут кад смо с Радомиром улазили у кафану или ресторан, шешир је одмарао или на клупи, или на посебној столици. Понекад ми се чинило да је овај атрибут у толикој мери недељив од Андрићевог имица, да никако не бих могао замислити овај шешир на другој глави, или код другог власника.

Свеједно, Андрић радо допушта да узмете у руке црни шешир Никите Станескуа, чак да га и пробате, или мало носите, уколико се укаже потреба или изразите жељу. Андрић разуме да је шешир Никите Станескуа – мистични знак присутности самог Никите, па због тога не брани ни другима да попричају, свестан да је тај језик комуникације универзалан – музика поезије, па стога превођење није потребно.

Андрић ме дочекао у фоајеу хотела и позвао, заједно са Румунима: Дмитру, Јоном и Каролином Илико, у кафић. Ако се скрене бочно од централних београдских улица, одмах се доспева у другачију топографију града, стрме и изломљене калдрмисане улице, специфичне архитектуре зграда, слабе осветљености.

С Андрићем улазимо у кафић. Полутама. Ипак неколико особа одмах устаје са столица и почиње да аплаудира; испоставља се да је Радомир – редовни посетилац. Брзо се налази слободан сто и поста-

---

¹ Никита Станеску (1933-1983) – истакнути румунски песник.

рија конобарица након кратког времена доноси ракију и вино, а такође, кафу и минералну воду. Румунски пар прича о Румунији, о проблемима везаним за њихов фестивал поезије, спомињу Станескуа.

Андрић непрекидно пуши цигарету за цигаретом; свугде где се он нађе: хотел, ресторан, кафана – прилично брзо напуни пепељару пикавцима. Његова смеђа и ретка брада слична је листу дувана. Све панталоне и сакои су му нагорели. Споља је Радомир – Гаргантуа,² епикурејац.³

Он ми објашњава зашто Срби тако много пију ракију – „Јер – каже Радомир, шалећи се, – кад је пијеш – крв гори у жилама, нагон те тера на коња, а сабљу – да држиш у зубима.“ И дуго се смеје, готово се гушећи од кашља.

*Црни шешир Никиџе Сџанескуа погсећа на црну џицицу
која је узлећела из гнезда киселоџ куџуса њеџовоџ језика
и кружи над џлава џоеџа*

*Радомир Андрић носи овај шешир – као бокал воде
у џусџињи –
држећи џицицију ноџу шешира
(јер он је џицица) у једној руци –
а друџом разџрева џрозирно мело ракије
и џолако џриџоведа о средњем веку Србије*

*Шешир Никиџе Сџанескуа зачкиљивши очи –
склоџивши крила као херувим –
џиџо дрема –
шешир је навикао на Андрићеве џриче
и заџо може да одмори*

*филџана џиканина оџасана црном џпраком жалосџи
- црни језик смрџи –*

*џоеџе разџоварају џим језиком –
џиџу џим језиком и џосле смрџи џосџају
црним брокаџом џоџ језика*

*заџо Никиџа Сџанеску седи с нама у крчми
и џије црно вино
али ниџиџа нам не збори и за мноџе је он невидљив
заџо неко не зна да је он џиу
јер види само црни филџани шешир
иако неколико уџућених знају да шуџиџање кукуруза
џо је шуџиџање њеџових херувимских крила*

ниџиџа нам више неће рећи Никиџа Сџанеску

² Гаргантуа – див из романа Франсоа Раблеа (1494-1553).

³ Епикурејац – особа која сврху живота налази у телесном уживању.

његов шешир постојаје: час лавом
час волом – час орлом – час анђелом

и нас раздваја жутиа мокраћа јесењеџ кукуруза

и црни браќаџ херувимскоџ крила
и замоћана усџа анђела
хоће нешто да нам кажу:

али белим кречом ваздуха зачејљује нам уши
и ми знамо само једно: треба џиџи црно вино
јер не можемо џе речи чуџи

Румунски поета Думитру Јон прича о Никити Станескуу, сматрајући да је Никита створио нови модел румунске поезије, у перспективи најмање за наредних 100 година. Својевремено је Станеску био и кандидат за Нобелову награду. Седимо с Думитруом и његовом супругом Каролином Илико у ресторану хотела *Касино*, а мене сво време опседа мирис људског зноја којим је натопљен шешир. То је још један поетски мит, који је почео од колотова дима Андрићеве цигарете.

АУТОМОБИЛСКА ЕРОТИКА

Ово лутање подручјем твога тела
од мене заиста не захтева
ни возачке дозволе
ни познавања саобраћајних правила
нити - уосталом – придржавања тих правила

ја сам давно научио
да се са два плавичасто-жиличаста брежуљка
брадавица
стражарских кула

може спустити гипком линијом стомака
чак до бунара пупка
у њему – засушен плод згњечене дудиње
припио се
попут овећег црног младежа

а даље - свилени шумарак
и дуг пут

по коме треба возити
тамо и назад
тамо и назад
тамо и назад

понекад вреди променити брзину
јер енергија наших покрета
може да сагори
наша тела

која ће – и заиста – једном постати угаљ
и масна црна нафта

НИТ

попут вунене нити пропузиш
кроз малецку
ушицу игле
у овај живот

и одмах
бежиш
од овог живота

ниоткуд – вероватно – никуда

тако си некад испузао
из утробе матере

мишићи њеног стомака
избацили су те
као вулкан магму
и ти си се одмах најежио
од хладноће
и усамљености

ушица се све више сужава
- скраћује се –
- стањује се –
ова нит

тражиш кључ
да закључаш
за собом врата

од чега хоћеш да се оградиш
и гужваш нит
живота

испочетка за то
да ишчупаш
млечни зуб

затим
да вежеш чворове
јер можеш нешто заборавити

после је чворове немогуће
избројати

бројаница
се претвара у
крупне чворове губитака
и танушна вунена нит
постаје ужетом
и понестаје снаге вући га
за собом

са њиме више
у ушицу игле
не можеш се увући

као у препун
аутобус

и остајеш на станици сам

следећи аутобус
по обичају касни

РУМУНСКА ИДИЛА

чобанице – свијајући се у круг – чувају овце
пастири пијуцкају вино и Станескуа¹ цитирају
а цигански барон – најзад изгубивши живце
свађа се са женама – одгурнувши чинију

сира овчијег У черги циганска
свађа и гунгула Из правца црпке
наркотично бензин мирише
пригорско месташце запреге мерцедеси – Псовка
мири све – зврндају аутомобили и запрега тандрче

Мушкарци почињу вечеру од вина
читају престоничке новине и чује се продорно – Јооооне
готово као париски кафе с театром апсурда –
Јонеско и ћелава певачица – као курва у борделу – стење

мушкарци и жене – ти остаји римске војске –
и букурештанске лепотице копирају парижанку Шанел

- као из цигаре кубанске –
дим обавија горе – као стражар своје тело у шињел

ова је земља у ропству зелене смрти –
и рапавих – желуцима сличних – гора
хиљаде безруких музика код Тријумфалне капије
режу ваздух гудала – и православног клера –
и уских ходника у замку Дракуле

вино које пију поете и пастири зове се Муртафлар
гласове који певају песме зову Тенасе Марија
и у очима сањивих паса рефлектује се светло фарова
- као осушено вино у чаши – које је затурио цар

као и театру апсурда који познаје зелену смрт
где пастири цитирају Станескуа –
као стихове јеванђеља
у петак „Пелава певачица“ – а „Носорози“ у четвртак
и Тријумфална капија у рову се ваља

као поета с распараним стомаком
који придржава црева плава
и анђеоску беседу преноси свима
независно од ушију величине
пастирчић ће нешто да сачува
у овчијем сиру – разгонећи муве

ЦЕЗЕРСКА ВАРИЈАЦИЈА

о мајко африко
црном африкатом⁴ трепери твој цезерски
изговор у сливу звукова – у многогласју –
- тихих снегова Килиманцара -

из слоноваче саксофона точи се туга спиричуелса⁵
помијном јамом харлема –
смрадом напуштених зграда –
{umske jagode твоје деце
са незаситим желуцима вечите глади
твојих увек бременитих кћери

о мајко африко
црне маслине твојих очију – црни слапови косе
твоје кћери сазревају брже но што сазревају плодови

⁴ африката (лат.) – сливени сугласник

⁵ духовних песама

и оне брже падају но они
- као у сребро украса –
одевају се у одећу љубавног зноја –
њихов плес пулсира узбуђеним нервом
шкргутом зуба и криком лоренсове корњаче
оне су отровне и жедне

твојом музиком – о мајко африко
пуне се тела растиња и звери
она – у разгласу слонових сурли
и зујању крилатих оркестара
јауцима јастребове жртве
осушеним стабљикама котрљана
гласних удара по затегнутој бивољој кожи
она пече – као с бивола здерана кожа–
сребрна грла твојих певача
испирају ужарени суви ваздух
и избацују га као птица која храни своје легло
свареним сировим месом

о мајко африко
твој остарели цез и твој тамни говор живота
ја чујем у подземном пролазу
који продувавају сви атлантски ветрови
пресољеним звуцима мелодије саксофона који издувава
твој памучни син
ритмично се клатећи
пребира дирке инструмента –
као да круни кукуруз –

издувава мелодију твоје вечите и неразумљиве туге
о мајко африко

* * *

Ивану Драчу⁶

као тешке двери – затвараш хиљадугодиште –
снег прошлости лети као камење
за тобом. И само су брежуљци и лисице

непокретни и топли као киша.
Звони празно дрво и линија
његове сенке – расуто стакло звука –

⁶ Иван Драч – украјински песник, преводаца, филмски сценариста, драматург

и гркнуту земни плодови што их је њушио лисац
зар је то река? И црна свила ваздуха
цепа се тамо где лете анђели

никог не запиткуј – кључем забрављена су им уста
и нико их видети неће – и чути неће
гласа флауте која је попут кљуна шевина

јер они су растопљени у сумаглици – у млеку ваздуха -
сустижи сенку – и гледај на шљивин цвет -
слажи своје песме – где сваки звук је – бунар туге –

а линије слова – златне нити светла – пређа
борове шуме. Тамни река што се ту негде гласа
и стврдњава се јучерашња сумња у каменом врту

никоме не причај – јер сутон пада и огањ светиљке
напола осватљава тебе – лисца – и земне плодове –
а из даљине - шуми река тешка као сукња

и лети камење за тобом – цвет шљиве
лепи се за усне – испљуваваш га и не разумеш
зашто га је толико у каменом врту самоће

FEDERICO GARCIA LORCA

Ко олизује топло жуманце месеца
ко пише о краљу Харлема
заборавивши принца Хамлета
ко завештава зеленим стаблима
њихову зелену смрт

и треперавим речима
њихову смрт
трепераву?

град који је он пио – као вино –
исцурио је кроз његове бушне жиле
дроњави папир
попио је мастило – не остављајући написаних речи –
све флауте својим
металним цревима
свариле су ваздух у безначајне звуке
а из Далијевих слика поизрезивали су утробе срца

он је ипак могао свима причати о граду коме је
хируршка интервенција поете
неопходна
као што је ватрогасцима

потребно више воде
мокраће у бешици –
слине у устима –

он је записивао називе театара и кафана
учио напамет имена улица
носио алпску планинску ношњу
плаћао музичарима увек више него што су ови то
заслужили

и слушао је цез као зачаран
кад је саксофониста
љубећи лабудовски врат саксофона
бљескао златним брезлетнама
и скупоценим прстењем

он је слушао цез у Cotton Club

У Харлему
под крај 20-тих
цез клубови су се множили
као блуднице и морнари
у лучким градовима

БАЛАДА О ОСАМ ПЕСАМА

изрека немачког поете Готфрида Бена⁷:
о томе да после сваког поете остаје –
- и то у најбољем случају – само 8 песама –
:убија вољу за писањем
када изјутра у загрејаном компјутеру на белој
застави фудбалског игралишта
светли једноока намигујућа стрвина курсора –
јединог играча – твог *виса а виси*⁸
хваташ оштар њујоршки ваздух и мислиш:
можда је овај Бен – идиот
који је у старости излио своју жуч на поезију и поете
памтећи само *срећно ластавичије дејиньство*

8 песама си већ написао

недавно су ти дошапнули: да си написао више од 8 песама

може ли се одахнути?

али зашто нисам сигуран чак ни у тих осам?

⁷ Gotfrid Ben (1886-1956) – немачки песник

⁸ Франц. – преко пута, на супрот, на другој страни, један према другом

ОПРАШТАЊЕ ОД ИЛУЗИЈА

наш живот – то је опраштање од илузија

којих се до 40 толико накупља
да остатак времена преостаје управо за опраштање од
њих:

да поезија – није проза а проза – није поезија
да је снег – вода а вода је – снег
да је елементарно – сложено
а сложено настаје од елементарног

*да прво сексуално искуство у прљавом студенџанском дому
није падање у бесконачности већ само шкрипа металне
посеље
која се чује у суседној соби
можда је то музика живота?*

*симфонија коју изводе само два инструмента – обнажена
млада жена -
која придушују најдну музику
ритмичним покретима
а после разговарају о свакаким злостима
пушећи обоје исту цигарету
и пуштајући дим под плафон*

*њена леђа која као да је неко посуо маковим зрнџем
и мирис њеног зноја отицао је
тако је сада не отицају ни неке отмене лепошце које се
обливају „Chanel №5“
или парфемима Gissi*

да украјинско – није европско
пољско није немачко
албанско није српско
да је неколико песама Целана⁹ вредније од песама Лесје
Украјинке¹⁰
за кога – упитаће патриоте
и окривити те за све могућ грехе

да место литературе – то није место кафе куварице
а све више људи даје превагу кафе куварици

и шта радити онима што стално пију чај?

⁹ Paul Antschel Celan (1920.-1970.) – poeta, pisao ugl. na nemačkom

¹⁰ Лесја Украјинка (1871.-1915.), право име: Лариса Косач – украјинска
песникиња

можда су илузије - места
која се граде зато да би их рушили
или да би их засипао песак животног искуства и умора?

она је заливала таблете ркацителијем
носила је у торбици све и свашта
користила је грозну помаду скидајући је касније пинцетом
којом је чупала обрве и длаке на ногама

тренутак опраштања од илузија долази тада
кад си се заситио свиме:
бароком – рококоом – натурализмом –
модернизмом – постмодернизмом
способан да разликујеш Елиота¹¹ од Павнда¹² – Пикаса¹³
од Матиса¹⁴
време од безвремености - зрно од плевре

*кад сам њо њеним леђима језиком скупио макова зрна
зноја
и слином леио меке светле длаке уз линију кичме
она је увек тијала: да ли је волим
јер се њлашила тјрудноће*

*устијала је – наливала у њрљаву чашу сувог вина
жутила тилулу за контрацепцију
и без срама гледила се ниже стомака
рекавши: ојети ће месечни циклус*

*и њред нама је нови месец љубави
и њо је било најважније њио може бити на овом свету*

али опраштање од илузија је такође илузија

ОКЕАН СЕН-ЖАН ПЕРСА

Вијалију Хајди

Океан Сен-Жан Перса¹⁵ – замисао тамних линија
што су се сплеле у хијероглиф имена
реке што пада у јаму самоће

¹¹ Томас Елиот (1888.-1965.) – енглески писац, добитник Нобелове награде

¹² Паунд Езра Лумис (1885.-1972.) – енглески песник

¹³ Пабло Пикасо (1881.-1973.) – шпански сликар

¹⁴ Анри Матис (1869.-1954.) – француски сликар

¹⁵ Сен-Џон Перс, право име: Alexis Saint-Leger, (1887.-1975.) – француски песник, добитник Нобелове награде за књижевност 1960.год.

танко ћоше месеца – издробљено таласима –
као сребрне иглице – крљушт риба – бљешти
реским светлом сличним бљеску фолије

лепи се јесење лишће уз тело змије
и одпузаће с њим у пећину мудрости – остављајући
дрво-домовину и брата мрава на ветру

у ваздуху – заглушујућа граја - као посекотина -
пулсира горким димом и влажним светлом
танано звони паучина као фино стакло

где увире тамна светлост? – у дубини
баршунастог свитка воде талози се попут златног веза
а скелети риба – покривају овај случајни декор

ово је тајна подрезаног корена срца – алге -
грм морског јежа – белог на додир –
што је плашљиво омирисао таму и постао тама

и магле – попут шећера – попут креча се лепе
уз обалу Азијска крв те подсећа
на простор који не стаје у оквир ока

речи које отплесати не може језик - звуци –
чија је провидна тканина – храпава и црна маслина –
орнамент осе нећеш ни поновити ни запамтити

омркла вода светлуца шкољкама и морским звездама
седефасто се прелива - и гасне у смоли ваздуха
скупља се попут коже зебре на ребрастим таласима

тишина одева линије у златну фолију кокона
форма сферног времена тушем кружи
око свести – и она се беласа попут паукове нити –

пауци времена и мишеви времена – знаци постојања –
прекривени паперјем непостојања – зеленим очима светле
и гутају наше мисли и слине наше сенке

свугде је океан – хијероглиф његовог имена
ко ће први замочити стопу и поћи по води?
и само угашена свећа као прст показује правац ветра

СВАКА СТВАР ИМА СВОЈЕ МЕСТО

Виолина у зеленом сомоту футроле
заборављена
Дрво њеног тела је потпуно прозукло
а оштре кости струна
покривене фосфором
и калафонијем
опростиле су се од музике

али виолина има своје место

Лисац у влажној јазбини
са лисицом
скичећи тихо
лижу једно другом оно под репом

ближи се пролеће

и они морају да продуже своју лозу
независно од броја ловаца
у њиховом окружењу

новорођени
још мокри од порођаја
лисичићи ће имати своје место

Музика

јавља се само као последица
спорадичних покрета гудала
њени вапаји сведоче

о оргазму
рођењу

а трајање живота музике
толико је тренутно
да је то тешко назвати
животом
који не може бити допуна музике

ово се може поредити са блеском муње
протканом грубим белим жилама
божије руке

Лисац
грицка лисицу

у њеном празном желуцу
неколико длакавих зрна шипурка

изазовни мирис испод њеног репа
и дрхтава њушкица

ти вапаји
и нервна плима сексуалних жеља
увија лисичијим телима
кад се они сливају
у ватрени пропелер

а кад његова сперма
брзином светлости
залије средиште њеног стомака

онда се нервна подрхтавања
и конвулзије полако смирују

Лисац још грицка
њено крзно
и оштар траг његових зуба
зарашће тек почетком лета

у време
кад млади лисичићи
- играјући се –
буду могли
грести зелене стабљике растиња

СРПСКИ АВАНГАРДИЗАМ 1

Милетти Продановићу

ресторан на обали Дунава
- рибљих јела и белог вина –
музика што нам нежно пропира
разговор – што ко риба вибрира -
оком сребрним гледа она
и трепери перајем – луда

рекенрол обојен локално
српске речи и неке туђе
рибе има – чистимо рибу
њен трбух – и у оку - окно
пиј вино - странче - и реци:
здрово је рибљу маст јести

пиј вино ове земље Балканске
- мирише лоза и дим рата -
мисли и премишља регент Данске
док билијарске кугле педерске
муља у цефу – снове снива
секта Павића и синова

по тргу Републике кнез Милош
са псима голубове јури
и блудница из тршчака тело
извија
и сезону јесењег одстрела
почиње левица сигурна
(то је хоби беспосличара)

у „Руски цар“ Емира Кустурице
можда ће доћи кнез и партизан
за троје насуће шљивовице
изопијаће се младе девице
и фолклором чудним тамо/амо
гледају филм што иде уназад

андерграунд¹⁶ поред реке Саве
од времена пожутео мит
што сада само испија кафе
и царева насликане славе
прождире – као земљу – вук
коси тршчаке свећа уз мук

ВАСИЉ МАХНО – БИОБИБЛИОГРАФИЈА

Поета, есејиста, драматург, преводилац.

Рођен је 1964. године у Украјини. Предавао књижевност на универзитетима у Тернопољу (Украјина) и Кракову (Пољска). Од 2000. године живи и ради у Њујорку.

Члан је Асоцијације украјинских писаца и ПЕН-клуба.

* *Поезија* (збирке):

- „Канон“ (1993)
- „Усамљеност цезара“ (1994)
- „Књига брежуљака и часова“ (1996)
- „Фебруарске елџије и друге песме“ (1998)
- „Рибље пераје“ (2002)
- „38 песама о Њујорку и још понешто“ (2004)
- „Cornelia Street Cafe“ (2007.)

¹⁶ underground (енгл.) – уметничко стваралаштво ван признатих токова

* *Есејистика* (збирка):

– „Парк културе и одмора „Гертруда Штајн““ (2006.)

* *Књижевни оџледи*:

– „Уметнички свет Богдана Игора Антонича“ (1999.)

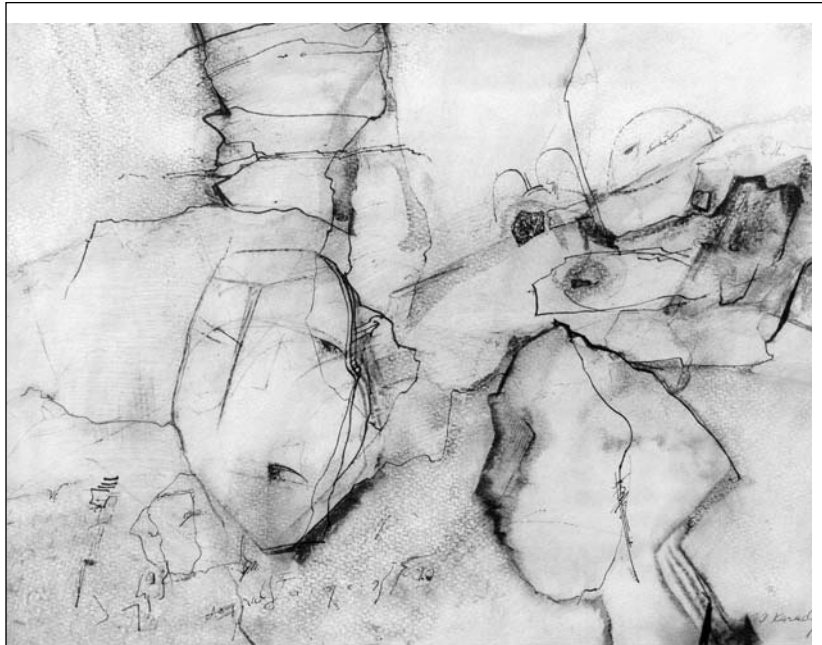
* Састављач антологије савремене украјинске поезије „Песници деведесетих“, (1998.)

* *Преводи* (збирка песама):

– „Збигњев Херберт „Струне светлости““ (1999.)

– Такође објављује у књижевним часописима преводе савремене енглеске, српске и пољске поезије.

Поезија и есеји Васиља Махна превођени су на пољски, српски, енглески, руски, немачки, румунски, словеначки, литвански, малалајамски, чешки и вирменски језик.

Дражан Караџић - Лица (Њуи)

Ернест ФЕНОЛОЗА

ИДЕАЛИСТИЧКА УМЕТНОСТ У ЈАПАНУ

Период Ашикага

Положај Јапана крајем 14. века је најзанимљивији у читавој историји уметности. Са падом олигархије Фуђивара у 12. веку не-стао је последњи траг тог раног кинеског утицаја који је дошао од династије Танг. Током феудалног периода Камакура, Јапан је развио властите скромне демократске (народне) институције и свој особени драмски укус. Његова доминантна уметност, као што смо видели у претходном поглављу, постала је чисто национална по форми и садржају, не дугујући ништа својим савременицима и суседима – уметности кинеске династије јужног Сунга. Ово дугогодишње одвајање од копна, толико значајно за ослобађање јапанског духа, настало је услед нереда који су се одигравали на обе стране: у Јапану – феудални рат и локално супарништво, а у Кини – несигурна позиција према Монголима. Коначно се монголски талас сломио о зидине јапанског феудалног витештва и завршио узајамном мржњом.

Али, када се коначно успоставила династија Минг 1368. године, ситуација се умногоме променила на обе стране. У Јапану се Ашикага Такауђи, узимајући оружје (тобоже у циљу ослобађања цара Го-Даигоа од тираније Камакура шогуна и њихових дворских чувара – породице Хођо) коначно прогласио оснивачем нове династије шогуна, узимајући у руке читаву административну моћ царства. Сâм Такауђи је умро 1358. године, у жеку борбе између монголске династије Јуан, која је владала у Кини, и кинеских револуционара; његови наследници су били приморани да одрже несистематски грађански рат са ослабелим заступницима „Јужног царства“ док се није успоставио формални мир 1392. године. Али, долазак трећег Ашикага шогуна – Јошимицуа, 1368. године, донео је довољно одрживог мира који је омогућио овом способном бирократи да се посвети унутрашњим реформама. Он је могао одабрати да настави са Камакура режимом, селећи своју престоницу што је даље могуће од цара (јап. *микадо*), и остајући задовољан донекле анархичном и сујевер-

ном државом, у којој су живели Јапанци након два века насиља и локализације. Али, Јошимицу је био искрени и прави државник, који је увидео да је јапанском друштву био потребан нови духовни лек за његову атомизираност, и да се никаква новина не би одиграла без враћања шогунове престонице у Кјото, где би два двора, царски и војни, могли да раде, један поред другог, у спровођењу заједничког циља.

С друге стране, у Кини се десило – и то најдраматичније! – да се година прокламовања новог цара династије Минг, 1368, истовремено (и случајно) тачно поклопила са (сличним) догађајем у Јапану – ступањем на шогунув престо Ашикаге Јошимицуа. Минг царство је заиста било лишено свих претходних кинеских сверопадних посета, тј. Туркестана, Монголије и Манџурије; али јој је било још драже да се повеже са пријатељима на истоку, посебно са људима који су, попут Јапанаца, дубоко мрзели Мингове претходне непријатеље – Монголе. Такође, поставило се питање успостављања пријатељских односа са неодређеним корејским државама. У Кореју је, у трећој години владавине нове династије, отишла јапанска мисија из Нанкинга.

Ово поновно отварање међусобних веза и саобраћаја било је, заиста, јединствен историјски догађај, након дугогодишњег прекида, између два велика азијска царства. Јер, сада је у питању била нова Кина, и подједнако нови Јапан. Јапанци готово ништа нису знали о огромном проблему ослобађања кинеског ума током владавине династије Сунг, ништа о новој философији која је то пратила, готово ништа о зен контемплацији, и готово ништа о великим Каифонг и Ханџоу академским школама пејзажног сликарства. С друге стране, био је ту Јапан, истрошен од генерацијских непринципјелних и жалових борби за проширење територије, готово потпуног нестанка социјалне дисциплине, образовања и лепих уметности – укратко, Јапану је било доста толиког крвопролића. А неопходност и жеља за новим организујућим принципом дошао је баш када је становницима изолованог острва нова Кина, ентузијастично настојећи да прикупи сву Сунг славу у себи, имала да понуди највиталнији принцип од свих азијских култура. Једина таква слична шанса је била чудесан тренутак када је читава примитивна младост Јапана осетила узбуђење при првом контакту са кинеским езотеричним будизмом под принцом Шотокуом у 7. веку, а мање чудесан тренутак је био када је Фуђивара племство младог Кјота одговорило на подстицај кинеског езотеричног будизма у 9. веку.

Међутим, ова нова хемијска реакција у 14. и 15. веку биће далеко чудеснија од било које друге по томе што, с једне стране, нова свежа индивидуалност јапанског ума није више у себи имала слабости незреле младости, већ зрели карактер који се градио кроз генерације индивидуланих варијација и природне селекције; и оне, с друге стране, Сунг културе која је била најзрелији израз кинеског генија, јеванђеље идеализације природе и божанствене уметности.

Тешко се може замислити већи контраст два таква идеала, као што су феудална мушкост и зен контемплација. То би значило

да Јапан искаче из претходног екстрема у његову супротност, и несумњиво је ово на уму имао Ашикага Јошимицу. Велепродајни увоз ускрслих Сунг идеала из династије Минг тачно би био лек за нетрпељиво распадање у које је запало јапанско друштво. Управо је Јошимицуова величина у томе што је увидео да је мирољубива Сунг култура далеко другачија и мање опасни експеримент од војне централизације династије Танг. Била би то и даље индивидуализација, али пре духовна, него војни развој појединца. Јошимицуова величина огледа се и у одбијању, иако је преселио престоницу у Кјото, да оживи било шта што би наличило олигархији Фуђивара (као што је то учинио Таира Кијомори), већ се ослонио, зарад уједињења друштва, на општу страствену оданост идеалу. Године 1378. у Кјоту је саграђена величанствена Муромаћи палата за Ашикаге, и ревносно је отпочео увоз кинеских књига, философије, зен религије, Сунг поезије и Ханџоу уметности. Читав спектар Сунг културе ускоро је почео да притиче у Јапан у струјама опијајућих товара. Тада је, и у наредне две генерације, допремљен највећи део оригиналних Танг и Сунг слика, које је Јапан поседовао у периоду Токугава, а и даље поседује (несумњиво укључујући значајан део Јуан и Минг копија, а да не спомињемо најбоље Минг оригинале). Пренос снаге био је учињен у последњем тренутку кинеске жестине, пре него што су Сунг врелина и укус потпуно и заувек ишчезле из кинеског ума. И, иако су Ашикаге пале, и пратила их је другачија политика династије Токугава, опет је, као што ћемо видети, остало довољно чаробног вируса у крви да од Јапана начини, бар до 1894. године, стварног живог представника, у непрекинутом континуитету, великог Ханџоу просветитељства. Али, најкреативнији период и уметност овог новог великог јапанског покрета само што није дошао.

Каријера Ашикаге Јошимицуа треба да се подели на два дела – 26 година (од 1368. до 1394), када је владао као стварни шогун, и 14 година (од 1394. до његове смрти 1408), када је, иако се повукао у корист Јошимоћија, владао са још више моћи као велики, замонашени зен свештеник, у својој прелепој вили-храму Кинкакуђи на крајњем северозападу Кјота. Значај ове поделе је такође у томе што је у првом делу своје владавине, узнемираван непрекидним ратовима са неустрашивом Кусуноки фракцијом, он могао само да изврши припрему за велику кинеску политику коју је његов мозак осмислио; да би, у другом делу своје владавине, пошто је мир тек био објављен, био потпуно слободан да оствари и спроведе своју политику. Стога је први део „период зачетка“, а други, укључујући каснији део Јошимицуове владавине до 1428. године, „доба остварења“. У другом делу његове владавине увежана дела из Кине су се највише умножавала и проучавала. У том периоду јапанска уметност је силовито почела да одговара на нови подстицај и то најездом креативних сликара, обучаваних у добро установљеним школама.

Није сасвим тачно да су Сунг уметност и зен утицај били сасвим непознати у Јапану током читавог периода Камакура. Преовлађујућа истина је она коју смо већ навели, али морамо довољно бити широких видика да бисмо препознали мање паралелне истине,

а да не изгубимо из вида ону главну. Имамо неке разлоге због којих можемо да претпоставимо да је рано, већ у 10. веку, на јапанског сликара Косе Канаоку можда утицао пре-Сунг сликар Ђоки (Чу Хуи). Чак је и јасније да су, на почетку периода Камакура, зен свештеници, избегли из источних провинција Северног Сунга, због притиска династије Кин, а и из Јужног Сунга због притиска монголских племена, пронашли свој пут до Јапана и почели да оснивају зен храмове, посебно у Камакури, где је 1253. године саграђен храм Кенђођи. Чак је истина да је феудални двор Камакуре у неком смислу био патрон ове нове слабашне струје у уметности, у супротности са чистом Тоса уметношћу, која је нагињала ка томе да се усредреди на царски двор у Кјоту, чинећи тако наклоност Ашикага према зену не баш оригиналним изумом. Па опет, остаје оно што сам рекао, и Јошимицуов план није ништа мање заслужан због тога што је наговештај који је угледао већ био пред његовим очима. Како је могао предвидети вредност Сунг културе ако је није окусио? Најсилевитије реакције у природи и друштву увек се посредују прелазима који се на први поглед чине безначајним. Истина је да Хођо политика грубог насиља није могла да има симпатије за зен покрет; да Ханџоу култура није могла озбиљно да се проучава пре успона пријатељски настројене династије Минг; а и да ново пејзажно сликарство није могло да се натурализује и накалеми на национални геније без тако широко раширеног и темељно организованог учења, које је могао да успостави само нови Јошимицуов режим. Сви велики зен манастири у Кјоту су основани, или у великој мери ојачани, током ова два периода Јошимођијеве владавине.

...Међутим, не смемо претпоставити да је све јапанско могло одмах бити укинато овим новим покретом, или да су такво укидање желели Јошимођи и зен монаси. Јапан је био превише индивидуалан и патриотски да би заборавио своју прошлост, велике војне и пустиловне успехе и достигнућа. Почетни периоди који су расли са каријерама одређених Фуђивара песника, као што су Нарихира и Комађи, о слави ратника Јошицунеа, браћи Сога, судару са Монголима, и осталим пустиловинама из периода Камакура; о њима су и даље сви причали, а посебни проблем свештеницима је било како да их искористе дајући им снагу и јединство кроз одлучујући заокрет у правцу моралне поуке. Пуко поштовање пустиловног аспекта ових догађаја мора бити претворено у страст за величину карактера као таквог. Десило се да се облик световне драме већ појавио у Кини међу Монголима, а у Јапану је клица комичне драме из периода Камакура накалемљена на дворски плес Фуђивара. Сада, ако би могло да се учини да ово слабо, али здраво, корење израсте у озбиљну трагичну драму, која би укључивала националне теме из балада и прозне епике, било би могуће увести такав драмски облик са вишим циљем, не оснажен дидактички, већ вешто проткан самом живошћу и страхћу онога што представља. Отуда изум јапанске *но* драме као највећег књижевног достигнућа из периода Ашикага, под надзором самог Јошимођија. За текст ове драме коришћена је чиста јапанска версификација, не у кратким строфама старе лирике, већ у стихови-

ма који су се понављали у звучном континуитету празног стиха. Уместо енглеског јамбичног стиха од пет слогова они су користили сложени стих од 12 слогова, подељених паузом на делове од 5 и 7 слогова. Овим зен идеализмом, који је прилагодио јапанску романсу својим драмским потребама, постављен је темељ за чувени самурајски кодекс части.

Управо је на овакве разноврсне начине Јошимицу постепено мењао Јапан, прво пробно, током свог шогуната, а на крају страствено, кад се повукао са власти. На врхунцу своје владавине, био је сведок писања и извођења првог јапанског Шекспира, као и успостављању чајне церемоније. Али, међусобне везе између Јошимицуа и Минг двора постале су далеко ближе када се повукао, и управо је ова блискост истовремено преобразила Јапан и укаљала успомену на њега. Јапанци никада нису опростили Јошимицуу што је толико желео да се покори кинеском цару да би признао Јапан за нешто више од Минг вазала. Одувек је политика Средишњег краљевства (Кине) била да сматра удаљене народе света као да су им природни дужници и то добро објашњава посебна мисија коју је повучени Јошимицу послао 1399. године да проучава и прикупља рукописе, књиге и слике, као *љуид љуо* *про* признање кинеског суверенитета. Године 1402. Минг цар свечано је издао писма упућена старом монаху обријане главе у Кинкакуђи-ју као „Краљу Јапана“. Ово је била дупла увреда, прво цару а онда и тадашњем шогуну, Јошимоћију. Независно од тога, Јошимицу је дословно *био* „Краљ Јапана“ и није се много узнемиравао какво је тумачење томе могао да да Минг двор. Годишње, све до 1409. године, а онда поново све до 1420, изасланици Минг званичника долазили су у Кјото да буду у Јошимицуовој служби, а он је водио рачуна да они са собом донесу добре залихе Сунг блага. Овде су се ширила измешана дела критике, учења и стварања и то са ентузијазмом који подсећа на академију првог цара Јужног Сунга. Заиста, Јошимицу је горео од ревности да за Јапан уради оно што су Косо и његови наследници урадили за Хангцоу. Он би лично надгледао критичаре, песнике и уметнике, остављајући Јошимоћију непријатне административне детаље. Због тога је 1379. године саградио велику палату-храм Кинкакуђи, који је, са све прелепом баштом, још увек сведок чудесне блискости са имитираним. „Златни павиљон“, Кинкакуђи, још увек опстаје, заиста лишен кинеске позлате са црепа, али уздижући своје три пропорционалне терасе изнад борова који оивичавају минијатурно језеро Сеико. Овај павиљон је имитација оног који је Кублај Кан саградио за своју баштенску вилу у Шангтуу („Горњи град“), а који наш Кулриџ (Coleridge), следећи Марка Пола, назива Ксанаду. А таква Јуан архитектура је блиско заснована на другим грађевинама у Хангцоу, а мање са најбољим павиљонима које су Кисо и Котеи подигли у његовом вештачком језеру близу Каифонга, у северном Сунгу. Стога путник у данашњем Кјоту може сведочити стварном делу закаснелог и „пресађеног“ Сунга у самом срцу материјалне садашњости. Заиста, овде је био сконцентрисан огранак Минга са духом много веће културе и од саме културе Минга.

Прва креативна експлозија нове уметности у Јапану десила се између 1394. и 1428. године. А колико је била потпала под утицај зена, који је доминирао у земљи, а посебно у Кјоту, кога је преплавио нови религиозни жар, може се видети из чињенице да се седиште великог „четвороугла“ Кјото уметничких школа налазило у четири велика зен храма: Кинкакуђију на северозападу, Тофукуђију на југоистоку, Даитокуђију на северу и Шококуђију близу центра.

Кинкакуђи, Јошимицуово посебно здање, није био само вила и палата, већ и храм, са посебним свештеницима, који су се мешали са световним учењацима попут њихових претходника – свештеника у Хангџоу. Међутим, велика уметничка школа у храму Кинкакуђи није била директно под свештеницима-сликарима, већ великим световним учењацима, попут „златних амблема званичника са Хангџоу академије, који су заједно са самим шогуном усмеравали и водили критичаре и ученике“. Био је то Наоми, који је већ у младости учио од зен свештеника, и који је био најобученији да (пр)оцењује задивљујућу масу старих кинеских дела, што се радило у периодима Оеи и новом Сенка. Какво ли је то само било дивно откриће – стајати са Јошимицуом, Наомијем и зен свештеницима, гледати отварање драгоцених пошиљки и учествовати у расправи да ли ће се неklasификована остварења Годошија, Зенгецуа, Рирјомина, Кисоа, Боена, Какеија и Мокеија прогласити правим, или само Сунг, Јуан и Минг копијама! Блага која су одношена у остале зен храмове такође су се подвргавала истом одбору стручњака. На крају ће светско знање о највећој кинеској уметности морати да се ослони на њихову одлуку, која нам је пренета преко традиције раних и касних Кано школа. Никада се неће појавити подаци за битне исправке њихових гледишта јер су они пред собом за испитивање имали хиљаде радова док ми сада можемо сакупити њих само неколико десетина.

Други угао четвороугла је храм Тофукуђи, који се налази на благо терасастим брдима далеко на југу, на путу Фушими, где се Хишаши-јама спушта и прелази у долину Јамашои. Када сам први пут угледао Тофукуђи, 1880. године, био је то огромни, нетакнути манастир, са масивном капијом на југу, и две колосалне дворане са чувеном шљунковитом стазом кроз долину јавора. Дворане су са спољашње стране гледале на огромне стубове, постављене ван утврђеног стила, и сачињене од једног дебла кинеског кедрa чија је основа у пречнику 1,5 метар, а висина неких 15 метара. За њих се каже да су допремљени до Јапана преко Кинеског мора, а од горњег тока реке Јанг-це. Ни траг боје није упрљао свечано сребро њиховог истрошеног гранита. Унутар храма, таваницом доминира средишњи кружни панел, пречника неких девет метара, на коме је Њо Денсу осликао једног великог, увијеног змаја. Велике статуе четири чувара, које воде порекло из Вункеијевог времена, стајали су наспрам великог подигнутог олтара. У дугачком ходнику који се простира иза олтара могу се одмотати три огромна *какемоно*-а, а на средишњем је осликан колосални Дарума (јапански назив за Бодхидарму), висок неких шест метара. Он је насликан у дивљим потезима четкице у тушу, од

којих су неки широки попут метле. Оба ова велика средишња хола су уништена у пожару 1882. године. Висећи мост је још увек остао, као и капија, гостинска и спаваћа свештеничка соба и, на срећу, ризнице са јединственим складиштима ремек-дела у духу зена. Са овим добродушним и љубазним зен свештеницима живео сам неколико недеља у континуитету, и имао привилегију да, као уметник, месецима прецртавам многе од ових предивних реликвија. Било која посета која не укључује боравак у овом храму, може само да наговести утисак слатког мира – посебно увече и ујутро – свежих пешчаних дворишта са неправилно укрштеним гранитним степеницама, начичкана древним жбуњем и маховинастим камењем у Сунг стилу, између којих тече поточић; узвишено складне трпезарије са њеним квадратним торњем и одличним, поплочаним ентеријером; као и предивне високе и светле одаје постављене дијагонално између дворишта, које гледају на доњи део града, а где су на гледање изнети *какемоно*-и. У тим слатким данима раних осамдесетих, и у пратњи Каното Монобуа и Сумијоши Хирокате, са једним својим учеником – господином Окакуром, или сада чувеним господином Маијаоком из дипломатске службе, као преводиоцем, осетио сам се као неки искварени Наоми, привилегован да разгледам благо које је усхићивало његове очи пре 450 година. Јер, храм Тофукуђи још увек може да се похвали да поседује величанствена дела као што су „Шака, Монђу и Фуген“ од Годошија, и „Нехан“ (Будино упокојење) које је, иако се приписује Годошију, од неког каснијег Танг уметника.

Велики живи геније Тофукуђија, и мајстор своје школе у Јошимицуово време, био је исти зен свештеник, Ђо Денсу, који је учио Сунг традицију из 14. века од последњег великог уметника породице Такума – Еиге. Као и Еига, Ђо Денсу је повремено сликао пејзаже у нежном, лаганом тушу, али у глобалу, његов стил је био широких потеза, тежак, снажан и моћан, као да му је четкица била преоптерећена немирним тушем.

Трећа од четири зен академије био је велики манастир Даитокуђи у пољима северно од данашњег Кјота, који гледа на реку Камо и падину планине Хиеси (Хиеизан). Он, иако тужно трошан, остаје нетакнут у погледу великог броја главних и мањих подхрамова, са ниским цементним зидовима, каменим маховинастим стазама и боровима са лишажевима, који чине квадрат од 850 метара. Опстало је више од педесет великих дворана из периода Ашикага. Широка, двоспратна капија има леп правоугаони облик, обogaћен стубовима од необрађеног бора и лепе основе од гранитних језерцета и мостове. Средишњи *го* (дворана, хол), мањи од оног у храму Тофукуђи, заузима центар пространог, песковитог дворишта. Иза њега се, с леве и десне стране, простиру одвојена дворишта под сенком свештеничких одаја, сваки са милозвучним именом, док не дођемо до масивних павиљона подхрама Шинђуин на североистоку. У њему се налазе огромна трпезарија и предивно осветљени ходници који воде до кухиње где се одједном може скувати оброк за хиљаду монаха под димњаком са отвором од два и по метра. У близини, постављен у хладовини терасе од камених плоча, уздиже се бунар величине је-

зерцета, који се састоји од глатког поруба од једног гранитног блока. Далеко на запад, међу мрачним улицама у које се ретко залази, налази се много мањих подхрамова.

Четврта велика Јошимицу школа била је смештена у храму Сококуђи, који заузима део првобитне палате цара Камуа у Кјоту. Овај храм је доста био оштећен у пожару; и већи део његових древних збирки је уништен или изгубљен. Овде је радио велики учитељ Ђосецу који се, по неким причама, али са мање сигурности него у Шубуновом случају, такође сматрао Кинезом који је емигрирао у Јапан. Његов рад, неспретан и чудан ако се упореди са канонима који су владали у периоду Ашикага, сигурно се више чини као дело еклектичног Минг уметника, него јапанског зен монаха. Постоји неколико примера његових дела у Бостону, од којих велики пејзаж у Фенелоза колекцији показује занимљиво сливање две кинеске реке, са ниским, стеновитим и морчварним пределом између њих који се губе у даљини кроз наносе магле који полузаклањају кровове огромних тераса. Овај рад не подражава чист Минг стил, већ га донекле пародира, што је стил који је особен за стил северног Сунга, Рисеија и Какија. Од разноврсних стилова потврђених и потписаних као Ђосецу, може се закључити да је он више био профилисани умножаватељ, него велики стваралац, попут Соге Шубуна.

За крај овог периода *успостављања* може се сматрати 1428. година, када је умро Јошимоћи. Можемо рећи да наредни период, онај *наслеђа*, укључује прекинуте владавине неколико шогуна пре Јошимасе, као и рани период владавине самог Ашикага Јошимасе, па све до, рецимо, Онин рата, који је почео 1467. године, или до повратка Сешуа из Кине 1469. године, након периода конфузије и побуна. За Јошимасу би се, упркос војној слабости и претераном уживању у естетским задовољствима, могло рећи да је 41 годину (све до 1490) био водећи ум Јапана. Чак и више одан оживљавању кинеске уметности из периода Сунг од свог претка Јошимицуа, он се може сматрати великим наследником потоњег, а дели их најзначајнијих деведесет година Ашикага владавине. Кинеска култура у Јапану у Јошимасино време била је на вишем ступњу префињености и остварења, и заиста се каснији период Јошимасиног живота може назвати кулминацијом Ашикага уметности. Он је дошао (на власт) у немирно време побуњених кнежева и локалних немира, које није могла да се обузда врлина естетске екстазе. У том погледу, његове несреће наличе онима Кисо Котеија, на чију се уметничку каријеру он изгледа свесно угледао. Његова слабост је била исте врсте и слично кажњена; али не толико строго, пошто Јошимаса није умро у безнадежном прогонству – већ пре, он је надживео своју привремену беду, до остварења апсолутног естетског тријумфа.

Међутим, изгледа да се овај средњи период није развијао онолико брзо колико се желело. Можда је био нестао импулс који је дало Јошимицуово жудно и ревносно проучавање. Можда је било превише тешко извлачити толико надахнуће из страног тла, јер је приметно да су све слике које сам поменуо, изузев Ноамијеве *Мијо но Мацубара*, биле чисто кинеске по садржају. Готово се стигло до

тачке када се домаћа тема сматрала неуметничком и вулгарном. У овој ренесанси бујао је класицизам као и онај у то време у Италији, иако је место Венере преузео кинески пејзаж. Права дубина покрета, лежала је, наравно, у зен идеализму. Али, техничка постојаност захтевала је дубље проучавање. Стога је Јошимаса послао нове гласнике у Минг Кину са новом молбом за помоћ у одабиру и прикупљању ремек-дела. До тада, покрет у Минг Кини је јењавао, и уметници су били слабији. Мање су марили да очувају своја ремек-дела, њихове копије су биле мање приметне. Тако је Јошимаса пожњео нови усев, који је Геами процењивао; и из овог извора могао је да се црпи нови дух. Међутим, то није било довољно за неколицину уметника, од којих је најозбиљнији био Сешу. Обдарен божанским генијем, ништа од кинеске стварности није могло да га задовољни за дуго времена. Тако се око 1465. године преселио, неки кажу са својим ученицима Сесоном и Шукоом¹, у Минг Кину где је боравио неколико година. Тамо је покушао не само да копира сва Какеијева дела која је могао да пронађе, већ посебно да путује и обиђе све чувене прицеле које су Какеи и остали велики Сунг пејзажисти сликали из природе. Његов стил скицирања је био толико брз и оштар да је по повратку у Јапан, 1469. године, са собом донео хиљаде свежих утисака од готово свих чувених места у кинеском пејзажу и историји, са прецизним студијама одеће коју су носиле чувене личности, и портрета. Овај огромни прилив у Јапан, не само сировог материјала већ и личне снаге и генија, дао је коначни подстрек Ашикага уметности ка њеном врхунцу.

У гомили уметника који су се појавили у току две генерације у четири школе „Четвороугла“, био је један Сешу, толико средишњи, толико опчињен, толико мајсторски, толико многостран, и коначно – толико ватрени геније, да их све лако премашује, усредсређујући на себе читаво дело Ашикага школе, и заувек стоји као њихов централни врх. Он је учинио и више: враћа се у Кину, у машти репродукује велику Хангџоу Кину, од себе чини живи музеј испреплитаних чињеница и успомена, а онда се враћа у Јапан да би га навео да види ту чудесну прошлост, јасно као што ју је он видео, пројектујући је кроз величанствени објектив властитог креативног генија. Без њега, кинеској уметности би недостајао, све до краја 15. века, највећи тумач. Захваљујући њему – његовом знању, критицизму, уметности – не само Јапан, већ и цео свет, заувек ће знати за кинеску уметност, и чак ће нека измењена Кина другог века морати да гледа на своју замагљену прошлост кроз Сешуове очи.

Мало знамо о Сешуовој каријери пре него што је отишао у Кину, али јако задивило своје пријатеље, укључујући и Јошимасу. Он је био велики зен свештеник, а то му је отворило врата кинеских манастира. Дошао је са препоруком од јапанског „Краља“, а то му је отворило врата Царске палате. Посрнула генерација кинеских умет-

¹ Шуко, или, као што би требало да буде, Шукеи, је друго име за Сесона. – професор Петруци.

ника препознала га је као свог надређеног. Они су били задивљени када су видели несвесну лакоћу са којом је брзо правио надахнуте скице, док су они, с највећом муком и радом, могли да стварају само афектиране искривљености. Њима је он био – и заувек ће то бити у свету – као да се поново појавио Какеи у телу. Међутим, Сешу није покушавао, нити је морао да покушава, да имитира Какеија, или било кога другог. Он је поново стварао по свом принципу, на свој начин, као да је био нови, мада закаснио, Хангцоу геније првог реда. Он је стајао – и стоји – раме уз раме са Баеном, Какеијем и Мокеијем, па опет се од свих њих разликује, као и они једни од других.

Сешуов стил је централан у целокупном опсегу азијске уметности, а јединствен. Његови основни живот и снага налазе се у његовој линији. Сешуова схватања се боље могу промислити кроз појам линије, а линија је доминантнија у његовом раду него што је то био случај са било којим другим великим мајстором монохрома, изузев можда Рирјомина. У пејзажу, Баен се можда највише приближио овом квалитету. Реализација Сешуове линије, међутим, сасвим је јединствена. Она је груба, тешка и исцепкана, као да је његова четкица намерно начињена од четкастог неправилног комплета. Он је очигледно хтео да имитира Мокеија у његовим слободним и широким потезима, а опет и да избегне њихову мекоћу и заобљеност. Сешу је највећи мајстор *праве линије и уља* у светској уметности. Нема пејзажа толико меког да он не може, ако жели, да га преведе у термине храстових клинова располућених секиром! У супротности са Рирјомином, његова линија, осећајући величанство простора, презриво одбија савршену углачаност шиљака и ивица. Рирјоминова линија је попут савршеног рукописа, чврстог попут челика, прилагодљивог у темпераменту, завршеног на површини. Апстрактне ивице његових кривина, час заобљених час затањених, чиниле би две танке црте у савршеном међуодносу. Али, Сешуова линија, чак и тамо где, као у његовим великим будистичким ликовима, она стреми Рирјоминовој величанствености и модулацији потеза, готово брутално сече традиције и вијугавости у неповезане делове и страствене огреботине. Ово наличи разлици између углачаног античког мермера и намерно сирових и необрађених радова у длету Родинових буржуја. И оно има своју награду у истој врсти нервозне живописности која долази са модерним европским умећем – мужевна ширина Рембранта, Веласкеза и Монеа (Манет), чаролија четкице Сарцента и Вистлера. Па опет, његово дело је још ближе делу великог калиграфа или бакрописца, само што је расцепљеним и храпавим ивицама дат далеко већи опсег флексибилности и пуноће. Најближи стварни пример дела са Запада су Рембрантови цртежи расцепљеним пером. Можемо рећи да Сешуова линија комбинује изломљене ивице и баршунаст сјај графичког отиска, са ненадмашном силином и извором четкице кинеских калиграфа – Годоши и Вистлер у једном.

Зашто онда, ако има тако ненадмашну линију, *ношан* и дух, не постављамо Сешуа на прво место међу уметницима Источне Ази-

је? Тешко је одговорити на ово питање: па опет, не постављамо га на то место. Није ли то због тога што Сешуу недостаје – иако је оно што називамо бруталношћу њему управо дало ненадмашну силу – деликатна, унутрашња и бескрајно нежна равнотежа укуса, у којој је духовна снага твари? На пример, Сешу није добар колориста. Иако његове нежне нијансе, које некада модификују монохромне слике, помажу живости, он их не може начинити брилијантним а да не постане одбојан. Чак и у самој снази његове линије и *ношана* недостаје нам одређено бескрајно повлачење што недостаје свесној снази. Можемо ли а да не препознамо да у узвишеној класици, било Грчке или Кине, код Фидије и можда у мањој мери код Рирјомина, бескрај равнотеже управо захтева одређено мајсторство полирања? Тамо где упућујућа суштина продире до самих врхова прстију, снага се не смањује, већ се довршава кроз грациозност. Неко би могао рећи да је Сешу превише мужеван; као што је можда и Рембрант превише мужеван. Да је можда комбиновао мало више бисексуалности бодхисатве, могао би достићи такву висину да бисмо, као и кад је реч о Годошијевој Канон, једва марили да истражимо пол у његовој души. Сешу је сигурно шести међу највећим азијским мајсторима, али није први.

Свесни смо да смо превише брзо прошли кроз овај величанствени периода Ашикага; и требало би да стигнемо до његовог краја додајући дугачку напомену о великим уметницима који су следили Јошимасу у 16. веку. Јошимаса је умро 1490, Сесон – 1494, а Сешу касне 1507. године. Може се рећи да је након 1500. године цела снага Кјото сликарства у Ханџоу стилу била окупљена у генијима једне професионалне породице – Кано. Али, ови Канои су толико истакнути, толико доминантни, толико витална веза са наредним периодом Токугава, да смо принуђени да им посветимо (и то њиховој првој генерацији) посебно поглавље.

*Превод с енглеског
Соња Вишињић Жијковић*

Владимир ЈАГЛИЧИЋ

*О СЛОБОДАНУ СТОЈАДИНОВИЋУ
И ЊЕГОВОЈ ПОЕЗИЈИ*

Слободана Стојадиновића (1948) упознао сам давне 1986. године у Бору, на једном од песничких скупова. Беше то сасвим шарена дружина - нас десетак такозваних "младих" песника, жутокљунаца које су позвали на основу анонимног конкурса и двадесетак оних "озбиљних", од Миодрага Павловића, до тадашње звезде "Горановог прољећа". Међу млађаријом, а вероватно и међу осталима, имао сам, једини, песму у везаном стиху, и право је чудо да су ме уопште позвали. И самим тим помало изопштен, остадох потпуно сам када новим познаницима почех саопштавати своје, већ формиране поетичке идеје. Оне се никоме нису допадале: старији су ме гледали као младог сомнабула, моји садругови по конкурсима ме избегавали.

Једини који је са разумевањем пратио оно што сам говорио, (између осталог, сећам се, у потврду својих ставова рецитовао сам Заболоцког), био је - Слободан Стојадиновић. И моја тадашња песма му се допала, чега сам се дуго затим, са захвалношћу, сећао:

*Окови снега,
кроз шаму, о;ас,
сам, њреко свега,
полазим ноћас...*

Када сам му се пожалио на затвореност наших часописа за моје стихове (о издавачким кућама, наравно, нисам могао ни сањати), само се осмехнуо, пре иронично него сажално. Деведесет и девет одсто песника које сам, касније, упознао имају личну причу о ускраћености, одбијеним рукописима и несхватању средине. Можда сам, у том тренутку, Стојадиновићу заличио на лирску шмизлу која заборавља да је рецитовани Заболоцки осам годинаца пилио борове у Сибиру. Велики песник утамничен у снегу и леду, а почетник кука што га не објављују.

У том тренутку Стојадиновић ме упита, готово непријатељски (што је, касније сам начуо, једна од његових одлика, посебно при пићу):

“А колико су ти платили да дођеш овамо?”

“Ништа”, одговорих збуњено.

Тек тада, он ме погледа са разумевањем. И ето, преко тог “ништа” прима пријатеље овај песник, тако близак нихилизму.

Сећање на дане њог борском окупиацијом

Посматрајући Стојадиновића, тада, у Бору, запазио сам неке његове карактеристике које су са песника прешле на човека. Најпре, његов изглед, а посебно облик његове бољачке брадице, загасит алкохолни сјај полууморних очију, и браздасте боре које су издајно сведочиле о дугом боемском стажу и склоности према испадима.

Када је на њега дошао ред да говори своју поезију, наступио је необично:

“Сада ћу вам”, вели, “рећи једну белу и једну црну песму”.

Једна од тих била је и песма “Пишете ли писма”. Одраније сам је знао и сматрао опасном, посебно стихове “Ваше се јаве кобно смеше/у мени, Фјодоре Михаиловичу” које сам био упамтио. Овакав Стојадиновићев наступ није реткост. Једаред је један свој сонет извео у звучном облику опела: као наћи свештеници када поју над мртацем. Ма како на публику деловало изненађујуће, ово онеобичавање често досадних вечери, има две важне књижевне функције. Најпре, буди у слушаоцу нешто важно - онај Стојадиновићев “извор у извору”. Друго, овакав чин поезију враћа шаманском и магичном обреду који вам се може допасти или не, али који ћете сигурно памтити.

Уз оваква чудаштва иду и испади грубље врсте који то песничко чудаштво, у ствари, припремају и каналишу. Ако он једној нашој неспорној књижевној величини, за време свечаног ручка, дакле у најбоље невреме, приђе и јавно јој каже у очи да је презире као “несрбина, љубитеља хомосексуалаца и црнаца”, онда треба имати на уму да то исто, само у друкчијем облику, чини и Стојадиновићева поезија, по којој “у Америци где је свезан свет/ у оловним собама школују Сатану/ за Русе и Србе што кусају кока-колу/из цркве која плута по лавору.” И ако ми Брана Петровић повери да је Стојадиновић “сасвим немогућ”, јер у току исте вечери зна напамет рецитовати његову поезију и хвалити га као “највећег српског песника”, а онда, усред наздрављања обасути увредама, називајући га “проданом душом”, сличне парадоксе можете очекивати и од Стојадиновићевих стихова који у хули, не само према другима, већ и према себи, желе ићи до краја, да се, тек из хуле, покушају уздићи до светости.

Полицијски час или Дисциплина кичме

Никада нисмо били у дилеми да ли је Слободан Стојадиновић песник. Јесте, за разлику од многих који се, са већим успехом

од њега, баве стихотворством. Али одавно смо у дилеми где код овог песника престају поруга и цинизам, а почиње прави песнички узлет, шта остаје у домену приватног, а шта заслужује да буде обзнањено.

Прве три збирке, “Временик”, “Темељник” и “Понорник” учиниле су довољно да бисмо овог песника прихватили као род. “Чудеова певања” донела су црнотуморне, гротескне песме које су критичара В. Павковића навеле да запише како је Стојадиновић “један од луциднијих наших песника”. Овде је реч о његовој сонетној збирци под насловом “Полицијски час”.

Нећемо погрешити ако Стојадиновића сместимо под окриље београдског бoемског круга чији је незванични шеф Бранислав Петровић, а којем припадају, осим Стојадиновића, А. Секулић, Ј. Гробаров, А. Мариоков, преминули А. Марошевић итд. Настављајући тамо где су (не само са алкохолем) стали Раде Драинац и Тин Ујевић, ови песници располажу извесним шармом “бунтовника без разлога” који, додуше, каткад може да буде напоран.

Стојадиновићева збирка “Полицијски час” је сонетна. Дух жедан неограничене слободе, Стојадиновић је себе намерно спутао. Не без негативних последица: Стојадиновићу је у међама сонета тесно. Да би себи додатно отежао посао, Стојадиновић се бави углавном спајањем приземних и узвишених тема, што је његов манир и одраније. При том послу ризик је двострук: тамо где не успе, песма пропадне у бездани - где пође за руком, озарено полети. Лебдећи између крчме и цркве, као два симбола земаљског и небеског, Стојадиновић бележи виђено, сањано, догођено, озебљено. Не бежи од аргоа, али га крунише ореолом божанскога присуства (или одсуства, како где). Уводна песма у којој се у првом стиху налази реч “крчма”, а у последњем реч “Христ” можда добро говори о Стојадиновићевим песничким преокупацијама. Он је жесток урбани песник. “Бирах за дружину музику и буну”, рећи ће, опет спајајући у једином стиху лепо и сурово. У последњем стиху завршне песме читамо: “Ја мајстор Дечана и страха дубока” - исти спој. Неслобода, репресија, сатанска власт омиљене су Стојадиновићеве теме, од овог времена. Супротставља им познање историјског искуства, у песмама о Карађорђу, Синђелићу и Дечанима. Од успелијих песама издвајамо “Просветљење”, “Охолници”, “Достојевски М-92”, “Завет”, “Завереничка”, “Да има вести”, “Ваљево”, “Вајарска” и “Чудо у Дечанима”.

Сонетима Стојадиновићевим може се штошта приговорити. Да би очеличио, искосио и унервозио израз он често заборавља на захтев јасности, па му песма одбегне у забрављену чудност која запоставља да је поезија обраћање. С друге стране таласи јасности у океану лудизма драгоценији су него што би били да се песник приклонио прозаизмима “јадне јасноте”. Стојадиновић има техничких проблема у реализацији. Можда би требало да се ослободи стега сонета и да запева не кочећи разбарушен дух оволиком дисциплином. Али, то је питање на које сам себи мора пружити одговор.

Тврдосрпски песник

Стојадиновић је од оних песника који своју “откаченост” умеју представити као самосвојност. У овој поезији све је онеобично, дрско, самоникло. Кад римује, не поштује правила римовања. Кад пише у белом стиху, не поштује граматику, котрља слике као бурад. Рекло би се, нови лудизам. Кад говори стихове на књижевним вечерима одједном уме запевати (тачније, зауњкати, јер баш и није неки слухиста).

Човек изван серије.

А песник?

У Стојадиновићевој откачености има талента и система. Да је тако, потврђује књига изабраних песама, која је, са поговором Михајла Пантића, изашла код нишке “Просвете”. Пишући раније о овом аутору нагласио сам да је он песник побуне. Али не побуне ради побуне. Многи Стојадиновићеви стихови су полемика, скривен цитат, ослон на традицију или покушај њеног новог вредновања. Стојадиновић је, дакле, и песник културе. Његов апартни положај у новијем српском песништву (који запажа и М. Пантић), умногоме проистиче из културолошки надмоћне позиције. Стојадиновић нема много шта да каже тзв. “обичном” читаоцу. Да би његове песме пратио, мораш постати учесник. Они који су се повукли не интересују нашег стихотворца. Његов је презир јаван. Оно што, међутим, Стојадиновића, као песника културе, издваја међу његовим истомишљеницима, јесте наглашен однос према традицији. Он је тврдосрпски песник. У таквим песмама и његова културна изузетност уступа место “народским” строфама, са благотворним учинком. Таква је рецимо “Беле кула”, из које је следећи дистих:

*Боџ Србаља луџа врло честџо
али Беле кула јестџе њеџов џрестџо.*

Историја и култура

У овим двама текстовима сам, очито, зачепркао по Стојадиновићевом стоваришту, на коме има, осим старудије и крша, вредних рукорада, филигрански прецизно рађених драгуља и златног прстења.

Примерице, ако о Стојадиновићу говоримо као о песнику културе, онда треба разлучити два рукавца: један (псеудо)уметнички, други (псеудо)историјски.

Први проистиче из једне од десет Стојадиновићевих заповести у којима је изложио свој уметнички кредо. “Читај” вели у деветој заповести, другима и себи. У распону од Достојевског, преко Розанова, Хлебњикова и Езре Паунда до Борислава Пекића и Бранислава Петровића, Стојадиновић воли да полемиће, да се дружи, па и да потказује своје омиљене песнике и писце, при чему је, очито, најјача словенофилска руска веза. Међу песмама-посветама, понајбоље су оне у којима су песници које воли, представљени као обични љу-

ди. Рецимо Бранислав Петровић виђен је на пијаци са котарицом; Достојејевски је приморан да у Сибиру “учи шнајдерај, столарију, обућарство”; Езра Паунд “на кладионици баца туђе паре”. Њихова људска обичност чини драгоценјим и уверљивијим чуда која су завештали свету. Тешко се отети утиску да би са сваким од њих, ако не попричао телефоном, као онај Селинцеров јунак, Стојадиновић барем испио по коју. У друштву са “Секулићем и Свињом”, дакако. Он их представља као поверенике истине. Заслужили су да је чују, приме и пренесу даље, а Стојадиновић се придружује овом чудном и полусмисленом, до краја нејасном науму. Тако књижевно-уметнички контекст добија нову боју, боју оживотворености, у којој је смрт прескочена и укинута. Ту се нешто домунђава, сашаптава и поверава изван њене моћи. Она, наравно, дође, покуша некога из дружине да удаљи и одвоји, али се овај, ко зна како, врати и опет наставља по старом. Ћућоре, подмигују се, сигурно спремају неку подлост. Важно је остати на вези са ускрслима: преко њих проверити, још једном, себе и сопствено време и чекати уречен час.

Други рукавац Стојадиновићевих културолошких надахнућа је јесте његова наглашена историчност, посебно карактеристична за новије стваралаштво овог песника. Он је, понајвише, песник средњевековне Србије и Првог српског устанка. Није тешко погодити због чега. Време нашег средњег века је време најдубљег и највреднијег нашег историјског европејства. У односу на остали свет Србија је, тада, економска, војна и политичка сила са којом се морало рачунати.

Србија је царство.

Први српски устанак код Стојадиновића налази копчу са истинским бићем у њему. Па и дословно: он је ту, око Чегра и Ћеле Куле, дошао на свет. Први српски устанак је, за Стојадиновића, покушај да се царство поново задобије - повратком себи. Кад пева о Чеграу песник се пита “Да ли сам ту срео себе/или изгубио сан”, а кад се опомене Карађорђа, закључује: “Све га уби, а на убиству још раде/метеори компјутери и кока-кола”. Стојадиновићево непријатељство према историјским токовима који су задесили Србију од Првог устанка наовамо, карактеристично је за један круг наших уметника са крајње деснице, круг којем су, без поетичких сличности, а са историјском утемељеношћу у роду, припадали, на свој начин, неки од највећих наших писаца двадесетог века - споменимо само Црњанског, Дучића или Настасијевића.

О истини, роде, да ти ипојем

Читајући нову Стојадиновићеву књигу изабраних песама (после једне коју је, већ, издао у нишкој “Просвети”), чини ми се да његове песме почињем делити на сатиричке коментаре и катрене и сонете којима покушава придати нетипичан и нетипично луцидан садржај. Основна карактеристика Стојадиновићеве побуне је ничеански отрован сарказам. Од Предрага Чудића и Слободана Стојадиновића, ја не знам циничније наше песнике.

Тамо где Стојадиновићу засмета ритам или недовољно прецизна реч, он се разјари и почне читаоца засипати поскоковом плувачком. И немаш времена негодовати због недорађене форме, или изгрцаног стила: Стојадиновић на таквим местима, уместо лепоте, хита у истину. Таман почне лепо обликовати строфу, и ти, читајући замислиш у њој некакав склад, а он те већ чека иза четвртог стиха: *аха! То си хтѐо? Да уживаш? Да ти појем о звездицама и добрим анђелима? О добрим вилама које те чекају, доле, на сред зеленог поља? Тога код мене, побро, нема. Звезде сћрахобно шрејере, добри анђели су демони, а леје виле веишнице које баи чекају наивка као штѐо си ти да га расшрѐну и шичујају му срце. "Пред цезарима ишрају девојке, / а младиће шрулеж за ноге уједа". Читтаоче, ако желши да идеш за мнош, шпроклеши дан кад си рођен! Проклеши га, и ако не пођеш. Са Стојадиновићем увек су и проклетом вилајету. Према томе, боље ти је да пођеш! Зар си мислио да ћу ја, поред оволике тираније и бесполног подаништва хајати за лепоту? Па она је само једна невешто преображена варка која те увлачи у нешто после чега нема повратка, а често ни излаза: у издају претешке истине.*

Не поверовавши, никада, у званичне верзије, овај ће песник опевати Јуду и Вука Бранковића, покушавши првог да схвати, а другог да одбрани, видевши га као жртву.

"Лезише неверни, сјавајше шродани, ово је време наше. Недошћојно, они штѐо се не боје жећи дижу руке, савијају рамена, мере дах, а ти не сшши?"

Зар верујеш да ћеш ушосшшшш шосшоду у дому својем, ти безмирисан? Зашћо лезише и сјавајше, а ваи сан нека измоли да се шробушше још данас. Ишшинољуйче, сшржи срам наћ, а шомилуј шрах ошца хранныи".

Мосћ изнад узбуркане воде

У потоњој својој фази, Стојадиновић је, чини ми се, начинио мост према првим својим песмама које су нагињале метафизичком осећању света. Негдашњи катрен, стидљиво извучен из ћудоредне замишљености и декадентног опоја смрћу, сада, полако, добија препознатљиве обресе и контуре завичаја, цркве и дугих ноћи које стижу по човека. Иако близак хули, Стојадиновић све више користи облик псалма, заповести или посланице. На овај начин Стојадиновићеве песме добијају трпки укус сведеног рачуна.

Биће их још, јер је терен добро припремљен, али се оно важно већ догодило и сада тражи погодан облик за продужено трајање.

Обећање, радовање

Оно што за Стојадиновића остаје, чини ми се, основно и најсуштаственије, јесте чињеница да се, ни као песник, ни као човек, није дао свакој рђи и да, воћка чудновата, часно дура свој земаљски век. Он је свој глас изборио у узалудном отпору свакој сили - како

божанској којој се, ипак, са шкргутом зуба, покорио (“Ја у понекој цркви видим угао/где је Господ на своје дело спао”), тако и оној људској којој се није хтео приклонити, сматрајући да свијена шија није и не може бити удео српског песника. У оној лепој традицији српског бунтовног песништва, од Ђуре наовамо, у сазвежђу српског родољубивог, мисаоног, па и, на свој начин, религиозног песништва, Слободан Стојадиновић може рачунати на своју песму и свој стих. Зато, не грешити онај ко је поверовао да ће овај песник испунити своје заветно обећање:

*Ту где је искуство ђало
 где су слободи дали даћу
 где је љубав злочин ђомало
 - певаћу.*

Дражан Караџић - Исток ђисма I (комб. ђех.)

Стојан БЕРБЕР

КОСОВО ЈАНУАРА 1991.

Обавештава ме доктор Душан Поповић, генерални директор Медицинског центра „Др Радивој Симоновић”, стоматолог по струци, да би требало да идем као стручњак на Косово у испомоћ тамошњој здравственој служби. Каже да је клиникама Медицинског факултета у Приштини потребан кардиолог.

Мада имам неодложне послове, посебно у штампарији „Просвета”, где се у мојој приватној *Библиотеци 37* штампају четири нове књиге, и то различитих аутора, прихватам одлазак на Косово и Метохију, где сам боравио кратко и 1987. године, уочи политичких промена. А знам и да би непријатно одјекнуло у сомборској средини када бих, као потпредседник „Солидарности“ и активан друштвени радник, измислио било какво оправдање, као што то чине ретки појединци. Рекли би моји противници да једно говорим, а друго радим!

Зима је, свако нерадо напушта топлоту домаћег огњишта, али је патриотска дужност изнад тога. А нисам ни једини који је на сомборском списку за испомоћ.

У четвртак, десетог јануара 1991. године, изјутра око седам сати, пребацује ме, са свим неопходним стварима, моја сарадница службеним аутом до Опште болнице, која се налази у истој улици у којој станујем, у Војвођанској. У скромној и скученој канцеларији директора, у згради старој и трошној, затичем тројицу здравствених радника који такође путују са мном: докторе Тихомира Шијачића, гастроентеролога, високог и мени налик, с којим сам неколико година радио на Интерном одељењу па се добро знамо, Јована Зорића, стаменог ортопеда средње висине, и Тибора Балинта, лако гојазног биохемичара из Дома здравља. Пијемо кафу и домаћу ракију, разговарамо необавезно ћаскајући и успут преузимамо дневнице за боравак на Космету. Није баш неки новац, коментаришемо и помињемо да смо чули да друге професије добијају знатно више, али следи директоров одговор да други, а пре свега милиционери, раде опаснији посао.

Опраштамо се од директора, високог и вазда службено срдечног, и његове ониске секретарице Славке, љубазне и услужне, то-

варимо пртљаг у два аута и крећемо према Новом Саду, где нас чека аутобус. Време је суво, путеви чисти, без снега, па идемо брзо. Успут причамо, по обичају, о свему и свачему. Не заобилазимо ни политичко стање у Југославији, нити ситуацију у свету.

Не кријемо забринутост јер не видимо на који ће се миран начин расплести државна криза када су републички челници као рогови у врећи. Свако вуче на своју страну, нема ауторитета који би се слушао. Несхватљива нам је политика хрватског руководства, нити сепаратизам Туђманов који прети да разруши државу. Несхватљива је и помирљива политика војске, која је за сада, по општем веровању, једина сигурна спона између супротстављених република.

Возач аутобуса тврди да је неповерење између Срба и Хрвата владало и пре садашње кризе. Вели, усташки ратни насељеници у околини Осијека премештани су после Другог светског рата у барањска села из којих су отерани Немци и тако је скриван траг о усташком деловању. Али људи знају и памте.

У Нови Сад стижемо око девет сати. У кругу Медицинског факултета већ се окупило десетак здравствених радника, лекара и медицинских техничара, са рођачком пратњом. Неке препознајем, па се поздрављамо.

Стиже и аутобус из С. Каменице, па вучемо пртљаг и смештамо се у старо и издрдано возило Института, које има све врлине и мане приградског: низак је, са тврдим дрвеним седиштима и лошом амортизацијом. Нас петнаестак размештамо се као пали с неба, где који.

Поздравља нас представник Покрајинског секретаријата за здравство и жели нам успешан рад у Приштини. Узвраћам да убудуће треба да се обезбеди бољи аутобус, јер ми не путујемо у С. Каменицу, него неколико стотина километара даље. Примедба се прихвата и од других путника, који гласно негодују, а неко у шали додаје да је аутобус сјајан јер може да јури и до 60 километара на сат!

Смејемо се: шта је, ту је.

Представник власти каже да ће наше речи пренети „надлежнима”.

Вожња одмах почиње, али нас споро труцкање брзо замара, па дремамо и тражимо чешће застанке. Пушачи не издржавају дуго без цигарете, па заграјаше и траже паузу чим прођосмо Београд, али и када полупразним аутопутем стигосмо до мотела „Стари храст”, чувеном по народним јелима. Кад са аутопута скренусмо на валовити магистрални пут и остависмо иза себе сталаћку разрушену тврђаву, са које је, према народној песми, Тодор са женом скочио у Мораву да их не би заробили Турци, заустављамо се кратко после царског Крушевца. Потом прелазимо преко путог Јастрепца, на чијим се планинским врховима и заравнима беласа снег, којег је некада давно, у рату, газио Добрица Ћосић заједно са својим јунацима из романа „Далеко је сунце”. Скрећемо у уске улице маленог градића Блаце, варошице у којој аутобус напуштају два путника само возачу знана.

На равно Косово улазимо преко Куршумлије, у којој су трагови прошлости и садашњости уочљиво измешани: смењују се старе и ониске србијанске куће са ћерамидом и високе и једноличне зграде из првих дана социјализма.

После Куршумлије запажамо врло брзо људе са белим шиптарским капицама, који ходају споро и у раскорак, запажамо високе зидове око кућа што су издвојене и разбацане и по равници и по околним брежуљцима. Ти нам је јасан знак да смо близу Косова.

Пролазимо омање Подујево, ни село ни варошицу, читамо натписе на албанском и српскохрватском, па ускоро улазимо с висока, с брда, у пространу Приштину, која нас дочекује са разбацаним великим гомилама смећа. Грађани иду у групама или појединачно преко Ђубришта, и пењу се узбрдо, у куће које ничу са свих страна, без реда. Њихове беле капице, које покривају тек део поглавине, видно се одвајају од ретких особа са качкетима или шеширима, или, још ређе, са шајкачама.

На улицама Приштине, у центру града, запљусну нас мноштво народа, углавном млад свет, претежно мушки. Белих капица нема много, али се јасно разлеже шиптарски говор, а само покаткад се пробије и нека реч српскохрватска. Зауостављамо се пред вишеспратним хотелом „Гранд Приштина”, који својим бетонским здањем, на косини брда, доминира околином. Прикупљамо пртљаг, излазимо из аутобуса, улазимо у хол у коме се већ створила гужва: неки гости, здравствени радници, одлазе, други, као ми, пристижу. Чекамо да дођемо на ред, па постајемо и нестрпљиви, а онда, према упутству, остављамо пртљаг у холу и одлазимо у ресторан на заједнички састанак нове смене.

Има нас преко шездесет. Претежно мушкарци, али има и неколико жена. Највише је Београђана. Поздравља нас професор Милојко Љаљевић, имунолог, средњег раста, смирен, пријатног изгледа, мени знан још из времена специјализације на Интерној клиници Б. Примећујем да је остарио и да нема више некадашње живахности. Каже да ће координацију рада спроводити анестезиолог Милић, пуначак и симпатичан средовечан мушкарац. Сазнајемо да на посао треба да одлазимо изјутра у седам часова, службеним аутобусом, а враћамо се са клиника око два сата после подне. Сваки дан у осам сати увече имаћемо стручне састанке. Хранимо се у хотелу, а ко не жели да преузме бонове, може се хранити о свом трошку у Дому ЈНА, поред хотела, или на другом месту.

Потом на рецепцији добијамо кључеве соба.

Службеници су, ценимо по говору, и Срби и Шиптари.

Станујемо по двојица.

Ја сам у соби 701, на седмом спрату, заједно са доктором Тихомиром Шијачићем.

Одмах запажамо обојица да једна сијалица, помоћна, код једне постеље не ради, због чега молимо телефоном службеника на рецепцији да се замени. На прозору хотелске собе налазимо две пластичне флаше од кока-коле, пуне воде; оцењујемо да је то резерва у случају несташице ако дође до квара водовода. За сваки случај, про-

лисмо воду и налисмо нову, јер постоји притајена зебња од евентуалног тровања: налазимо се у средини где има доста непријатеља Србије и Југославије, који у својој мржњи могу којешта да учине или бар да покушају.

Иначе, хотел је стамено грађен, сав у бетону, гвожђу и стаклу. Неочекивано је чист, што нас радује. Располаже са два брза лифта која се, на срећу, само повремено кваре. Хотел располаже са неколико различитих ресторана и бифеа, а има и кутак за телевизију и коцкарницу. Ту је, у висини, на последњем спрату и ноћни бар у којем, како чујемо, наступају младе Рускињице.

Примећујемо да су сви натписи у хотелу исписани шиптарским језиком, што нас изненађује.

Покушавам да успоставим телефонску везу са пријатељем Милошем Ђорђевићем, новинаром и песником, али је он, сазнајем од његове супруге Зорице, отпутовао у Нови Сад. Добијам, међутим, телефоном своје сараднике у сомборском Кардиоваскуларном диспанзеру, којима пружам неопходне податке о смештају. Јављам се и породици, супрузи и кћерки, објашњавам где сам, кажем да је све у реду, да не брину.

Полако пада мрак. Излазим сам у град јер колега Шијачић није за то заинтересован. На улицама и даље гужва: млад свет хрли на све стране. У најближој продавници купујем ситнице, па се враћам у хотел где добијам бонове за јело. У друштву, сомборском, с којим сам и допутовао, одлазим на вечеру. Ресторан, у сутерену, је велик а делује чисто, са белим столњацима. Вечера је укусна, конобари уљудни.

Одлазимо заједно, групно, у шетњу градом. Ноћ је, осветљење скромно.

Корачамо левом страном улице, на којој се, поред шиптарског, чује доста и српскохрватски говор.

Десном страном хода шиптарска младеж; ретке су средовечне или старије особе.

У једној продавници, у коју свраћам, два дечака, два Шиптарчића, покушавају да мимо реда, игноришући грађане, дођу до благајне, али им то не допуштам, већ тражим да се владају коректно. Уводим ред, на који сам навикао.

Трговинске цене сличне су као у Сомбору, а не јефтине, како се причало када смо овамо кретали. Упадљив је ипак слабији избор робе, а многи рафови у продавницама су потпуно празни, што даје тужну слику немаштине.

На улици примећујем да млади Шиптари продају у већим количинама албански коњак „Скендербег”, који је код њих испод уобичајене трговачке цене. Очито је на делу шверц-комерц.

У повратку са корзоа идемо средином улице. И ту убедљиво преовлађује шиптарски говор. Наравно, ништа не разумемо.

Свраћамо и у Дом ЈНА, који се налази одмах поред нашег хотела. Испред зграде је војник са пушком о рамену. Нико нас ништа не пита, нико ништа не проверава, што нас изненађује. Улазимо у ресторан, невелик, полупразан, за нас незанимљив, па га одмах

и напуштамо јер желимо да у хотелу погледамо телевизијски дневник. Времена су смутна, треба бити информисан, знати шта се дешава.

Гледамо и слушамо да се хрватска власт буну против наредбе Председништва Југославије да се разоружају нелегалне оружане формације. Кажу да таквих формација у Хрватској нема, али има у Книнској крајини. А добро знамо да то није пуна истина и да Туђман наоружава и формира своју паравојску. Као што је то чинио и Влатко Мачек уочи Другог светског рата, па та војска после служила усташама и домобранима. Тако почиње расап сваке вишенационалне државе. Тито, тај велики самодржац, очито је био наиван када је иза себе оставио Председништву, састављеном од представника посвађаних република и покрајина, да чува јединство земље. Или је то намерно урадио, како би Србија, окљаштена покрајинама, била немоћна да очува заједницу у коју је уложила и себе и свој народ? Спроводећи политику о којој је говорио својевремено Лазар Колишевски: што слабија Србија, тим јача Југославија!

Прилази ми непознат човек, оседео али још виталан, и представља се као професор Раде Бабић. Сећам се да је као млад лекар, давно, радио у Станишићу, где ми и данас живе родитељи. Сада је професор на Медицинском факултету у Нишу и принудни је управник Института за радиологију у Приштини. Пита ме јесам ли постао народни посланик. Читао је у новинама да сам кандидат. Пратио је мој рад у политици док сам био у Председништву Покрајинског комитета Савеза комуниста након обарања војвођанских аутономаша. Кажем му како јесте: нисам прошао на изборима.

Јавља ми се и доктор Љубомир Ћеранић, педијатар, доцент у Београду, колега из студенских дана. Увек је био висок и крупан, а сада се и угојио. Принудни је управник Дечије клинике у Приштини. Кратко размењујемо мисли, подсећамо се на студенске дане, када смо становали у истом дому и били чланови Факултетског комитета Савеза комуниста. Био је тих и лепо васпитан, несвађалачки тип. Остао је после студија на Дечијој клиници, уз професора Свету Костића, који му је био ментор. Тако је текао и универзитетску каријеру.

Мој собни друг, доктор Шијачић, каже да је уморан, па одлази на спавање, а ја остајем да гледам телевизијски програм, а у ствари желим да запишем данашње доживљаје у свој дневник.

*

У петак изјутра будимо се Тихомир и ја рано и пре седам сати одлазимо на доручак. Служи се тзв. шведски сто: више јела за самопслуживање. Ту су пржена јаја, џемови, мед, сир, рибље конзерве, кисели купус, али и различите чорбе. Од пића ту су сокови, чај, бела кафа. Узима шта ко жели и колико жели. Немам обичај да доручкујем иако званична медицина заговара обавезан доручак, али ме друштво повлачи за собом, па узимам тек реда ради чај и земичку са мало меда, што ће ми бити довољно да остварим илузију јела, која ми је мање важна од дружења.

Мини-аутобус чека нас испред хотела. Улазимо у њега у последњем моменту Тихомир и ја. Крцат аутобус јури потом кроз мрачно јутро и празним улицама према периферији града, где су клинике Медицинског факултета. Потом излазимо и лутамо док тражимо улаз за Интерну клинику јер натписи нису довољно уочљиви. Кад пронађосмо улаз, Шијачић одлази на Гастроентеролошко одељење, а доктор Зоран Чанковић, кардиолог из Сремске Каменице, његова медицинска сестра Илона и ја пењемо се до Завода за кардиологију, који је на првом спрату зграде.

Чекамо у соби главне сестре да се заврши јутарња визита, потом се упознајемо са начелником професором Светиславом Миленковићем, средовечним, ониским и крхким лекаром, са којим измеђујемо неколико протоколарних реченица. Преузима нас докторица Славица Банићевић, млада и висока плавуша, и одводи у лекарску собу, где се смештамо и пресвлачимо. У соби је само један орман, па нема места за наша одела, због чега спремачица доноси стојећу вешалицу, да се њоме послужимо. Читава просторија, невелика, не делује превише уредно, а канта за смеће је препуна, са стално подигнутим поклопцем, што нам казује да се налазимо у свету који другим очима гледа на хигијену, медицинске проблеме и на организацију здравствене службе.

Понео сам свој радни мантил од куће, па немам проблема, али пуначки Зоран Чанковић то није учинио. Проналазе му некакав стари мантил, ко зна чији, у који Зоран, онако покрупан, једва стаје. Одводе нас у просторију поред Коронарне јединице, а лекарску собу, у којој смо до тада били, закључавају, за сваки случај.

У овој новој соби, на дну ходника, бораве повремено и лекари и медицинске сестре: пролазна просторија, свачија и ничија. Ту је орман крцат оделима, кауч пресвучен похабаним прекривачем, сто са дотрајалом писаћом машином, неколико дрвених столица. На прозору полуоткачена завеса. Прохладно је, па се прибијамо леђима уз омањи радијатор, док већ присутни седе поред електричне каље-ве пећи која служи као допунско грејање.

Млад и симпатичан лекар, лепих црта лица, шиптарске националности, куца отпусну листу пацијента. Упознајемо се. Каже да се зове Кели, а презиме му је Паласка.

За моменат ходником пролази лепушкасти Фаик Хима, лекар који је пре много година радио и као телевизијски спикер, а са мном био у Швајцарској, у Женолијеу, код професора Нинослава Радовановића, коме смо водили пацијенте за операцију срца. Изгуби се пре него што стигох да му се јавим. Сестре рекоше да је био ноћас дежуран и да одлази кући.

Нико нас не упознаје са одељењем, са особљем и са пацијентима, нико не нуди никакав посао. Поред нас пролазе нека непозната лица, питају једна за друге, али се нама нико не обраћа.

Питамо докторку Славицу Банићевић шта треба да радимо, а она нам нуди по једну собу пацијената, јер не зна шта друго да каже, с обзиром да јој је начелник Миленковић отишао у специјалистичку амбуланту а није оставио никакво упутство.

Сестра Илона одлази у Коронарну јединицу, доктор Чанковић у једну болесничку собу, ја у другу.

Млада и витка медицинска сестра, која рече да се зове Светлана, показује ми пацијенте. Прелиставам њихове историје. Болести су разнолике. Неки пацијенти су дошли због болова у грудима, други због гушења, трећи због високог крвног притиска или неке друге болести, четврти ради оцене радне способности.

Око подне упада у дневну собу једна од медицинских сестара, усплахилено казује да има хитан пријем у Коронарној јединици. Чанковић и ја крећемо одмах. Тамо је гужва: пацијент без свести лежи на постељи, око њега неколико медицинских сестара и родбина. Болесници из друге просторије, инфаркташи, придижу се на креветима, гледају кроз стаклени зид шта се дешава. Захтевамо од родбине да изађе напоље, у ходник. Распитујемо се шта се десило, узимамо анамнезу. Млад лекар, у не баш чистом мантилу, казује нам да је пацијент чекао код њега у градској амбуланти, да му је изненада позлило, да је срце престало да ради, да је он ординирао адреналин и пренео пацијента к нама.

Пацијента одмах прикопчавамо на монитор, па констатујемо да срце не ради ритмично и да постоји неравномеран рад комора, односно фибрилација срца. Знамо да је то један од начина умирања и да морамо хитно да интервенишемо. Чанковић искусно хвата ручице дефибрилатора, али се апарат не пуни струјом. Залудно их прислања на груди пацијента, залудно покушава да делује електрошоком, да поништи патолошке срчане струје и успостави нормалан срчани ритам. Присутна медицинска сестра каже да апарат није исправан, да негде кабел не ради како ваља. Притиска јаче струјни утикач у прикључну кутију, али без успеха. Неко показује да се на излазном делу кабела из апарата налази обмотана изолациона трака, што је знак да на том делу нема доброг споја, па сестра покушава да померањем успостави контакт. Након неколико тренутака електрошок успева, пацијент се протресе, али срце и даље трепери. Тражимо амбу-апарат, којим бисмо истовремено поправили дисање, али га Коронарна јединица нема. Чанковић поново покушава да електрошоком успостави правилан ритам срца, али опет без успеха. Електрокардиограм показује равну црту, што је знак да је срце стало. И дисање се прекида. Прелазимо одмах на масажу срца и вештачко дисање. Чанковић предводи, али ни масажа не помаже: констатујемо да је пацијент умро.

Тужно смо, као и увек у оваквим ситуацијама.

Поподне, на крају радног времена, доктор Чанковић, сестра Илона и ја одлазимо пешке према хотелу. После свега што смо доживели не чека нам се аутобус. Потребна нам је шетња, да се психички одморимо, а желимо и да боље упознамо град.

Време је сунчано, као пролећно.

Држимо се главне цесте, узбрдо, куда иде већина народа. Успут размењујемо утиске.

Слажемо се да на одељењу не влада примеран ред и да је дисциплина слаба. Шиптари нису заинтересовани да уредно обављају посао, а неки њихови лекари су, чујемо, и демонстративно напусти-

ли клинику, чиме бојкотију српску власт која је уставом ограничила превелику покрајинску аутономију. Слажемо се да је лекар у кабинету за ехокардиографију врло љубазан, али констатујемо да он није Шиптар него Горанац. Аљкав однос лекара према послу преноси се и на остали персонал. Закључујемо да би било потребно изменити комплетан руководећи кадар, а не само директоре клиника, ако се жели уочан помак у организацији и стручном раду.

Снабдевеност инструментима је слаба; јер су при напуштању посла лекари шиптарске народности односили су и опрему, а она што је остала недостатна је или оштећена. У Коронарној јединици постоји само један електрокардиограф, а други је на одељењу. То није довољно за несметан рад ни у провинцијској болници, а камоли на универзитетској клиници.

Чистоћа је слаба, намештај слабо одржаван, а у ходницима, па и у собама, толико је хладно да запослени носе цемпере и вумене чарапе. Пацијенти испод болничке пицаме навлаче топлу домаћу одећу, као у неким давним временима.

Неки непознати људи, жене и деца, врзмају се по ходницима, улазе сами у болесничке собе. Нико не пита ни ко су, ни зашто су ту. Општи јавашлук. Недостаје домаћин куће, газда строг, који зна шта хоће.

Занимљиво је, констатујемо, да овакве установе излазе са својим рефератима на стручне конгресе и симпозијуме и презентују „врхунске“ резултате.

Прелазимо преко брега за који чујемо да се зове „Сунчани“. Младићи и девојке на све стране, у групама и појединачно. Студенти и ученици. Препознаје се студенски дом по храни и пићу смештеним по прозорима. Около нас нове стамбене зграде, све бетонске вишеспратнице. Око њих, чије су терасе препуњене различитим стварима, већим и мањим, прљавштина и отпаци хране, празне флаше и пластика. Мало је асфалта, много више обичне празне ледине, па се блато са точкова аутомобила брзоплетих станара лако износи и просипа по главној цести. Наилазимо на бетонски водоскок, некад очигледно лепо уређен, сада ороноу, оштећен и загађен.

Спуштамо се потом низ брдо према центру града. У даљини видимо наш хотел, велику зграду призматичног облика, иза ње спортско-пословни центар „Боро и Рамиз“ са коритастим кровом: назван по Србину и Шиптару који су били нераздвојни, па такви и стрељани од окупатора у време прошлог великог рата. Пролазимо недалеко од Универзитетске библиотеке, чувене, не случајно, по својим куполастим крововима у облику шиптарских капа: да се зна ко овде станује и чија је ово земља!

Омладина у гужви, мушка, нуди на продају немачке марке, гласно.

Стижемо у хотел „Гранд Приштина“, одлазимо одмах на ручак. Ту нам је кратак предах и ту немамо примедби: чисто је и уредно, као да се не налазимо у граду из ког смо пристигли.

Излазим потом сам на улицу. Интересује ме како изгледа трговински део, центар. Шеталиште је и даље препуно. Углавном мла-

ди људи, мушкарци. Жене ретке. На трговачким радњама претежно натписи на шиптарском језику. Понегде, ретко, виђа се натпис само на српскохрватском. Као да нисмо у држави Србији. То су остаци претходне политике, која је српску државу и њене симболе протеривала са улица и из установа Косова. Како је титовска власт, изгледа, и желела, а српски нејаки политичари томе аплаудирали, склањајући у страну Добрицу Ћосића и њему сличне, малобројне, који су на то јавно указивали.

После шетње кратко се одмарам у хотелској соби заједно са колегом Шијачићем, а после вечере долази ми у хотелски хол, по договору, пријатељ Милош Ђорђевић. Повишег раста, лако повијен, плећат, тих у говору.

На улици ветар снажно дува, хладноћа се појачава.

Милош ме води у хотел „Косовски божур”. Он је недалеко од „Гранда”, ниже је категорије и мањи. Углавном је састајалиште Срба. Седамо за кафански сто са шареним столњаком, наручујемо пиће: мени црно вино, Милошу бели шприцер. „Намештај”, вели Милош: пола вина – пола воде, одвојено, па нека свако меша како жели.

Предајем Милошу отисак његове невелике књиге поезије „Сведок”, која се издаје у мојој независној Библиотеци 37. Милош треба да текст прегледа, исправи грешке и књигу врати мени или је проследи сомборској штампарији на даљи рад.

Причамо, наравно, о Косову и Југославији.

Сазнајем да се на Косову стање споро мења и после усвајања новог Устава Србије којим су покрајине враћене под јурисдикцију своје републике. Млако се ради. Присутан је јавашлук. Има много нерада. Бирографија је остала каква је и била. Српски народ овде, сада када је извојевао присутност своје државе на косовским просторима, почиње да се свађа међу собом. А није јединствен ни у Југославији, чија је ранија политика била поразна за Србе. Довољно је отићи у приштинску Универзитетску библиотеку и видети шта се дешавало у култури: српске књиге и часописи гурани су у страну, чак и продавани као стари папир, а албанске књиге, штампане у Албанији или у Југославији, ревносно су сврставане на нове полице.

Кафана се полако пуни младим људима. Оркестар је бучан, не може више да се разговара, па Милош и ја излазимо.

На пустој улици срећемо доктора Зорана Чанковића и сестру Илону. Све четворо крећемо у шетњу градом. Милош нас води до „Кичме”, потходника у коме се налазе приватне трговачке и занатске радње, ресторани и кафане. Мрак је увелико, а пролазника мало. Бетон се злокобно пресијава у ноћи. Ради још увек једна српска кафана, али предлог да нешто попијемо пада прекасно јер смо већ на излазу из потходника. Излазимо на улицу, крећемо натраг. Успут запажамо кафану именом „Ловћен”, не много атрактивну, хтели бисмо у њу, али и она испраћа госте.

Пред хотелом се растајемо од Милоша. Уморни и расхлађени у јануарској ноћи журимо у топле постеље.

*

У суботу изјутра, по устајању и доручку, дајемо доктор Шижачић и ја рецепционару кратак списак налога шта све треба поправити у соби, јер нам је искуство из претходног дана повољно: јуче нам је поправљена завеса на прозору и замењена прегорела сијалица. У новом списку је, међу осталим, још једна прегорела сијалица, али и примедба да у хотелским натписима нема ћирилице. Рецепционар, о којем мислимо да је вероватно Србин (мада нисмо сигурни), пажљиво чита, каже да му се посебно свиђа последња примедба.

Купујем у хотелу часопис „НИН”. Узимам и приштинске новине „Јединство”, које сви добијамо бесплатно, као поклон. Вести су у њима повољне: нема значајнијих политичких сукоба у Југославији, а још се не пуца у Персијском заливу у коме Американци са савезницима стоје наспрам Ирачана, спремни да казне Ирак који је са војском претходно ушао у Кувајт. Ратна игра се води око нафте, коју Америка и Запад желе да контролишу, јер без ње не могу ни индустрија, ни војска, ни грађани. Нафта им је постала живот, а Кувајт, којег Ирак сматра својом некадашњом провинцијом, има је издашно, толико да плаћа и десалинизацију морске воде претварајући је у питку, што је веома скупо, а о чему ми је својевремено казивао и наш чувени гимнастичар Иван Иванчевић, угледан Сомборац, шумарски инжењер, мој пацијент који је као тренер југословенске репрезентације и међународни гимнастичарски судија пропутовао свет.

Данас је нерадан дан, па се за нас организује излет у манастир Дечани и Пећку патријаршију.

Око девет часова искупљамо се пред хотелом, педесетак мушкараца и жена, а чека нас омањи аутобус, онај што нас свакодневно превози до клиника, који нема довољно седишта да прими све госте. На хладноћи се смрзавамо, очекујући да стигне и други аутобус, како бисмо могли сви да кренемо. Спустила се густа магла, па предвиђамо да ће путовање бити опасно. Убрзо стиже велик „Путников” аутобус, па преостали гости улазе у њега. Потом оба аутобуса крећу.

Ја сам са Сомборцима у мањем аутобусу, који није много удобан за дужи пут, али је друштво у њему и занимљиво и пријатно, у којем се издваја и неколико лепушкастих колегиница. Слушамо музику са радија и касета, читамо новине и часописе и разговарамо, док возач пази да не погрешити у магли, да не направи какав саобраћајни удес. После сат вожње раван косовски предео нагло се мења у брежуљкаст, а магла нестаје. Пуцају метохијски видици: заталасани пашњаци и оранице, или ниска црногорица на узвишицама из којих се местимично пробијају сивкасте, усамљене стене.

Асфалт је влажан и клизав. Промичемо поред ретких кућа, усамљених или збијених у мања насеља, обилазимо тракторе који вуку приколице и на њима људе и жене који чуче. Возачи иза нас возе брзо и престижу нас, а они који нам долазе у сусрет непажљиви су. Нико ником не уступа предност, а наилазимо и на камион паркиран на ивици асфалта, а други, богами, и преко читаве половине

пута, па га обилазимо успоравајући. Испред невелике реке Белог Дрима магла нас поново напада, што омета кретање.

У Пећ улазимо под бледим сунцем, које обасјава тамне црногорске планине у даљини, високо испречене, претеће, са бљештећим снегом по голим висовима. Из ове перспективе бива јасније зашто је Црна Гора након Косовске битке била стециште Срба избеглица и заштита и врело српских легенди, митова и историје: у несрећи пред турском најездом, без помоћи са стране, заборављени од католичке Европе и препуштени себи, најлакше беше побећи у те неприступачне гудуре, куда Турци без велике невоље нису залазили.

Пећ је варош ониских кућа, али пуна живота: људи куљају са свих страна, као на вашару, али су ту и бројни аутомобили, паркирани или у покрету, неки углачани, други блатњави. Чистоћа и овде није на завидној висини: ђубришта, већа и мања, виђају се свуда око нас.

Провлачимо се пажљиво аутобусом кроз уске и пренапучене улице, па без застајања хватамо пут за Дечане.

Примећујемо да поред нас промичу повремено аута са страном регистрацијом, најчешће немачком или швајцарском. У неким се виде европски обучени људи, у другима особе са шиптарским кечетом на глави. Са леве стране пута ускоро угледамо гробље са муслиманским нишанима. Објашњавају нам домаћини легенду: на том месту су се давно среле две свадбе, сватови нису хтели да се уклоне једни другима, па су се поклали и својим костима напунили гробље. Констатујем: стара прича, које се може чути и на неким другим просторима.

Убрзо стижемо у повеће село Дечане, у којем запажамо много натписа исписаних шиптарским језиком. Куће тврдо грађене, од цигле или камена, са високим зиданим оградама.

Скрећемо од центра удесно, уз брдо, и за кратко наилазимо на велик манастир Дечани, који је ограђен високим зидом, а смештен је у шумовитом залеђу обронака Проклетија, поред речице Бистрице. Излазимо из аутобуса у хладан дан и крећемо према манастирској порти. Капија кроз коју пролазимо и манастирски високи зидови су, кажу нам, из времена подизања здања, а кров капије је нов. У порти нам је под ногама грубо тесан камен, раван, а на осојним странама још налазимо неотопљен снег. Окупљамо се крај маленог извора, грејући се на слабачком сунцу.

Прилази нам отац Јустин, игуман, крупан шездесетогодишњак, широке главе, јаке проседе браде, хајдучког крока. Поздравља нас јасним гласом, каже успут да је пореклом од Вишеграда, води нас у манастирску ризницу, у којој су бројни и разноврсни вредни историјски експонати. Разгледамо стари новац, старе књиге, турске фермане, црквене утвари. Ту је и велика камена столица, престо на коме је, кажу, седео цар Душан кад би долазио у посету. Преко пута су две свеће од воска, висине око три метра, дебљине петнаестак сантиметара, које је наводно оставила кнегиња Милица да их упали онај ко отера Турке са Косова: упалио их је принц Александар Карађорђевић након Првог балканског рата. У просторијама је

прохладно, па се брзо враћамо у порту, на сунце, а потом прелазимо у манастирску цркву, која је централно и најважније здање манастира, а саздана је од тесаног мермера, па делује импозантно, баш краљевски својим једноставним правоугаоним али снажном архитектонским обликом и висином од тридесетак метара.

Отац Јустин објашњава да постоје заправо три цркве, јер су сазидана три олтара, а сваки олтар је црква за себе. Прича нам детаљно о зидању Високих Дечана, како је 1327. године започео слепи Стефан Дечански, али није успео посао да заврши за живота, па је наставио и довршио 1335. године његов син краљ па цар Душан, зван у народу Силни. Показује нам камену гробницу, у коме су ћивоти двоје светитеља – Стефана Дечанског и његове сестре Јелене, која једно време беше бугарска царица. Изнад наших глава је кружни метални полијелеј што га је манастиру поклонила кнегиња Милица, супруга Лазарева, а направљен је од мачева погинулих косовских јунака.

Унутрашњост цркве, посвећене Христу Пантократору, богато је исликана добро очуваним фрескама, на којима доминирају плава и љубичаста боја са златним обрубима. Очитује се велико богатство светорodne владарске лозе Немањића, која је овде на једном месту родословно послaгана, али се осећа и сигурна рука средњевковног уметника.

Враћамо се у двориште, на сунце, док отац Јустин стрпљиво одговара на питања знатичељника о историји манастира, који је вагда био трн у оку освајачу, па не једном пљачкан. Износи и домаћу манастирску ракију, нуди госте, а ови, заузврат, купују разгледнице и друге ситнице што се продају у дворишном киоску.

Поклањам манастиру своју књижицу песама „Знак”, у којој је и песма о Дечанима („Шуме посечене,/ратари одсељени,/монаси разјурени,/а Високи Дечани/ стоје.“ Итд.), написана после кратко-трајног бoрaвка на Космету пре четири године.

Раштркани, неколицина нас је и даље са оцем Јустином, од кога сазнајемо да он није једини монах у манастиру и да свако има свој распоред рада. Каже да је у време последњег светског рата манастирско братство избегло, а остао је само игуман са тројицом ученика: други су се поплашили Немаца и Шиптара. Игуман беше Рус, па када су ученици видели да остаје он, који није Србин, повратили су се из друштва које је већ одмицало. Тако манастир ни у ратно доба није опустео.

Питам оца Јустина шта мисли о запису да је краљ Вукашин убио цара Уроша, Душановог сина, ударцем буздована у главу, с обзиром да има историчара који тврде да то није истина. Отац Јустин ме погледну, рече духовито: „Ја мислим да га је он ипак мало куцнуо!“

Опраштамо се од оца Јустина, седамо у аутобус и враћамо у Пећ. Наши аутобуси се паркирају у центру града, па крећемо у шетњу.

У Пећи је, кажу нам, пијачни дан, па нам је јасније зашто се народ још увек у масама креће улицом. Омладина, запажамо, стоји

у групама и разговара. Од силне гужве не може се проћи без гуркања и стискања. Толико људи на тако малом месту не може се видети нигде на осталим југословенским просторима: чини се да навиру из свих улица, са свих страна, да из земље извиру. Да не знамо да је пијачни дан, помислили бисмо да су избиле демонстрације, којима је ова покрајина обиловала и у Титово време, о чему постоји прича да ни Броз није смео да уђе у Приштину док су демонстранти вешали његове слике за реп магарцу!

Блато се ваља улицама; а у каналу, којим бруји поток, налазе се остаци хране, флаше и пластика

Запажамо раскошно здање Косовске банке, коме се истовремено и дивимо и чудимо: у бронзи и стаклу делује као модерна источњачка грађевина коју је неко из других предела донео овде.

Робна кућа је и велика и нова, али су јој огромна прозорска стакла опрана онда када су и постављена. Унутра ништа боље.

У трговачком делу наилазимо на уску улицу пуну златарница. А продаје се све и свашта.

Покушавамо да запазимо милицију, али је она овде ретка. Виђамо само двојицу полицајаца, који равнодушно и незаинтересовано стоје са стране, са аутоматима о рамену.

Са изненађењем примећујемо младе људе који тргују, а говоре руски; једна витка и лепушкаста плавуша, крупних очију, налик на срну, а поред ње, као што често бива, смеђ, бубуљичав и неуредан мушкарац. Вероватно су дошли у групи, у навали странаца у нашу земљу. У Сомбору такви странци одавно нису реткост. Међу њима, верујем, има и шпијуна, који се окупљају у земљи којој прети распад као кад се шакали спремају да насрну на стрвину.

Након краћег одмора крећемо аутобусима за Пећку патријаршију, стари центар српске цркве и српске духовности, чија је градња започета у 13. веку, вероватно за живота Светог Саве. Она је ту, одмах изван града, на улазу у камениту Руговску клисуру, поред плитке и брзе Бистрице. Опкољена је са три стране брдима, смештена у дубокој хладовини.

Прихвата нас монахиња средњих година, сва у црном, и води одмах у све три цркве које, наслоњене једне на друге, својом спољашношћу и ониским оловним кубетима делују разиграно али скромно, одсликавајући старост здања. Домаћица говори текст без застајања, очигледно научен напамет и већ изговорен безброј пута: објашњава и фреске које привлаче топлином израза, али су на бројним местима већ избледеле и пропале од мемле. У припрати налазимо осликану светородну лозу Немањића, почев од великог жупана Немање до цара Душана. У једној од цркава запажам камени ћивот патријарха Јефрема, оног који је у време кнеза Лазара напустио пустињачки живот и прихватио се државних послова, е да би измирио српску и цариградску цркву након њиховог разлаза у Душаново време.

Испред цркава, у дворишту, поред темеља који се још ископавају, налази се огроман дуд, раширен кореном у неколико правца, рачваст, са стаблима која труну и преламају се, па се морају под-

упирати да би живела: дуд је, према веровању, засадио Свети Сава, па га народ и зове Савин дуд. На другом крају манастирског дворишта налазе се конаци и манастирска ризница. Конак је пре неколико година изгорео. А сад, обновљен и освежен, делује врло чврсто и савремено. Ризница је омања, а према приказу и мање је богата од дечанске.

На крају посете снабдевамо се црним вином из манастирских подрума, мада је и овде савремена цивилизација ударила свој печат: монахиње вино точе у пластичне боце од кокте и кока-коле и продају по редовној трговачкој цени.

Опраштамо се од домаћица и улазимо са новим пртљагом у наше аутобусе, спремни за ручак који нас очекује.

Преко повећег села Витомирице одлазимо у Исток, малу варошицу. Смештамо се на крају насеља, у нови мотел, поред језерцета створеног од некаквог потока што јури низбрдо. Примећујемо знатно више милиционера него у другим местима. Неки од њих, ненаоружани, седе у мотелу, једу и разговарају. Наше друштво збија се у два прохладна сепареа. Наручујемо свежу пастрмку, тек извађену из језера, пијемо ракију и вино, ко кувано ко хладно, док се напољу, у води, живахно праћакају рибе.

При крају јела мрачи се; нагло се спушта ноћ, без месеца.

Седамо поново у аутобусе, па кроз варошицу Клину и кроз мрак, враћамо се према Приштини. У нашем аутобусу тишина: разговор гласан утихњује и само повремено и кратко одјекне песма, стидљиво. Уморни и поспани очекујемо да се путовање што пре заврши. Нешто пре Косова поља изненада нас сачекује густа магла и онемогућује нормалну вожњу: аутобус се креће тек ходом пешака. Из супротног правца долазе возила у гужви, једна иза другог, а поједини путници трче испред својих аута показујући пут. Ми пратимо само белу, испрекидану, линију средином цесте. Путовање се одужује. Не видимо, нестрпљиви, ни куда пролазимо. Сва нам је нада у возачевим рукама. Око осам сати увече коначно стижемо у Приштину и одахњујемо од непрозирне магле која се у граду разбија на грумене.

Из аутобуса, пред хотелом, излазимо споро, и пажљиво, али задовољно.

Чека нас вечера, лака, на брзину, па спавање.

Пре сна кратко препричавам данашња догађања са колегом Шијачићем. Слажемо се да су косовски домаћини и организатори нашег боравка поступили и паметно и корисно што су нам омогућили излет и приказали вредне споменике српске културне баштине. Многи од нас не би имали прилику да упознају ова здања да, стицајем околности, нису укључени у помоћ косовско-метохијском здравству.

*

Недеља, тринаести јануар, дан уочи Православне нове године. Почиње свечана атмосфера у хотелу. Врше се уплате за вечерашњи дочек, што кошта петсто динара. Међу лекарима-гостима нема већег интересовања за тај трошак, који већини изгледа превисок.

А неприсутност ближњих и породица, који су негде далеко, чини да слаби жеља да се ноћ славља посебно обележи.

После доручка доктор Шијачић и ја шетамо градом. Пролазника мало: рано је и прохладно. Одлазимо до хотела „Косовски божур”, па се спуштамо улево, према периферији. Након високих новоспратница, банака и других друштвених зграда, грађених државним југословенским парама па због тога и импозантних, наилазимо на приземне, ониске куће, ушорене, али и на све мање продавница што се удаљујемо од центра. Упадљива је, наравно, нечистоћа, која се примећује лако: смеће разбацано по улици, а понегде читава мања ђубришта. Прозори зграда прљави, по коловозу блато. Сада нам је јасније зашто нам неки српски домаћини кажу да је Приштина најлепша зими, када падне снег!

Улазимо у улице у којима преовлађују кривињаре, кућице од блата и трске, праве удерице, више или мање дограђиване, са изукрштаним двориштима и уским пролазима у којима се лако може загубити сваки бегунац.

На омањој пољани пребива неколико старих, дотрајалих аутомобила, остављени зубу времена; крш који никоме не треба.

Питамо пролазнике где смо и куда можемо напред, а да избијемо пред наш хотел, јер не желимо да се враћамо истим путем на траг, а они нам објашњавају да треба да идемо право, па десно, па опет десно, према пијаци, а од ње смо брзо у центру града.

Пијаца није наткривена, а примећује се неколико великих камиона, препуних робе, превасходно јужног воћа, које се продаје одмах ту, поред камиона. Гужва купаца. Млађи људи стоје украј, препродају немачке марке. Милиционер, прописно обучен, са пендрекром и пиштољем у кожној футроли, скреће пажњу возачу камионета, прекопута улице, да камионет треба да уклони.

Распитујемо се, успутно, за цене воћа и поврћа и констатујемо да су нешто ниже од сомборских. Ништа не купујемо, продужавамо даље.

Пролазимо поред Телевизије Приштина. Старија градња, увучена у зелено двориште, а натпис на српскохрватском, шиптарском и турском језику. Испред киосци за продају новина и дувана. Један киоск је за новинска издања на шиптарском језику, други на српскохрватском. Један „Рилиндија”, други „Политика”.

Враћамо се у хотел, ручамо спокојно, па се одмарамо на постељама читајући новине и слушајући радио.

Увече, на вечери, примећујемо да је ресторанска сала повећана уклањањем „хармоника” врата, да су зидови украшени блиставим тракама и лампионима. Столови су свечано намештени, са обавезним цвећем. Нашој сомборској групи дају на располагање посебан сто, да што мање реметимо свечану атмосферу. Десетак конобара у црним униформама брине се о распореду гостију за редовну вечеру, а вероватно ће остати и за свечану.

Гости за дочек Православне нове године још не пристижу.

Прелазим са пријатељима у Дом ЈНА. Пијуцкамо ко пиво, ко ракију, залажући се успут кикирикијем, и ћаскамо и слушамо ве-

сти и музику са радија и телевизора. У ресторану мирно, гостију мало. Овде се не припрема дочек нове године.

Не знамо шта ћемо од себе. Одлазимо у телевизијску салу хотела „Гранд“ и слушамо дневне вести. Сазнајемо да је на Јелачићевом тргу у Загребу одржан протестни митинг против намере ЈНА да разоружа паравојне хрватске формације. Буне се Хрвати против одлуке Председништва СФРЈ, говори Месић и подстиче их на бунт. Вичу неоусташе: „Бомбе! Бомбе!“ Спремни су да животом бране своју „лијепу“. Та слика уноси немир у гледаоце, госте и домаћине, који нису, изгледа, веровали да је стање у Хрватској тако лоше. Види се разочарање на лицима, забринутост чак. Зар ова држава то допушта? Повратак фашизма? Чује се, међу публиком, стидљив шапат: „Броз би то брзо решио!“

Око девет сати навраћамо до ресторана. Пристижу гости на свечани дочек Нове године. Упарађени, мушко и женско. Распоређују се по столовима, а ускоро почиње и музика. Свирају се народне игре, и српске и шиптарске. И онда се присећам Сомборца који је недавно био политичким послом на Космету, па на питање како је прошао, одговорио да је било све добро, да је са Шиптарима играо и „шоту“.

Пре поноћи сам у соби, будан. Кад тачно у дванест сати одјекнуше краткотрајни пуцњеви, ретки, из пиштоља, а потом кад груну и једна пушка на периферији града, кренух и ја да спавам, преко пута колеге Тихомира који је већ био у дубоком сну.

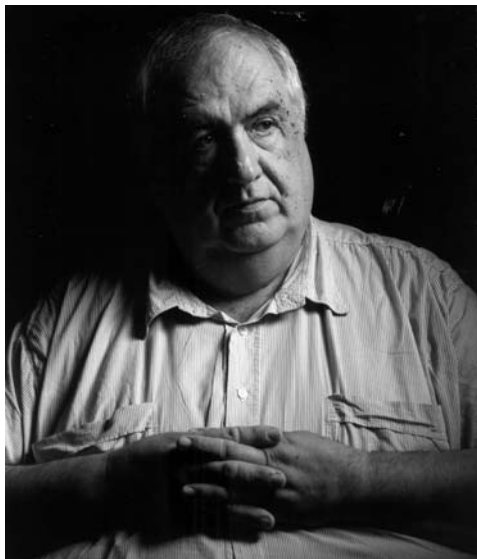
(Наставиће се...)

(Из мемоарске прозе „Сведок времена“)

Јелица РОЋЕНОВИЋ

ОРИЈЕНТ ЛИКОВНОГ ПИСМА ДРАГАНА КАРАЦИЋА

(Поводом изложбе Драгана Караџића у Галерији САНУ)

Ако човек и сам поседује тачку ослонца препознаће тајанствене везе између тајне слике и тајне воде или планиског извора, многобројне ситне травке на води као кабалистичке знаке или доживети у сећању даљину завичаја испуњену тишином - на сликама, цртежима, акварелима или фотографијама Драгана Караџића, професора Факултета ликовне уметности на Цетињу и члана ЦАНУ, чија је изложба, отворена једанаестог јануара у Галерији САНУ, ако би се судило по броју посетилаца првог дана после божићних празника, доживљена као

једна особита свечаност. Већ на први поглед сусрет са Караџићевом уметношћу осећате као тиху музику која вас испуњава чежњом за неким изгубљеним светом, можда светлост као вечност. Након вечерњег отварања изложбе сутрадан се на истом месту срећем са угледним гостом САНУ и Драганом Варајићем, познатим београдским вајаром и изванредним цртачем птица који нас, чим поменух први утисак – уз поздрав напусти, а Караџић причу о својој поетици настави опонирајући ми на један благ начин и смешећи се кад рекох да ми његове „плаве слике“ делују нежније и ваздушасте од Лубардиних?

„Никад ми ни једно поређење није сметало ако је у питању квалитет, али се често догађа да критичари повезују сликаре са величинама због слабости, ради околишења. Лубардина личност је толико значајна и радикална на југословенским просторима, да мислим да је припадао култури неке веће земље, био би подигнут на виши ниво и на међународном плану. О њему се говорило више „телеграфски“ преносећи образложења интернационалних награда које је добијао, Касуа, Херберта Рида...Присутна светлост? Рекао бих да у мојим радовима има више привидног него стварног оптимизма. Чини ми се да код мене има и успона и падова и меланхолије, а да је за моје ликовно мишљење, процес сликања, карактеристично истрајавање, пут, утемељење у коренима, континуитет. Ако се у мом сликарству и поткраде светлост, она је, можда, посебан квалитет“.

Сусрет с Караџићевим сликарством, на *груди поглед* доживљавам и као додир са неочекиваним, из близине. Приметила је то, на изванредан начин, и историчар уметности, Олга Перовић у уводном тексту каталога за београдску изложбу означавајући његов доживљај света као „Виђење невидљивог“. Кажем да ми из тог текста искрсава Караџићева реченица: „Слика се гради изнутра и не бјежи од пречица“.

„Рад на слици „изнутра“ је и прича са самим собом и обрачун са окружењем. Сећам се једног сусрета с Недељком Гвозденовићем кад ми је рекао да се слике морају гледати „са лупом“.Онда сам почео да се питам шта је то подсликано, који су то симболи, палимпсести, слојеви на слици и касније сам постајао све задовољнији кад је слојевитост постала одлика мојих радова, а само сликање дуже трајало. Нове слике имале су упоришта у старим, могао сам да осетим енергију завршнице, цртеж који генерише сваку слику.“

Питам га затим о цртежу као вертикали ликовности, окосници структуре, знаковности, сензибилитета, који су у то велики уметници, писци, филозофи утицали на његов ликовни рукопис

у времену кад је свака светла душа изложена суровости, лажи, подмуклости?

„Не знам ко би од сликара могао рећи да је научио цртати? У последње време све се више везујем за Египат. Почнете од Египта и Грчке а завршите са Сезаном, Гогеном, Ван Гогом, Кандинским. Све је то цртеж. У Египту су важила много строжија правила него у Европи. У цртежу је суштина! Код њих се под цртежом не подразумева све оно што ми означавамо под тим појмом, већ се под цртежом подразумева читав тај рад на слици, он је основа слике, њене идеје, скривене знаковности, акварела, видљив и невидљив простор духа којим једно биће додирује друго. Волео сам да посматрам и изучавам та древна писма не само у Лувру, него и овде, за време студија. Проучавајући та стара писма видео сам да је *све симбол*, трагање за заборављеним језиком и у причи и на слици. Та стара писма имају рукописну косину, као и моје травке испод којих јутром остаје траг. Везао сам се за та древни код. Мислећи о том калиграфском рукопису видео сам да велике разлике између цртања, писања и сликања не постоје. Под њиховим утицајем покушавао сам да самом се-

би нешто откријем. Не рачунајући на њихову рукописну косину духовно човек расте у односу на ту вертикалу. Тражим у слици као неко кућиште са рељефним знаком. Понекад то урадим са плавом бојом јер ми се учини да је она скровит простор за сликара.

Волим мале ствари, *малости*. Сећам се реченице Данила Киша кад сам га први пут срео у Паризу „Мале ствари нису мање од великих“. Био је то Рилкеов цитат који ме је заинтересовао. Киша сам упознао преко пријатеља Николе Родића, а затим смо се срели још пет-шест пута и сваки

сусрет са њим био ми је необичан. Било је то у време кад му се појавио „Пешчаник“ код Галимара. У Кишовој литератури има свега, међутим, током тих сусрета видео сам да је његово понашање било сасвим природно, људско. Добро, човек се у кафани мало опусти, али никад није прелазео границе изван нечега што је литература и живот, имао је једну озбиљност у свему томе.

Први пут сам се са њим срео на некој изложби у Југословенском културном центру у Паризу. Сећам се да ме је питао да ли на Цетињу још падају оне досадне кише? Изненађен питањем одговорим му да се у том смислу на Цетињу није ништа променило. Кишова прича била ми је врло корисна. Мени су то били најбољи универзитети. У Паризу сам се срео и са Васком Попом и поклонио му неколико цртежа као и са Анри Мишоом.

Од слике и приче не треба тражити угодност, украс. Која је то литература без заплета, расплета, терета? Све што има тежину има и вредност.

Од сликара близак ми је Кле. Свако његово дело носи његов печат, а имао је огроман распон тематских садржаја. Још на студијама ми се свидео његов начин сажимања, јасан став према ликовности, Баухаусу, трајним категоријама. Кле је успевао да фасцинантно сублимира стварност! Клеовски рукопис препознао сам и код Кинеца који живи и ствара у Паризу, Зоо Вукија. Он никад не заборавља одакле је дошао. Од филозофа је на мене утицао Хајдегер.“

Слике „Мисао бјелине“, „Плаво које памти“, „Плаве непогажене траве“, „Исток писма И“, „Осаме“, гнезда тамних травки у светлом простору, која кореспондира са необичним „Усамљеним сагласјима“, откривају, кажем, осим својих ликовних чари, Карацићеву склоност ка загонетном језику „малих знакова“, шифрованом сликовном писму, једној идеји, можда, сведеној у слици „Моје нешто“?! Има се и утисак да су ове слике приближаваће непрозирном, најдубљем, европској сети. Карацићева плава наводи на помисао да је преузета са средњовековних фресака, подсећа на сан Византије. Зашто да не?

„Никад нисам желео да наглашавам неке ствари него сам их пуштао да теку својим током. Волим да неке тајне свог дела откријем посматрачу, али само до извесне границе. Колорит? Волим да комбинујем неколико боја: ултрамарин, парискомодру, церулеум, тиркизно плаву, мало неке зелене. Желео сам да додавањем боја оне на слици личе на оне у природи. У последње време насликао сам неколико слика између златастог окера и лимун жутих тонова које сам

до сада користио само у подсликавању. Освежиле су ме те жуте слике! Увек ми је било важно да ми оне буду близу, у атељеу, са породицом. Кад човек изгуби неке слике постаје духовно сиромашнији. На изложби, као што видите, има и акварела. Кажете да он захтева светлост, стваралачку смелост, сигурност? Свакако. То је техника која покрива све важне садржаје душе: тло, земљу, светлост, ваздух, воду. За акварел користим најчешће плаву, златасту, цртеж, тамније тонове, парископлаву, мало црвене. Ниједну слику нисам радио у природи: све су ствар имагинације. Плавет ме лако одводи у меланхолију. Плаво сива је и вода и ваздух и измаглица.

У летњим месецима сам као студент радио на конзерваторским радовима у Грачаници. Сам манастир постави загонетке и разрешења се не нађу. И Лубарда је као велики сликар неке своје композиције радио под утицајем плавих фресака средњег века“.

Неочекивана узбуђујућа фасцинација на изложби сликара Драгана Карацића у САНУ поред његових уља, пејзажа, акварела, цртежа су и фотографије крхког света трски, воденог растиња, снимљеног у предвечерје зиме на извору Марезе. Осећа се да је нека олуја прешла преко тих влати, а неке се, и поред зиме, усправно држе. У белешци о њима била ми је дубоко блиска уметникова ћутња исказана реченицом : „Одавно се с природом нисам боље разумио“ откривајући ми сликарево мисаоно промишљање о бићу и времену, блиско његовом омиљеном немачком филозофу, Хајдегеру: нема велике разлике између тајне живота једне травке и једног човека, на крају, зар уметност није и бекство од сопствене коначности, непрекидно ишчекивање предаха у лепоти?

„Узбуђује ме тај свет далеко од људске себичности на овом малом извору у Црној Гори на који сам у младости волео да одлазим и цртам. Ликовно најзанимљивији ми је тај сићушни свет на води кад је крхак и рањив. И човек је као та трска коју љуља ветар. Вода је огледало које одсликава наш ум. Тражио сам та водена огледала са тршчицама, тражио неке додире, бежећи од дословне симетрије. Огледање је пролазно а додир је вечан. У води је много заборављених травки. Уметност која не говори о апсолуту није уметност. Да не говорим о симболици воде, њеном чишћењу од зла. На извору сам и да се умијем“.

Адам ПУСЛОЈИЋ

ТИХИ ТРИЈУМФ ПОЕЗИЈЕ НОТАЦИЈЕ

*(Дисање у фрагментима, над стиховима из књиџе
„Вештар ѿонад зора“ Мирослава Тодоровића)*

Данима прелиставам и изучавам најновију књигу Мирослава Тодоровића.

Обазриво и тешко прихватам и сам њен наслов, унеколико дослован и неинвентиван, поготову ако се имају у виду наслови његових претходних песничких збирки: *Сїис ведрине, Исїис їшаме, Судњи час, Сванућа, Црно у боји, Поїшоња верзија...*

У сваком случају, журно и обзирно издвајам оне успеле, најуспелије песме и појединачне стихове, карактеристичне и битне за формирање општег утиска и увида у ово песништво. Њихов број временом расте, што је изненађујуће и – добро, при сваком новом читању књиџе. Поступно и трагалачки усмерен, присећам се варијација тема и поступака из ранијих Тодоровићевих збирки. Коначно и *їосле свеџа* (што је Мирослављев песнички речитатив и иконичка синтагма) доспевам и до оног средишњег и најстаменијег, што представља *целац и здравац* целокупног Тодоровићевог песништва. У виду ових фрагментарних рефлексииа то вам сада и ја поверавам, стављам и вама на увид.

Журио сам колико сам могао и морао. Но, упркос свему, а у јасној интимној намери да ово своје трагање бар привремено окончавам, поуздан закључак и даље измиче мом трептавом и обазривом уму, али се он степенасто формира и таложии у свести: *Мирослав Тодоровић је їосїуїан и сїшамен їесник, складшїїен и базиран на осведоченим основама класичне и модерне лирике* (чије би набрајање појединачних примера одиста могло потрајати) са видљивим напором и јасном свешћу да се, у свему томе, буде поседник аутентичног песничког рукописа, али и у симбиози и блиској вези са *їосїулаїшїма савремене евроїске баїшїїине и їеснишїїва*. Посредне и директне везе са коренима и токовима српског песништва сасвим су природне и њих посебно не треба ни наглашавати, разуме се.

Ма и овлаш пратећи дешифрацију и тумачења оних који су најлуцидније реаговали на поезију / певање Мирослава Тодоровића,

као и на неумитну / пратећу поетичку компоненту у његовом опусу, од „Списа ведрине“ и „Исписа таме“, до збирки „После свега“ и „Песме путовања“, у временском распону од пуне три деценије, а у које недвосмислено спадају Томислав Мијовић, Срба Игњатовић, Иван В. Лалић, Радомир Андрић, Слободан Ракитић, Александар Ристовић, Миодраг Мркић, Сава Пенчић, Жарко Ђуровић, Лујо Данојлић, Мирко Лукић, Радомир Виденовић... а одавно и Владимир Јагличић, Душан Стојковић и Љубомир Ђорилић (што се најупутније може увидети у књизи критика о Тодоровићевом песништву „И тамно и дубоко“, коју је приредио Душан Стојковић, 2010) јасно опажамо *унисони ѿон нескривеног ѿрихваћања и доследног уважавања овог ѿесника*. Можда је то унеколико била и последица суда и процене да је Тодоровићево песништво *дуго остјајало ѿо стирани од јавног ѿризнања и ѿрихваћања*, официјелног фокусирања и рангирања. Верујем, управо због ове чињенице, Тодоровићеви „позитивни тумачи“ и адепти његовог песништва (готово по правилу, то су они који су и сами врсни песници!) можда су и одвише лако прелазили преко евидентних мана и мањкавости једног оваквог песништва (ту се унеколико издвајају и критички интониране „опаске и примедбе“, у благом и добронамерном тону, Србе Игњатовића и Душана Стојковића, управо оних који су Тодоровићево песништво најдоследније пратили, уз незаобилазног Миодрага Мркића, који је о томе објавио чак три књиге!) које су се, временом, наслагале једна на другу и, авај, понављале као усудни манир.

Задржао бих пажњу, овога пута, барем на једној од таквих чињеница, из рода евидентних и репетентних. У првом реду, то је *ѿосѿуѿак везивања за ѿуђе ѿесничке ѿосѿуѿке* и иновације (мимикрирани и најчешће правдани потребом „цитирања“ и ауторског „препоз-навања“ у другима, затим захвалним посветама, као и отвореним преузимањем стиховима, датим у дискретним курзивима, али и без навођења изворника и аутора, па се тиме ауторски грех преваљује на савест, свест и упућеност самог читаоца). Такав један поступак и чин Бранко Миљковић је обележио стихом „У туђем смо срцу своје срце чули“, без јасног одређења да ли је то *ѿозитѿивна* или *неѿаѿивна* одредница живота, но чији се трагични исход зна.

Није ту реч ни о „другости“, као што такође није ни реч о својеврсном „плагијату“, већ о виду немоћи да се, као песник, буде *само свој*. Утолико пре што је и Тодоровићева примарна намера управо принцип да се буде самосвојан и аутентичан песник. Разуме се, реч је ту и о класичном „искораку“ од „добрих намера“. Ипак...

Како му то и казати, указати, доказати? А да се неки исконски мир *истѿине о целини* (у овом случају: целини његовог песништва) притом не поремети сасвим.

Али да се вратимо духу целине књиге „Ветар понад гора“.

У коначном свом читалачком прибиру, морао сам закључити, најпре, да је управо тај и такав наслов „најприроднији“ од свих досадашњих наслова збирки Мирослава Тодоровића. Конкретније речено, управо у овој збирци, сама *ѿприрода* је јасно преузела примат над субјективним бићем (песника, читаоца такође) и све што се у њој

збива сад има *неутирални, објективистички вид*: песничке слике, глаголи и придеви, слутње и закључци...све овде поприма *опис и лик нечеџ биџнијеџ од самоџ џесника, а џеснички субјектџ је усџукнуо џред космичким џринциџом*, чији је атрибут и репрезент природа као таква. У песми „Моји поседи“, тако, први стих гласи „Враћам се вечно одлазећи“, а последњи у песми има јасну епилошку горчину и вид упозорења песнику: „Ал без гласа / И мога и твојега“. У средишту песме већ сусрећемо трагични призив сродне констатације: „Старац и странац у родном месту / У реч се слије бол“, као и оксиморонски набој стиха „Стихови живе тишине“. Који и чији, и какви су то – стихови *живе* тишине? Није ли то, ипак, *џлас оноџ Друџоџ*?

Управо у таквим, привидно бизарним и „негативним / немогућим“ тоновима и мислима, Мирослав Тодоровић и јесте самосвојан и битан песник. Кад збори и пева, кад даје инокосне одговоре. Кад у свој (и наш) свет уводи *лик сџирале*.

ОПЕТ О НАСЛОВУ: ту су два белега, два појма из исконског фондуса ПРИРОДЕ, ту су „ветар“ и „гора“, чија је *џрилошка веза биџнија* од појмовних ознака ових двеју именица: *џонад*! Као да нам песник нуди помисао: природа има и свој супстрат, свој активистички принцип и однос, према себи самој и према нама. То *џонад* и јесте бит, оно *нешџо* и *неко* у *висини*, у „понад“ нас, који смо трунак *џоре*, то јест планине и шуме.

Закључујем да у овој својој збирци Мирослав Тодоровић настоји да, већ од самог њеног наслова, јасно назначи пуну поетичку меру и тематски смер и круг.

Хотимично и последично, сасвим природно – дакле, Мирослав Тодоровић исписује ову своју песничку књигу са усмерењем на опис (на дескрипцију) и природну конотацију. Но, ако је у ранијим његовим збиркама ОПИС кореспондирао са *џеоџрафским* (у циклусима оних „афричких“ песама, поготово) или, пак, са *социјалним* набојем и покрићем (као што је то случај са збирком „Летеће бараке, теренци и њи’ове душе“) сад је нуклеус овог појма измештен у пределе *метџафизичкоџ*. У суштини, ништа и није сродније људској души од саме природе, од материје њене („Слушам материју како плаче“, стих је румунског песника Баковије) и њеног космичког удеса и знака. Само тако се и долази до стихова попут ових: „Да се склоним у зрно пшенице / Што ми једино преостало / Светли у мраку“ или „Разумем се са земљом / Казујем у њеном ћутању“. Блистави супстрат је и Мирослављев стих, са ониричким призвуком: „Опис без речи и стиха небески тачан“. Ту се читалачки *рацио* склања пред ирационалним и профетичким исказом. Нимало небитно, овај стих и потиче из песме чији је наслов „Станиште поезије“. Поетичке намере су увек и јасно интониране.

Још једно драгоцено искуство прима у себе читалац збирке *Ветџар џонад џора*, што је дакако и имплицитна намера њеног аутора: песник *обилаџо окружен џриродом* веома тешко пристаје на себе, као јединку. Људско биће захтева више.

Јасне примере за преиспитивање смисла и устројства природе имамо и у осталим, најуспелијим песмама ове збирке, у које спа-

дају зацело: „Песме са душама песника“, песма без наслова са почетним стиховима „МРВА земна“, „ЕПИЛОГ, при-ПЕВ“, „Завичајни фрагмент - и“, „Спис и видело“, „Стихови висина“, „Спис и видик“, песма без наслова са почетним стихом „Ветар понад гора“, из чега је изведен и наслов збирке у целини, као и блистави епilog песме „Аутопортрет после шездесете“, којом се и окончава цела књига.

Рекао бих да песма „Стихови висина“ представља *бисер-пример* поетске творевине захвалне за конкретније видове анализирања Тодоровићеве поетике ове најновије, можда уједно и најбитније фазе песништва, а поготово оног који захвално може илустровати принцип трансформације „описа“ у *тиху нотацију*, својствену искуству и симболу зрело-сти песничког бића. Синтагма *после свега* сад узлеће у – *понаг!*

Спис и *опис* раније фазе Тодоровићевог певања сад постаје *меморијски камен* тихе нотације искуства, завршни акорд бића. Готово као код Бетовена.

Но да се изблиза позабавимо антологијском песмом „Стихови висина“, коју смо јасно издвојили као парадигматичну творевину читаве ове књиге Мирослава Тодоровића. Она је „наслућена“, па и најављена стиховима из песме „Спис и видело“:

*У видном пољу
Моје песме о тиome
Сенке облака
И бесконачно слово висина
Књигом ойоручно*

Како је и сам песник то конкретно назначио, ови стихови су настали и записани у лето, на планинском врху Мицора. Белешка на крају песме „Стихови висина“ констатује јесен, *три године раније*, и други планински врх (Панчићев врх) на Копаонику. Са једног планинског врха песник пребацује свој „поглед унатраг“ – на други! И то, дакле, чини у инверзивном временском следу. Због нечега му је то битно. Као упитани читалац, морам закључити да је то Тодоровићево „бесконачно слово висина“ управо потоња песма „Стихови висина“, *још раније написана*, а у редоследу из књиге нама *обзнањена* и *изло-жена*, по ауторовом принципу „три пролећа дослије“. Нимало случајно, иза ње и следи песма именована „Спис и видик“, а у том међупростору од *Списа и видела* до *Списа и видика* измештено је свих 35 песама, чија је средишна кулминација и зенитна тачка препознавања управо песма „Стихови висина“. Управо нам ова песничка игра са временом и географијом оставља траг да је то истовремено и једна својеврсна читалачка клопка, унеколико налик на оне којима се у својој надахнутој прози успешно служио и један Милорад Павић.

Почетак „Стихова висина“ као да нас упућује на познати дантеовски звук „Божанствене комедије“ и гласи импресивно: „ЛА-ГАНУ кроз зимзелену тишину михољског лета...“ где се појам *михољског лета* везује за оксиморонску синтагму – *зимзелену тишину!* Каква је то „*зимзелена тишина*“? Има ли је у стварности, у природи?

Нема! Њу види и препознаје једино песник. Реч је, јасно, *о дугљовечности* тишине. О трајању.

Иза једног таквог енигматичног и згуснутог песничког удара, у супротно интонираном (лежерном) тону, приступа се лагодном опису граје деце на екскурзији (ка гласовитом видику Панчићевог врха) и збиру слика тихе нотације, датих у синтагмама „сабраност јутра“, „спокојна светлост планине“, „песма надамак неба“, „муза висина“ и „Неба тишина“, „сухе траве“, „боје лета“...којима се песма уводи готово у прозни дискурс, у опис дословних збивања са „брундајућим ципом“, „оружјем на поду“, са наводима „Официр нас позва“ и „Војник је ћутке возио“, када се сказ песме преображава у ововременску причу „са фрагментима из наших судбина“ и „Њега је војничка довела са Косова овде на Копаоник“ и то „Да брине о граници и шверцерским путевима иза ратних страдања / Беше жељан цивилних речи чинило се и других прича“.

Итд.

Признајем, застрепео сам за ову песму, на пола њеног тока, да не умине или се утопи у небитно, колоквијално, дословно и свеописно, што му на исто дође...али, где живахног чуда, у њеном наставку (конкретно од стиха „Овај врх је светац – мотри све стране божански) свет се муњевито убрзава, до усијања: „У разумевању неба борова висова и прастарих ветрова / Праведник је и камен под којим травар почива“. Коначно увиђам да је моја зебња и стрепња за ову Тодоровићеву песму била непотребна: све је у њој надаље текло „у најбољем реду“ и све ту, коначно, *долази на своје место*. Не бих да ову предивну песму цитирам фрагментарно (идеално би било у целости!) нити да је детаљније парафразирам, али ћу (одговорно и страсно) овде навести њен епилошки стих: „Као тишину што остаје иза чувених песама које више не памте / Песника што загледан у тавне даљине исписује ове планине“. Бисерног ли стихотворенија на делу! Утолико ређе и драгоцене управо зато што је изведен дискретно и поступно (а то је знак промишљености и поузданог трајања, као естетичке творевине првога реда!) и што се, по правилу, теже опажа, али нас свест о томе изнутра греје. Видим и признајем ....., „ЛАГАНО кроз зимзелену тишину михољског лета...“ из само једне песме („Стихови висина“ је њен бли-стави називник!) преображава се у постулат и тихи тријумф поезије нотације Мирослава Тодоровића, у њену поетичку крилатицу, у нешто – коначно – што бих могао слободно именовати и као закључак ове моје поетичке истраге. Елем, то је тај закључак: Мирослав Тодоровић је стигао на свој аутентични, копаонички врхунац и тиме је јасно *омирославио наше савремено њесништво*, дошавши - са оне друге стране, с које смо га много мање очекивали. Да се осведочи, не само као иноватор и песник свежих кованица и немогућих језичких спојева, асоцијација и слика, складних и неправилних рима, већ као песник понорних дубина и мисли, концизности и густине исказа, песник *кова, реза и сјаја*, благородни песник појма *јонаг!*

Као читалац и тумач, као његов песнички сабрат, онајвећма због тога му и исказујем природну захвалу и пуну стваралачку солидарност.

Судећи по свему, вредело је стрпљиво *слушати* ѿром и *мо-
тирићи* *стихом*.

Уочи *Бођојављења*, 2011. Адам ПУСЛОЈИЋ

Адам ПУСЛОЈИЋ

ДАХ ПРАШИНЕ

за *Мирослава Тодоровића*

Био си изгледа зрео већ давно
за *дахпрашине**! Као за „зимзелени“ вид
високог певања. То је нит она танка
да висиш *убивидно* у ваздуху. *Нишња*
нарочија казујеш ми ти, Мирославе
(о Мирославу, од давних дана) а сад
друге су речи и други поводи.
И свеопшти вид певања други је!
Мењао си и родни предео, од песме
до песме, до извора, до камена...косину
и дебљину твојих свезака, тематику
и демотику, светлост и радноукопну
вредност мотике. Многи су (и пре тебе)
о томе писали, али шта ја имам од тога?
А и ти, исто – шта? У ствари, и они
исто тако, и немо и немушто, али је њима
било лакше, јер дишу отприлике, на прескок.
Обрадићу ти то, теже и другачије, да ти се
одмах потресе утроба, како би из себе
лако избацио сав ЈЕД И МЕД, онај *шамни*
и ливадски, свих наших прошлости и оних
најновијих предела (као пред-јела!) елем
дубоко да се просветлиш управо њима
и да им се сасма посветиш као њино чедо.
Да им уско(ро) кажеш ПРАВЕДНО ИМЕ и да се
после тога (после свега!)осветиш искрено
кружно и подвижно, директно или изосола
и доследно посветиш БИЛО КОМЕ, а може
намах ма и мени

11.1.2011.

* У нечијем приказу једне од збирки М.Т. неко је (намерно?) по-
грешно дао ову синтагму и тако створио кованицу. Могуће је да
је, ипак, само обична штампарска грешка.

А. П.

Мирослав РАДОВАНОВИЋ

ТАМО ГДЕ ПТИЦЕ НЕ ТРЕБА ДА ПЕВАЈУ

*(Анђелко Анушић: “Прозор отворен на висибабу и кукурек”,
Завод за уџбенике источно Сарајево, 2010)*

Роман „Прозор отворен на висибабу и кукурек” Анђелка Анушића користи елементе хронике, односно има пригушену генеалошку нит као елемент уклопљен у шире наративне токове. Повест претендује на контакт са историјским временом, подразумева читање “знакова времена”, али нуди и обиље појединачних нових фабула, дигресија повезаних са основним идејним стремљењима. Дигресије се међусобно осмишљавају и чине унутрашњи систем значења. Разуђеност нарације постигнута је до максимума, али је повезана јединственом замисли да се дочара слика злог удеса нашег напаћеног национа и да механизми иманирања (посебно увођење значајних личности српске историје) поцртају унутарњу усаглашеност опште визије.

Код Анушића приметан је приповедачки свет саткан од безброј фрагмената који носе јединство симбола. Свет фрагмената проговара многогласним хором који врло често нема обележје смисаоности у сваком детаљу и тренутку. Уместо система који обликује романескни свет, тај свет уобличен је мноштвом симбола који су заправо замена за систем. Писац тежи прецизности детаља, њиховој наглашености. Накандно уведени јунаци који улазе у свет главног протагонисте Саве Стијеље су у одређеном односу према њему и не остварују засебни ток на новом нивоу. Исто се односи на историјске личности о којима приповеда главни јунак, а у служби су остваривања претходно зацртаних циљева. Писац комбинује фолклорну и имагинарну фантастику да би поцртао митско - легендарно које се обнавља и понавља.

Историјско време и цивилизацијска ситуације модерног човека имају пресудну важност при формирању романа Анђелка Анушића. Писац тежи да дочара одређено историјско време, животне струје и трептаје и дубински оживи сензибилитет одређене епохе. Међутим, Анушић врло често и изводи своје јунаке, посебно главног Саву Стијељу, из реалних просотра у којима се креће и уводи га у сфере подсве-

сти, свести, узбуђеног духа, унутарње фантазмагорије, свет привиђења како би поцртао унутарњу драму егзистенције. Његови јунаци, крајишки Срби, доведени су заправо у граничне егзистенцијалне ситуације у којима свешћу и духом решавају питања човековог постојања:

“Ко су Рашани и Морлаци, не могу да се сетим. А колико сам јуче знао! Напрежем усахли мехур памћења, дувам у сламчице сећања, али ништа. празна машина, спарушена зечија бешика, исцурела негде на другом путу, пред онима који не дају одмора. Просуле се књиге, моја мрсна присмока уз посни живот, као сиромашкова житна надница из продрте торбе! Ја сам шупаљ дуб на штулама, испао из карневалске дружине. Празно место, ја сам, у испражњеном простору. Како се све променило за само двадесетак година! Као да је прошло стотину пута толико. А можда је и минуло баш толико, само ја нисам свестан тога”.

Анушићеви јунаци стално су у директној или посредној дијалошкој ситуацији која искушава и проучава бит животног одређења и не дочарава само реалан људски ход у животу. У роману “Прозор отворен на висибabu и кукурек” писац дочарава историјско време, његове трептаје и карактеристичне садржаје, али успева да открије и унутрашњи сензибилитет, да уведе у ткиво романа имагинарно - реалне јунаке који карактеришу антрополшке типове нашег нација. Ликови су оживљени у одређеном историјском амбијенту и времену, али врло често они исповедају одређену идеологију, они су остварени као бића свести, свести о себи, својим животима и одређеном простору којем постоје. Анушићеве јунаке карактерише непосредно живљење у одређеној историјској епохи и духовна самоспознаја сопственог бића:

“Наравно да није. није због тога, али све је ово, помало, довело до најгорега. Мркаљ је - како ја ствари видим - жртва околности. Невин, могло би се извести након дубље анализе. Да није живио у времену у коме је живио, да није био, пресудно, окружен свијетом приглупих и осоних чиновника и трговаца, ускогрудих и тврдох црквених људи, гордељивих и осветољубивих официра, и бројних других сплеткароша, завидљиваца и ситних душица из рода коме је припадао, али и да је другачије природе био - можда не би прошао како је прошао. А ко зна, опет. Окидач његове несреће је налазио се у њему. То је његова судбина. А овако се, у ствари на крају Савине баладе, десило. Наиме, Мркаљ је буквално преживљавао тајно подучавајући дјецу имућних људи ћирилској писмености, дајући повремено и часове из страних језика, реторике, граматике и математике потомцима бољестојећих крајишника, па и запосленима у аустријском поданичком апарату”.

Уводећи у свој роман одређене историјске личности које су обележиле српску повест - Саву Мркаља, Вука Караџића, Гаврила Принципа, Љубана Једнака, Анушић је оставрио романескне ликове који смисао сопствених егзистенција смештају у националну и културну судбину и говоре о могућности да се лични живот проицира у службу националног и индивидуалним бићем досегне и освоји надлична вредност и обезбеди трајање у свести покољења. Стијеља често надлази себе осећањем за друге личности и саосећањем за њихову судби-

ну, богатећи и искушавајући индивидуалну самосвест. Свест о непролазним Србима у његовом животу заправо је доживљај нових могућности сопственог бића. Предредњен да служи опстанку живота и сагледавању злог удеса српског нација Стијеља је недвосмислено наднет и предан идеологији рода, вери и трагању за есенцијом индивидуалног, али и националног. У стањима дубинског самоспознавања Саво Стијеља распознаје и понире у спољашњи негостољубиви свет откривајући непролазни смисао социокултурног и историјског времена:

“Кад изгубиш име, као да те у животу више нема”

Бавећи се судбином Србина Саве Стијеље у монструм држави Хрватској, писац је након ратног потреса и сукоба у који је увучен српски народ у дубини историјског простора таложио сазнање као искуствени биланс личне судбине. Политичке одлуке, злоупотреба правосуђа, злокобни историјски заокрети - све то у Анушићевом роману добија значење и опсег надљудског система апстрактних контура, у тихом потонућу у своју интиму дозрева мисао о смислу трајања, о бескрајној линији зла и човекови напорима да се изнађе охрабрење и утеха. Стијеља спознаје да сви путеви воде у круг, да је све за крајишке Србе враћање на исто, слично лавиринту источњачких прича. Нема пута “зар мислиш да земља која је побила и протерала онолики народ, у оном светском и овом домаћем рату, заслужује да у њој пјевају птице”, у злочиначкој усташкој творевини који води у мир, сталност и достојанство. У том кретању нашег нација понавља се вечно путовање без смисла и циља, вредност и смисао човек налази у себи, у упорној одлучности да се истраје, да се спаси мисао о себи, пореклу и преживи.

Изоловано острво на коме Стијеља робује са својим сународницима је заправо модерна “проклета авлија” у којој се продубљује повест о деобама и сукобу опречних начела на којима почива загонетни сплет међуљудских односа. Тај аналогни дух, као темељно искуство мишљења и веровања, живљења и управљања, Анушић је представио као судбински судар светова који се одиграва у души осуђеника, као сукоб сурове казне и непостојеће кривице. Деобе у монструм држави заснованој на мржњи према Србима раздвајају свет зидом и продужују се до дна људског бића и отварају поноре трагичног и болног испаштања:

“Овдје је некада живио народ који се претежно бавио земљорадњом и сточарством. Био је познат у свијету по узгоју црне овце зване Каракул. Кад се Богу молио, а чинио је ријетко, у каквој изнудици, брзоплето и неспретно, скупљао би палац, кажипрст и средњак у солну мјеру, као да мирођија какво јело.

На путу у будућност није се снашао. Спотакао се о властиту прошлост, као одрасло дијете о ходаљку, које се није на вријеме ратосиљао. Испријечила се пред њим као непрелазна гора. Његов случај са временом ушао је у бајку. Одувала га је временска машина. Уназад.”

Судбина Стијеље и његових сународника, као и њихова људска права не обавезују власт чак ни на размишљање, у систему Ендехазиде човеку је ускарћено право на одбрану. Оптужени је без кривице отписан из друштва и живота. Анушић је насликао два света

између којих нема додира, ни споразума. Два света осуђена на вечну мржњу и рат. У Ендехазизи на делу је цинична игра ауторитативне власти и немоћног поједница који у свом затвореном сврету неспоразума и процеса и де путем сталне угрожености и незнања. Ниво тоталне изопштености разума је карактеристика света затворености и судара правде и самовоље, истине и лажне пројекције. Човек је страдалник и жртва монструм силе чиј је ауторитет заснован на самовољи и држава се насиљем. Србин Стијеља страда као жртва извитопрене законске каузалности и због дела која није учино. Неподударност изворних облика животне праксе и друштвено - правне пројекције, несклад истине и правде, илузије и њеног насилног репресивног порицања инструмента следе и мржњом задојене друштвене моћи је извор људског потонућа:

“Али, све то није довољно да се може рећи да сам жив. И други су такви, па за њих кажу да су бивши људи, прохујали ликови, ишчилеле појаве, ископњеле грудве меса. Истопљени стубови таштине. Издуване мешине гордости. Живи мртваци у телесној пећини, честице тужног скупа, одавно уповорчени на сопственом испраћају. А и они сами тако мисле о себи.”

Срби у Хрватској редовно су на удару изненадних и непредвидљивих сила чије су одлуке коначне. Атак на слободу није резултат законско - правне процедуре него произилази из морбидних каприца и мржње. Кажњавање претходи истражној процедури тако да казна иде испред правног разлога хапшење. За разлику од моралних норми правне су ослоњене на државну организацију која одлучује о човековом друштвеном и правном статусу. У хрватској држави легализована је принуда и насиље над Србима и наши људи су стално у безумној мрежи непредвидљивих околности и произвољних одлука. Држава и њене установе јављају се као фантом и лавиринт:

“Зар мој брањеник може бити крив само зато што је као старосједелац, најпре прогнан са свога божијег биљега, а онда, на волшебан начин, нестао и из матичних и административних књига? Двоструким ореолом жртве крунисан, прије него што је допао у својство окривљеног. Не заборавите то, господо!”

Стијеља је инкарнација субјективног доживљаја трагичне бежи-злазности и безразложности у вртлогу политичке завере. Он живи у “проклетој авлији”, тачније у резервату за Србе, по инерцији силе која споља делује несагледивом и злом вољом. У његовом робовању и изопштености не остаје времена ни места за рационални увид у разложност механизма тортуре. Осуђеност на прогонство је заправо примарна ситуација из које Саво Стијеља сагледава бестијалност завере највећих крволока САД и ЕУ у чијим је рукама усташиодна хрватска власт само марионета и проводник зле воље. Драму личности вештином романске приче Анушић је претворио у судбину читавог народа. Наши крволоци америчко - европског одређења превазилазе све што је историја зла досада смислила светећи се цвећу које асоцира на Србе и одређени је симбол њиховог небеског опредељења:

“И тако ослабљује идентитет тога простора, упозорили су

амерички и британски научници у једном заједничком истраживачком пројекту.”

Морално и интуитивно трагање за кореним и вером је сми-сао постојања Стијеље и његових земљака. То начело одређује човекову судбину и његово позвање у историјском времену и овоземном свету. Дубинска осећајност са познатим духовним искуствима и са знањима идентификује дискретне евокације и рефлексе различитих метафизичких система који откривају различите слојеве културне и скривене традиције. Духовна и путена искуства предака учествују у формирању метафизичких значења и духовности патријархалне културе. Путено - сексуални набој ускраћене жудње ослобођен је у унутрашњем дијалогу Саве Стијеље мотивишући овоземаљску егзистенцију, везујући нагоне са догађајима из најближе природе:

“Ову шљиву, крупну, меснату, сочну и шећерасту, називају небожица. Неко је на Острву, пре неки дан, причао да је овај крај некада био познат по овој воћки. Од ње се пекла надалеко чувена шљивовица и правио најбољи пекмез. Још је неко причао - да ли је измислио, или је истина - да су Анушани знали, током дугих, јесењих и зимских ноћи, намазати своје жене пекмезом од шљива, од ножног прста до уста, и водити љубав. Клизило је, прскало и цедило се све до трећих петлова, а гласови ноћног пекмезања знали су се чути и изван куће, далеко.

Веле да је малаксало мушкиње из других села тајно долазило под прозоре Анушана да напоји пресахле жлезде. Рецепт су примењивали у својим ложницама.”

У исповести Саве Стијеље, главног јунака романа, временски размаци се скраћују и врло често збивања губе карактер логичне заснованости те се планови мешају, а описи наших утисака претходе догађајима на које се односе. Све у роману добија изглед и динамику неухватљиве многообразности. Контакт са светом успоставља се на широкој скали која даје банални изглед бића и предмета, али са израженим трагањем за њиховим скривеним значењем и стварањем опесивних слика симболизацијом чулних утисака. Приповедач отвара видик према унутрашњим просторима у којима се свет накнадно оживљава кроз сећање. Свет је створен у нашој свести, суштински односи који одређују наше реакције, успостављају се у тајним просторима духа као тренутак кружења слика у унутрашњем виду:

“Дуго ми после требало да се навикнем на књиге са насловом и именом аутора. Нису то више биле књиге из дедине ризнице, и читање више није имало ону бившу дражи радост.

Сада је добитак био двострук, па и трострук: из таме времена, далеко од родне куће који више нема, изронила је опет она бивша, стара књига, која ме је, као дете за руку одвела у вртове детињства, а вирус читалачки заиграо је умени изнова свој рекомбинаторички плес.”

Тај систем суптилних веза времена и бића је један од модела Анушићеве поетике и његовог виђења драме крајишких Срба. Свет је дочаран и кроз мрежу успомена добијајући нова значења и сенчења, а обриси човековог унутрашњег просотра оцртавају се на поза-

дини отргнутој од заборав. Појаве и бића Стијеља извлачи из мрака заборав и преводи у предњи план свести и живота. Заправо, приповедач често трага за унутрашњим просторима у којим су уписане човекове реакције и говор бића којима је везан за сурову и негостољубиву стварност. Актуелизовањем сећања и превођењем у тренутак исповести догађаји и предмети укључени су у сталност нечег трајног, они су прошлост спашена од заборав, а време није више пука хронологија већ мисаона реконструкција заборављених суштина.

У свом роману Анушић обрађује и проблем Босне и њеног трагичног и специфичног живота. Босна се јавља као драматична позорница немило-срдних злочина према Србима у географско - историјском и националном смислу, али истовремено и позорница алегорijske фикције где се згушњава трагична етичко - метафизичка драма човекове егзистенције у суровом времену међу вечно завађеним и закрвљеним народима после Принциповог пуцања. Крвава драма је очигледна судбина Срба са простора наших западних крајева у којима писац визионарским згушњавањем и способношћу симболичког еманирања твори универзалну алегорију о човековом страдању уопште. Изложен притиску фаталних сила, јунак образлаже слику суровог босанског суживота у коме је човек - Србин изложен непрекидним недаћама подмуклих следбеника Истанбула и Ватикана:

“Послије овог услиједио је пакао који нико од православних Срба није очекивао. Сви смо знали да ће бити провокација и насртаја, али нико није очекивао да ће власт јавно позвати пучанство да се обрачуна са Србима. Очекивали смо репресалије, али зло нико није слутио у оваквом облику. Велики допринос томе дао је католички надбискуп Јосип Штадлер, који је јавно позвао на линч. Манифестације против Срба прошириле су се по свим градовима, како по Босни и Херцеговини тако и по Хрватској. Први на удару били су угледни сарајевски Срби и њихова имовина.”

Криза етичких односа у “босанском лонцу” анализирана је са огромном дозом скептичне меланхолије која произилази из јасне спознаје о дубини кризе и сложености и компликованости живота заробљеног прикривеном мржњом и немогућношћу заједничког живота. Анушић предочава ситуације и ликове као продукте сложеног механизма друштвено-историјског кретања обликованих по диктатима немило-срдне мржње. Јунаци “босанског лонца” дочарани су као подмукле преливоде које карактеришу карикатурална изобличења. Писац открива корене рђаве антрополошке свести која не успева да се одупре фатуму друштвених кретања. Људска свест на простору Босне периодично се деформише и човек постаје врло често бахато чудовиште:

“По државним надлештвима су скидане Фрањине слике и аустријска знамења, клицало се уједињењу. У збирци одушевљења, најчудније је било што је муслиманска и хрватска фукара која је бјесумучно урликера против Срба и, не бирајући средства атаквала на Србе и њихову имовину, сада урликала против двојне монархије и атаквала на све што је њено. Сад су више они клицали и говорили о уједињењу него ми који смо то годинама прижељкивали и назимјерним жртвама платили.”

Жарко БУРОВИЋ

БОГАТСТВО ПЈЕСНИЧКИХ РЕФЛЕКСИЈА

(Илија Лакушић: Па/џирова њобјед, издање Удружења књижевника Црне Горе, Подгорица, 2010)

Нигдје као у поезији се не осјећа пулсирање идеја. Ако тражимо разлоге за то, наћи ћемо их у врсти казивања које има дејствен карактер. Како поезија брже и ефектније индукује настајање идеја од њој сличних грана, драме или романа, она је и у њих унијела видне трагове свог драгоцјеног присуства. Тако је од античких драма до драме и романа најновијег датума. То је добро уочила Исидора Секулић, која је рекла да поезија врхуни лепоту сваког доброг дела.

У чему се огледа драг нове идеје? У њеној издвојености од већ знаних идеја. Нова доноси измијењену фокусациону оптику и друго што иде уз њу. У првом реду врлину језичке суштости, у којој су у еквивалентном односу мисао и звук. Чула „подлијежу” обједињености њихових испомажућих апликаата.

Збирку поезије Илије Лакишића *Па/џирова њобјед*, појмио сам као врсту једне трајуће драме о пролазности човјекова живота. Он ју је ситуирао у овдашње вријеме. Рекао бих као продужену линију свега онога што се стекло као историјско искуство. Не без плаћеног рачуна у посљедицама.

Кад смо већ поменули времена, не можемо а да не кажемо да их је одликовала супротност узаступности. Увијек у другачијој инсценијацији и садржају. И у новој стечености спознаја.

Није Лакушић без разлога отворио књигу пјесмом *Делфијско Е*. У њој је поетски назначио ребусна својства егзистенције, гдје су све видљивији раскораци између упитаности и одговора. Ових других је мање, па ваља тражити кључ за то. Кључ за успостављање баланса поета овако моделује: Добро се држи небески свод / подупрт кључним питањима. Добро се држи свако питање / које се не плаши одговора.

Како се вријеме потврђује збиром важних тренутака, он је у збирци варирано у више субјекатских матрица, са тежњом њиховог упоређења, па и сједињавања. Дакако, уз посредно јаке интуиције, која се брине о прелазима из једног у друго расположење. Од тихости до распећа. Та осцилација расположења говори о богатој Лакушићевој

чулној мапи и њеном успјешном инфилтрирању у сферу магновених рефлексја.

Путем осјећања се долази до предмета мисли, а мисао изискује гипку твореност. Као таква податније се улива у слушачево ухо. Лирска трепља помаже остварењу тога услова. Рекао бих на принципу спојених судова и са примјеном стално измјенљивих вокацијских диспозиција у изразу. Та измјенљивост се не огледа толико у техници поступка колико у сфери исказане домишљатости. Никад без асоцијативне лезе и мисаоне усмјерености. Па и сам Господ, за којег се обично „резервише“ епитет надсвијета, у Лакушићевом примјеру добија слику почовјечења и слику бригоносника. Дакле, као нешто што живи у нама у виду голготске судбине.

Ова је поезија пуна горкости, без малодушја. Она не суочава само човјека са свијетом, већ и човјека са собом, са густим слојевима тмине. Њоме се апострофира самониклост овоземаљске недовољности: И магла / из које допире другог свијета глас / застире шуме и ливаде /. Добро смо извукли / живу главу. Магла је овдје синоним за неку врсту невиднине, а у таквим ситуацијама потребан је дозив Бога, као дозив тражења душе.

Збирка има два изражајна крака. Један води ка мисаоној, а други ка емотивној катети. Они се у некој далекој тачки визије поклапају. Посебно кад су у питању етичка и њима сродна начела. Поета пјесничку фразу модификује лексички обогаћеним системом филозофског промишљања свијета. Отуда бројне премисе такве профилације. У пјесми „Троножац“ достижу кулминацију пародијског контрапункта: Нема мира трножац / док не нађе оног који умије / да сједи на њему. / Надметале би се питије и сибиле и, / кад немаше богова на огњишту, / мудровале би, трножиле и / лијечиле историју.

Лакушић мисли да је све што траје под небом условљено божјим, дјеловањем. Дјеловање не треба схватити у буквалном смислу, већ као обнављање нашег Ја сталним играма духа, које не престају да зраче егзистентним дубинама. Зачудо, да у том пространом видокужју егзистенције природа нема привилегован статус, иако је она извориште њених најдубљих слојева. Умјесто украса природе, латице цвијета или благог лахора, Лакушић искључиво стихује двојство бића. Умножава га парадоксима живота, који постоје као посебна карика човјекских психолошких склоности. Па и оним огрнутим трагичном компонентом. Као у пјесми *Мој ти је савјет*, која заговара такво осјећање: Голим се оком види / да ће ти мочвара узети ријеч / да ћеш се осамити у дну себе.

У циклусу *Житија* поета на њему својствен начин комуницира с прошлошћу, замјењујући дијалошку раван монолошком. Тиме кажемо да мисли мисли других, тако што открива њихова карактеријална језгра и њихове духовне моћи. Ријеч је о личностима које божје окриље сматрају узвишеном ствари и препорођујућим чином, гдје се поред имплицитне смјерности у понашању његују и мудроносне црте бивства. (Свети Василије, Свети Сава). Рекао бих да је у здравост етичких идеја ових богоносника уграђена филозофија самопоуздања. Њоме се освајају врлине и превладавају гријехови.

Запажамо Лакушићево настојање да до пуне мјере урбанизује стих. Без обзира о каквом се мотиву ради - пролазности, љубави, стра-

ху, родитељској бризи, смрти. У њих уграђује флуид „премотавање,, многих догодовштина, па и метеж града, који просто меље човјекову психу.

Пјесник истанчаним чулом лирски резбари брзе мијене живота, налазећи адекватне ријечи за њихову модерну транспозицију и унутрашње градиције. Томе умногоме помаже ритам баладичне препознатљивости. Чак и у пјесмама са афористичким призвуком.

Очито је да је Лакушић фреквенцију стихова подешавао захтјеvu теме и њене транспозиционе учинковитости. Знао је да се дешавања свијета одигравају унутра, у самом бићу. Ако је тако, а јесте, онда се и идеје лакше стичу и емитују. Смијем рећи — са богатим маштеним индикатима и снажном премоћи чулног фактора. Да би се дух пројектовао, нужно су наведени оријентирани. Лакушић њима суверено рукује јер имагинацијом чврсто држи оно споља и оно унутра. То је пресудно за чин пјесничког творења пјесме.

Можда живот није ништа друго до расипање душе. Поета ту мисао има на уму у свакој предметности — облаку, таласу, киши и другим феноменима природе, осјећа њихов рефлекс. Воља диктира усмјеравање духа ка двојностима свега. Некад је то етерична супстанца жеље, а некад дијаболична жижга, чије је путеве тешко разазнати и поетски фокусирати. Да би се то могло, ту фокусирају треба да прати осјећај за издвојено и имагинацијско. Само се тим путем долази до дубинског слоја вокације. Аутор *Па/ијрове њобјеге* располаже компасом за такав пустиловни подухват. Издашно га користи у перцепцији субјекта, не заборављајући да пјеваном да жељену суштост и љепоту.

Феномен пролазности времена Лакушић условно прихвата. Не само у смислу њеног кретања, него и у смислу увођења ликових у поново започети живот. Тако долазимо до закључка да вријеме није избрисано. Таквим га је учинио потенцирани услов. Вријеме и простор трају у фиксацији Његошевог лика, лика Светог Петра и планине (пјесма *Ловћен*), коју је поета перцептирао као знамење висости и хвале.

Нећемо да градирамо вриједност циклуса, али ипак морамо рећи да је аутор у циклусу *Барка, Пловеће вријеме* ослојио филозофском медитацијом. Њене мислеће носаче нашао је у Библији и тиме показао да нада може потиснути осјећање илузорне стварности. Садржај је овом циклусу наметнуо форму псалтичне исповједности, дајући и апстрактном појму живућу „радијацију,, мисли, грађу сложеног склопа требало је преломити кроз призму омекшане версификације, али се тиме не губи њена пуна гласност. Нема диспаратности у спрегивању ријечи, што говори да њиховом коначном уобличењу претходи свеобухватна филтрација. И у језичком и у ритамском смислу.

За разлику од циклуса *Барка*, Лакушић у циклусу *Моје библиотеке* мијења профил версификовања. Стихови не садрже побожену црту. То се уочава по томе што у стихове уноси нешто друкчије тонове, па и оне са саркастичном бојом.

То је највише уочљиво у пјесми *Љубавни архипелаг*. Ова пјесма не означава противтежу „прозваним,, ликовима из литературе које одликују изразите љубави. Пјесник прави свој „излет,, у пустиловину љубави, не у смислу опонашања колико у смислу срастања са илузијама

које су их пратиле. Иронијска палета није нарушавала љупкост реченог, напротив, појачавана је путем контрастних маркација.

Код ишчитавања ове збирке запажамо разноликост темата. И самосвојност у њиховом обликовању и кохерентност у сфери стиховне изражајности. Све оно што је предмет визије - од слике до чулних агенси, поета је знао да искористи на виспрен начин. Због тога и нема падова у збирци. Иако се бојим начелима даје примат, рајско стање остало је недозвано. Умјесто њега, сумње су се испријечиле на стази живота, што га чини дубљим и разноликим.

Не мора свако вријеме бити вријеме историје. Не бар у поезији. Оно се највећма бави бићем, унутар њега самог. Међутим, има доста онога што „искочи,, из тога круга. Многе Лакушићеве пјесме посједују историјски контекст, то јест временска кружишта, са јаким импулсима одиграних драма. Пјесници дају себи право да их повезују и извлаче из њих оно што припада инспирацијској матрици. У питању могу бити људски принципи или нека друга животна основа. Може бити то и нека илузијска трепља која генезира властиту запитаност: Лако је свему што шуми / и слуша водене струје / но ја сам дубоко нигдје, / онај непостојећи / који сасвим не види / и не чује.

Пјесма не пледира за оним шта се збило, него она сама својим током и значењем сатворује збивање, успостављајући над њиме неки облик „туторства”. Сама структура збивајућег феномена тражи одговарајуће стимулансе. За њих ћемо рећи да „стационарају” у жељи испуњеној чулним обиљем. Имају својство чуђења и својство угодности. Зависно од тога шта је предмет доживљајне моделације. Ако је њу унијет сензибилитет, а јесте, онда се и поларитети теже зближавају. Њихова зближеност представља супстанцу пјева!

У какве год зоне пјесник залазио, не може се одвојити од свога Ја. Оно „арбитра,, при сваком именовању чулних струјања, јер за то има агреман субјекта. Његову латентну дифузију.

Понекад Лакушићева пјесма нагиње причи, али јој не дозвољава да се лиши фикције као узрока настајања. Фикција премошћује слике доживљајног атласа. Пјесма тек тада устрајава у бићу ако ју је продуковао унутрашњи немир. Не треба неке изразе имплицитно понављати да би то била. Израз у пјесмама поприма увијек друкчију позицијску улогу и распоред.

Ова је поезија говорљива, не у смислу распричаности, већ избирљиве нарације, која не допушта било какав немар при обликовању. Ако поета посегне и за неким хуморним предлошком, клони се штосерског мамца, који би оголио пјесму. У замјену за то поета дориче пјесму префињеним цинизмом. И та палета је знак да су сви исказни облици важни ако су амалгамирани унутрашњом пуноћом. Такве су пјесме *Корице*, *Преферанс* и *Разговор*. Пјесников хумор граничи се са болом, а он синдромира истину да је тешко егзистирати сред мрклина.

Лакушић не иновира форму већ значењске гравитације у пјесми. Важно је да се слике и њихов рефлекс не губе у мноштву. Гдје постоји слој, значењско је у превласти. Јер слој заправо детерминише вредносне постулате стиха. Ова збирка је творена на разбоју таквих доживљајних иницијација.

Душан СТОЈКОВИЋ

ДУША ДУШИ

(Андреј Јелић Мариоков, *Молебни венац Пресвјетој Владичици
Боџородици и пред њим молићвенику нашем Светом Николају
Жичком*, Удружење српских издавача, Београд, 2009)

Ова мала и драгоценa књига, примерено жалобно црних корица, илустрована је, максимално функционално, цртежима и скицама из циклуса *Ходочашће* (1998) и *Празници* (2000/1) Миломира Рамановића и садржи песникову напомену која се нипошто не сме „прескочити“: „Испевано у дане српског полома на искрај двадесетог века.“ Она нам коначно показује, и доказује, како је њен песник, Андреј Јелић Мариоков, кудикамо сложенија песничка „чињеница“ него што се претпостављало и мислило досад. Он, види се то сада сасвим јасно, истовремено тка – усложњавајући тако властито песничко дело и чинећи га, ма колико то оксиморонски звучало, модерно традиционалним или традиционално модерним свеједно – на три разбоја. Поред игривих, испеваних у привидно слободном стиху, песама, и анакреонтских и епистоларних и метафоричких и метафизичких у исти мах, које представљају на најбољи могући начин *Чрпе и резе* (2009) и наративних, у сржи хуморних, али истовремено и трагичних, поема – скаски (неколиким издањима прошириваних и вредносно потврђиваних) *Наше ствари* (2006, 2007, 2008), *Молебним венцем* (2009) наш песник приступа колу најређих и најдрагоценијих песника српске духовне лирике, вољан да одмах положи и најтежи испит који свеколика поезија пред сваког правог песника ставља: сонетни венц је Монт Еверест песнички и рачунају се у његове освајаче само они који су се на сам врх испели. Најтрагичнији су они који су се на степенику-два од њега зауставили. Првима – тријумф, другима – суноврат.

Модерне српске песнике као да је захватила сонетоманија. Готово да нема песника који се не би сонету добровољно, а не сасвим промишљено, стрмоглавио. Заборавља се притом да је сонету одзвонило и да свако ново враћање овој песничкој форми која песника смешта на Прокрустову постељу у којој се само најсналажли-

вији (читај: песнички најсупериорнији) могу снаћи, за оне друге који само привидно, бацајући садржај кроз прозор, поштују форму – представља скок у преживело, анахроно у бољем, а навлачење итекако тесне песничке лудачке кошуље у горем случају. Јелић Мариоков је сасвим ретко – за разлику од правих сонет-паша српске лирике – служио сонету, не ретко успевајући да сонет нагна да послужи његовој поетској мисији. У његовим изабраним песмама *Певања из тавни* (2001) налазимо их само неколико: „Сонет о звери“, „Мандештаљм путује у Вороњеж“, „Марина, ти слушаш, ти чујеш Цветајева“ и „Сонет за Милоша Црњанског“ /прате их и неколики „прикривени“ (састоје се од рубних катрена и централне секстине): „Гробље у Јелаву“ и трећи, шести, девети, дванаести, тринаести и четрнаести део поеме „Србија сестра моја“). У *Чршма и резама* сонети су само „Разговор са Ујевећем“ и, сасвим условно (чине га два катрена – узимају иницијалну и финалну позицију у песми – и три дистиха), „Суша“. Лако је претпоставити, а није тешко закључити: Мариоков је сонету приступао готово искључиво *по морању* – онда када је складао песнички омаж својим песничким прецима или када је хтео да се одужи властитој земљи која је највише и била слављена – када је о песничкој традицији реч – управо сонетима Милана Ракића, Јована Дучића или Милутина Бојића.

Сонетни венац је нешто сасвим друго. Ова најсложенија лирска песничка форма песницима служи за добијање мајсторског писма. Постоје различити типови сонетних венаца, али је за нашу, једнако као и за словеначку, руску, бугарску, македонску, мађарску и немачку књижевност, посебно важан онај чији је творац – по тврђењу Николе Грдинића у студији *Стилни облици њесме и сирофе* – Франц Прешерн. Словеначки песник је поставио веома сложене задатке пред евентуалне следбенике и ови углавном покушавају, не успевајући да достигну свој узор, пре свега да „олабаве“ веома компликовану, минуциозно осмишљену, форму. Чини то и Андреј Јелић Мариоков и то је оно што прво примећујемо а да притом не мислимо да је Прешернов *Сонетни венац* једини калуп по којем се може и треба градити сваки наредни. Најпре је Прешернов једанаестерац заменио својим дванаестерцем са цезуром после шестог слога који издалека подсећа на двоструко римовани александринац класичне дубровачке поезије. Потом је одступио од обгрљене риме у катренима замењујући је укрштеном. Одустао је и од онога од чега су одустајали готово сви следбеници и преводиоци Прешернови – од двоструке риме у катренима и исте такве у терцетима. Схема римовања у сонетима *Молебни венац* је следећа: абаб цдцд ееф ггф. Сачувао је акростих у магистралу и он гласи: Владика Николај. Читав *Молебни венац* замишљен је као посланица, најпре Богородици и Богу, свеопштем владици, потом Николају Велимировићу, те тако следи Прешернов *Сонетни венац* у којем се словеначки песник обраћа словеначком народу, Словенкињама и Јулији Примичовој. У словеначком предлошку мајсторски су симбиотичко повезане еротска и патриотска мотивика, а у Јелићевом сонетном венцу, иако еротског слоја нема, ипак постоји двослојност у том смислу што је његов пр-

ви део пре свега критички приказ стања у којем смо се, и не само трагичким усудом већ и властитим грешкама, обрели, а други, исто пре свега другог, молба Светом Николају да се за нас заузме у небеским просторима у којима борави, те тако и успешан песнички ехо молитве коју је монахиња Јефимија, у чувеној својој *Похвали кнезу Лазару*, упутила овоме желећи да он, новодошавши у рајско насеље, прибави подршку од осталих православних светаца и мученика свом напаћеном и обезглављеном народу. Тако се *Похвала кнезу Лазару* и *Молебни венац* указују и као – осмотримо ли њихову тематску раван – на сличан начин грађене поетске творевине.

Као и у ранијим својим песничким збиркама, Мариоков се показује као мајстор у употреби архаичних речи (не ретко, преузетих из ризнице нашег усменог стваралаштва, али и средњовековних текстова), локализама, деминутива, аугментатива, полусложеница, (потенцијалних) неологизама: *анђел*; *бденије*; *божомилни*; *бони*; *џорачићи*; *дремкање*; *жални*; *жвало*; *жежен*; *јекшање*; *кал*; *коб–џрнац*; *крстиозначни*; *лажуња*; *мирјада*; *мрачина*; *надеждни*; *недошник*; *несењен*; *џица*; *џмоли*; *џелен–суза*; *песан*; *џолом*; *сјери*; *слуџи*; *слушче* (тако је већ у првом сонету „одређен“ песнички субјект дела); *сунуџи*; *џавни*; *џајинџиво*; *џврдље*; *џоржесџивоваџи*; *хвални*, *џиеније*.

Колико, и буквално, „пршти“ звучна раван (пре свега уз помоћ алитерација и асонанци, али и веома честих анафора) *Молебниџ венац* показаћемо само неколиким експресивним примерима: *Сџустиџи жежен џокров на Жичу у мраку* (1); *Оџкинуџи је ленџер, жално џули лађа* (1); *Ко на санџи леда, леш сложен до леша* (1); *На олујних доба хујној раскрсници* (7); *Печаџи заџиџи џоџоњом сеобом* (10).

Речи–теме читаве збирке несумњиво су (њима се потцртава изузетна звучност књиге): *вриска* и *рика*, али и једна (непоменута), и она више од осталих: *омрачење*. „Јунаци“ сонетног венца су пажљиво пробрани: Свето Тројство; (Адам и Ева); Каин и Авел; Мамон; св. Георгије; кнез Лазар; (неименовани) краљевић. Ту су и посвећени простори: (рај); Сион; Хиландар; Газиместан; Хвосно; Девич; Богородица Љевишка. Они су учесници, непрекидног и никад окончаног, боја између Добра и Зла. Сагледамо ли *Молбени венац* на симболичкој мрежи коју творе присутни песнички „ликови“, можемо се приупитати не траје ли још увек трагични људски изгон из раја? Уз додатак за српску „верзију“: јесмо ли уопште у њему и боравили?

Синтагме имају веома често, уз доминантни метафорички, и „политички“ набој: *карневалска руља* (1); *џеџокраке – жабе* (1); *димни џерчин* (2); *крвав цурак џреха* (2); *џрулежноме сџвору* (4); *језноџ бљеска* (4); *оџањ срџбе* (4); *џаси наџа* (4); *жешче избављења* (5); *бриџика сена* (5); *џакленскоџ жара* (10); *каџом Сиона* (13). Њима, као и по неком песничком сликом, реско се осликава друштвена и политичка ситуација у којој се Србија нашла пре, током и након *џолома* који је задесио српски народ и несналажења оних који су се, незаслужено и трагично по нашу земљу, нашли у положају њених предводника, али не ка некој, како би они волели да кажу, светлијој будућности, већ ка правом понору. Може ли нама који смо постали житељи *луд-*

нице у магли (1) и душегубке (1), и сам Бог (породица) помоћи? Српски народ је колективни страдалник. Задесила га је паклен(ск)а пошаст. Живот се претворио у, ванходисовски апокалиптично, пропињање, јер постало нам је тесно и у животу и у смрти? Има ли кога ко нас може, и хоће – поновимо то још једном – извући из левка пакленог у који нас је живот сам ћушнуо? Најтеже питање, оно које се прикривено чита током читања горког *Молебног венца*, и јесте: Заслужујемо ли ми то?

Постоји оштрина, могло би се чак написати и – бес, песничких слика које витлају *Молебним венцем*: *Са звоника пришће јатџа зајлањена. / Своди се у левак шуйља васељена. / Сунула у бездно, у вековну мору* (1; *левак* је јасна алузија на Дантеов *Пакао* и нимало случајно налазимо га већ у првом сонету); *Лейтеи црних крила шибџа празну зору* (1; ову – појачава је и позиција коју заузима: пошто је завршни првог, аутоматски се понавља и као почетни стих другог сонета – и наредну слику из истог, уводног сонета, сврставамо у најпонорније песничке слике свеколиког, и не само савременог, српског песништва); *Понор у прсима. Бездан у колевци* (1); *Црно кукуричу са згаришћџа певци* (2); *Преко пакла збеж се новом паклу вуче* (2); *Иза брда звона мушке сузе роне* (2); *Где жод су двојица, сћану да се кољу* (4, изузетно „мрачна“ гномска слика); *Тврђа је од града молићиве лаишца* (5); *Калуђери српски поју хвални ћесан, / Господу расћетом на звери у нама* (6); *Оћвори у нама храм заумнож знања* (6; да ли се ту крије поетички сигнал: нису ли песме управо оне које су тај *храм заумнож знања*?); *Зјџе мрћиве очи градова у мраку* (8). Мариоков – напоменимо и то – јакшићевски оживљава (углавном, заправо – скоро искључиво, негативне), алегоријски, људске особине.

На моменте се – убеђен сам да то није само мој доживљај – пажљивом читаоцу *Молебни венац* указује као нова *Јама*. Колико *Јама* треба испевати еда бисмо се од онога што се у њима, уз крик и ране, и на души, пре свега у души, опева удаљили?

Јован Пејчић је сачинио неколика (проширена) издања антологије српских молитава од XIII до XX века – *Време и вечност*. У њој се, с разлогом, налази и тринаест молитава Николаја Велимировића. Њен пандан, када је о српској поезији реч, могла би да буде антологија *Пред дверима: српска молићивена поезија* (2005) Верољуба Вукашиновића. Појава *Молебног венца* Андреја Јелића Мариокова обавезује њеног приређивача да при сваком новом њеном издању посегне и за понеким сонетом који се у *Молебном венцу* налази.

Миодраг Д. ИГЊАТОВИЋ

ДУБОКО СВАКОДНЕВЉЕ

(Миленко Попић: *Сионистици*, Библиотека града Београда; „Шумадијске метафоре”, Библиотека „Деспот Стефан Лазаревић”, Младеновац, 2008)

У свом, педантно грађеном поговору, што му је, наравно, и била и дужност и намера, један од најприлежнијих српских оцењивача данас, Душан Стојковић, с разлогом је (и „умилном” горчином!) записао и да песник Попић, мало тек с три-четири књиге, али и родоначелник поетског маратона којим се чак и смрт побеђује, као и уличних јавних „оглазбљивања” поезије и штошта друго – није ни издалека вреднован, па тиме ни на избирљивим полицама памћења националних поетских духовних домета заузео своје место! И још нешто је с разлогом рекао: да Попића није лако, али је, итекако слатко, и читати и тумачити!

Кад би се овај, потписани, сапутник духовних авантура Попићеве поетске мапе питао, пре бих, и поред наметљивог „лирског јунака” Спонтанисте, гласао за, наизглед (можда) „изанђао” наслов, овде само једног циклуса - „Записи о постојању”! С разлогом је Шопенхауер упозорио да је „наслов м о н о г р а м садржине”. У предивној, нимало мањкавој због, којекакве хетерогоније, што се формације, па и тематике тиче, заправо све се ипак своди и све покреће питање б и т к а, б и т и с а њ а, т у - б и т к а, егзистенције и, наравно, е с е н ц и ј е ! У лепој и течној песми која, као да открива духовни хоризонт Попића песника – библиотекара (има ли лепшег занимања!), песми „У мојој библиотеци”, завршним стиховима, отварајући неку „предметност” амбијента његове кућне библиотеке, Попић каже

*У њој се одмара смирени поглед
и крије понекад неслућена целина
у неопкривеним истинама
све више ме има.*

У песми „Лончић 1884“ (!), наравно уз гитару „речи су горе-ле“, док познати Мија Павловић улази у ментус сабрата Попића „дрскошћу“ да „*несиворено сивара, сиворено унишшава*“, док се - замислите! – чак и „*унишћено диви постојању*“!

Миленко Попић, коме се може, како наши политичари хорски воле да једни другима „пркосе“ и упутити то „спочитавање“ јер поезију заиста изнедрава из сваке поре и „корака“ живота. Овом поетском књигом о поетском јунаку, то јест, антијунаку „Спонтанисти“, поунутреноим алтер егоу, исписао је, заправо, свој филозофско-ментални унутрашњи монолог. И то методом и поступком онеобичавања обичног! У овим песмама, наравно, и јесте али и није „животопис“ песника – Спонтанисте. Ништа није у „белом свету“, а зашто би онда било, у човеку, ни спонтано ни једноставно! Ако се песник већ тако – као у песми „Свет је овај једно велико уметничко дело“ - легитимисао, записујући „чисту“ егзистенцијалну драму и то – иако тако наизглед не изгледа – његошевског жанра („Свијет је овај тиран тиранину, а камоли души благородној ...“) – не би се никако смели неосветљеним оставити бар ови стихови:

*Свети је овај једно велико је с а м
свѣт̄и је овај једно велико је с т̄и е
...
ш̄олико је сиваран д а т̄и о б о л и
...
сасвим до сна и даље досеже
у њему свако налази себе
...
назван по човеку у њега се смешта
...
д р х т̄и а ј у о к у (...)*

Све је то, ето, некако, у славу поезије, али не и несрећног песника који, каже предивно у песми „Крвоток успламтелог песника“, Попић, у ствари, кричи

*Ја сам неомеђена в и д н и н а
б е з њ о с е д а (...)*

Тачно је, али погубно тачно, да не постоји „нешто важније од поезије“! („Зар постоји нешто важније од поезије“). Она „испуњава видљивим невидљиво ткање“. А управо такво „ткање“ ткао је, истина, окружен живим људима и, још више, „укориченим“ песницима, истакао у свом „Спонтанисту“ овај само условно Сомборац, унеколико и Београђанин, а, у ствари, „несрећни“ човек коме богови, нажалост другачије него Хомеру, доделише не да „пева срџбу“, него - још горе - умилно управо свету коме је „као легендарни ДИС, досуђено да у њега буде бачен, „без имало“ сопствене воље...

Песник је - и у томе је Миленкова игра обмане – онајмање „Спонтанист”; више му доликује метафора о виртоузу Паганинију
*кад су ља у осмој години
живоџ закопали
јрсии му се издужили
од зрбања да из р а к е изађе
ошад је душу
носио у виолини (...)*

У овом калеидоскопу шарених стаклића живота, најмање је, иако се тако не чини, „прилога за биографију” Господина „Спонтанисте”. Иако, овде-онде, Миленко чак „спочитава” и свој породично-приватни и друштвени живот (свакодневица са су супругом, ћеркама, трчања „до бесвести” више су егзистенцијални, него хигијенско-виталистички порив – познато је да је те „теловежбе” до пароксизма упражњавао и Лаза Костић – готово ренесансно извођење поезије, уз музику, на тргове поетичног Сомбора, па чак и кад пева „течно” о прекретничкој „68”, помињући „живе” и „овдеприсутне” људе, наравно из света литературе и сл.), он сву ту, како би руски структуралисти рекли „грађу”, функционализује управо да би дао универзални сјај поетској мисли која сабласно, маглено лебди над провалијом Апокалипсе! Неће погодити „у сриду” читаоци који не прозиру заводљиву игру Миленкову: да „прича причу”, а притом циља, примишља и тежи ка оном што је баш за поезију суштствено, што је оправдава вековима и што ће јој – ту се грдно варао Хегел – обезбедити вечну будућност! Као свет, и човек је „состав паклене неслоге”, како рече Његош. Свакодневље, и наизглед лепршаве и мамљиве приче потекле и преузете из њега, у поезији Миленковој чине тек „слатки омот”; поетска дубина, како би рекао Чарлс Пирс је тек и увек у оном што треба, унутра, у „варењу” мишљу и досезању до „ганглија” уградити у себе! По томе је Миленко – има права Душко Стојковић – неправично с магистрале скрајнут песник овдашње, а и садашње српске књижевности.

Несрећна је ова наша Србија, поред осталог јер – нико или мало ко поезију чита, а, још мање, мисли! У песми „Поезија као храна”, која – а зар поезија и може а да не буде, бар једним „севом” своје драгокаменске многоуглости, изазов за мисао и питање за какав-такав одговор - , Миленко вртећи као облутак у жуборавом свом интелектуално-поетском кретању између Сцила и Харидби живота досуђеног му као Сизифу у кафкијанском каменолому, поводом „песничког првенца Радомира Андрића”, подсећа да је поезија и у поезији тај „свеж укус”. Тај сажетак оног општепознатог да је управо „поезија вечита свежина живота”, да је памети и, наравно среће, требало би да оумудри водитеље и водитељице нашег „друштвено-политичког” живота! Управо огромно присуство и песникове лектире, избора по души и душевној сродности, анегдотске чак „причице” о догађајима од београдских књижевних „позоришијада”, преко Лазиног и, наравно Попићевог Сомбора, косметских ламентација, па до „технике” како суграђанин Коњовић слика „копљем-кичицом”

своје јаке и, с огромном енергијом боје, усталасале пејзаже и ведуте из Паноније, која је своје море осушила, да би га претворила у бујну животност жита и помахниталих ејгира и слично, само су фина и мудра сценографија да тај „Спонтанист” и исприча „причу”, али и да, као песников Алтер его, одслика ученог, мудрог, још младалачки неукроћеног песника који би да, као Сизиф, стално верује да ће камен судбине, ипак, превалити на светлу, вечнотрајаћу страну ...

„Дидактичност” Попићеве поезије је, да тако кажемо, једна – ненаметљива лепота. Као и његов поетски поочим, Лаза Костић, спреман је да нам стално, па и наметљиво намеће своје виталистичке и у љубави принципе: да стално, што дуже и дуже трчимо – јер смо тада, мање-више, сами са собом и то у бескрају простора живота, али и у себи - , и да правимо и чувамо, онако у себи, прелепе драгуље: личне „антологије”! Истина, „песници воле”, а и желе да увек сами обелодане своје изборе по души. Управо та потреба, „жеђ” за трајањем, позната нам је још од Хорацијевог Ецеги Монументум и Пушкиновог Споменика, такође је једна упозоравајућа и социјално потребна дидактика. Јадан је свет који нема, чак за сваког човека, неку „антологију” и који је скуп тужних и усамљених људи! У песми „Људи сами”, Попић упозорава: да су *Људи сами у дну с н о в а / џуни нађомиланих о ч е к и в а њ а* и да *нису дорасли с в о ј и м с е н к а м а* ... Они *излазе на сунце само йонекад... ѓоворе у себи ...* Па хоћете ли, ви, који сте заправо прави – а не овај итекако ангажовани песник - „Спонтанисти”, предати лакој конверзацији, „ићу и пићу”, страсти и „масти”, *свраке шейташи с љ у д и м а*, као у истоименој песми?! У томе је „дидактика” и поетска хуманистичка педагогија овог одличног, али - ненаметљивог рапсода! У праву је Душан Стојковић кад побраја „кључне” спреге – семанте Попићеве; „Сенка” је, тако научи генијални Јунг, оно где је прави човек, распет између „Персоне – јавног дела личности” и најдубљих, конфликтних, опасних поврива Ида у себи! Зато, браво Песниче Попићу: Хуманисти, замените, у ствари, те „спонтанисте” и поведите, као некад, песници, управо ви, обезглављене и застрашене људе, уместо, као сада, само на спортско-забављачка игралишта, на – Поетска игралишта! И – не верујте овом песнику: његов „Спонтанист” је такво име узео само да би прикрио оног Његошевог Човека који се стално пита „шта је” и „ко је”, а мора „бит’ Човјек”! Драги читаоци! Раздвојите „лирског јунака” од матица ове поезије; није он ту ништа друго до глумац у трагичној „оптимистичкој трагедији” досуђеног нам живота. Дубину ове поезије мерите по затонима јер се и све ове „Спонтанистове” приче, у ствари, причају да би, овде-онде, како записа (још) Псеудо Лонгин, заблеснула чудесна „муња” филозофског осветљавања - „кад и како треба” ...

Много би правим аналитичарима потребовало и простора, а и времена, да раслоје и распреду ово, наизглед само једноставно поетско, зашто не – филозофско ткање! Писац „иза текста”, Душан Стојковић, педантан и радан, раслојио је само поетологију и побрајао, скретао пажњу на особености певања – живљења, па и оног Дубито ерго Сум „мудровања” одличног песника (нажалост, без оних

кочоперних ореола који украсише многу песничку главу у „земљици” Србији, у којој су, још и сада, пијаце центар сваке људске – социјалне насеобине...) Миленка Попића. Шта је него критичарско поштење кад, немоћан пред обиљем и о дбиром из многолепог, заврши свој суд овим речима: „Дубока књига за д у б о к а читања!” Ми смо подвукли наставак – облик за множину – то „а”: дубока читања. Само, хоће ли их бити у овом нашем брзоплетећем животу? Хоће ли се, чак и због тога, ова скромно обучена и не баш графички ударно (Посебно због писма...) презентована књига – и коме, што је право питање – наметнути? А требало би – вредело би, ако ни због чега другог, онда због те, нама тако потребне националне „педагогије”: да се огледамо, бар за трен, у једном „флешбеку” (покретном огледалу), следећи ритам тркача на дуге стазе – усамљеника Миленка Попића, гитаристе који још верује да ће с поезијом на трговима разбити мемлу – као што се у једној од песама и сам пита, окружен патинама и устајалошћу свог вољеног Сомбора – бирцуза, новокомпоновани сленг, потрошачку еротику која поетску љубав свлачи у крлежијански глиб провинцијалности – изаћи из тог свакодневља, у којем, како песник дивно одслика (песма „Дан безмало обичан”) *идем са женом / у дан обичан* у лазекостићев антички идеал: *симетрија д у ш е њрема њелу* (песма „Лаза Костић на прозору Српске читаонице у Сомбору”)?

И ми ћемо да завршимо као поговорач Д. Стојковић: да смо немоћни, и после толиких празнословља, да исцрпимо поетску семантику ове одличне (наравно, ништа није без мана, боље: ситнијих набора...) поетске књиге! Ова поезија је п р а в а, не добра, већ одлична. Читљива је и семантички читка онолико колико је читалац прави и унесени сапутник и сапатник песников. Она је распричана, то је тачно, али је свака прича, не због приче, него због језгра. А оно је овде, многокад, као драгуљ. Читајте опализацијски – тада се свака прича и склапа, али и жубори и пресијава умностима због којих је поезија, била и остала, филозофска дисциплина. Не говори истину Попић: ништа у овом свету није – спонтано. Закон је.

Никола ТЕОФИЛОВИЋ

АТЕНТАТ НА АТЕИЗАМ

(Бранко Брђанин Бајовић, "Сила", „Филић Вишњић”, Београд, 2010. године)

Иако везан за поетику модернизма и опредељен за корпус реалистичне прозе која је увек имала добру проходност у српској књижевности још од времена Јована Скерлића, Бранко Брђанин ипак представља противтежу својим славним претходницима. Ту, пре свих, мислим на Андрића и Селимовића код којих је песимизам и атеизам био општи тренд и образац који је одговарао времену у ком су стварали. Њихов песимизам је био одговор на тадашњу реалност, реалност двадесетог века. Та је стварност била државни пројекат, пут у боље сутра. Док један народ има своју државу, има и своју реалност, ако ћемо веровати Бодријару. Коментар Бранка Брђанина на тај пројекат је овакав; *Да ли смо до данас толико најредовали у љејшу и свјејлију будућности олако обећаном брзином да се све окренуло на шумбе, оијум је постојао религија за народ.* Данас, реалност није државни пројекат, она је глобална и произведена. Данас, имамо једну увезену реалност о српском народу. Увоз и извоз се врши кроз медије који су одузели моћ и славу књижевности и уметности.

Увек је, каже Данило Киш, право уметничко дело противтежа владајућем обрасцу. У времену комунистичког оптимизма Андрић и Селимовић су песимисти а роман *Сила*, Бранка Брђанина данас, у време глобалног песимизма, открива присуство Бога и наде. Човек не мора увек да буде на губитку нити да буде смрвљен суровим точком историје.

На плану форме, Бранко Брђанин одбија да уђе у постмодернистичку игру документоване прозе. Нису потребни документи да бисмо имали причу, довољан је писац. Његова прича се држи модернистичког модела иако формално разиграва стереотипе модернизма. Прича је монолитна иако разбацана у фрагменте, испуњени

су захтеви Аристотелови о јединству места, времена и радње. Бранко Брђанин Бајовић чува поверење у приповест: *Нико не може зна-
ти шта је стварно било, како се и зашто догодило, да ли је уопште
ишта и било, илж измишљање све је, прича и причање.* И главни јунак
овог романа Родољуб Јосимовић себе остварује оног тренутка када
почне да пише роман, *овдје мрака не фали...*

Модернизам, двадесети век се открива управо кроз лик Ро-
дољуба Јосимовића, интелектуалца са маргине, који носи собом
судбине свих својих књижевних претходника. Он је оптужен за зло-
чин који није починио као Јозеф К, усамљен као Чарнојевић, остаје
без мајке као Мерсо. принуђен је да прође пакао на путу до завича-
ја као Радован Трећи, али када тамо стигне добиће смирење и своју
Еуридику коју је случајно срео у возилу јавног превоза.

Још један маркер модернизма је и демон, осликан у појави
Ћамила Џемала, Самсона Поароа, сарајевског трбосека. Он се вра-
ћа на Миљацку непосредно пред прве вишепартијске изборе у СР
Босни и Херцеговини. Поаро долази у СФРЈ из Европе у тренутку
када тамо пада берлински зид.

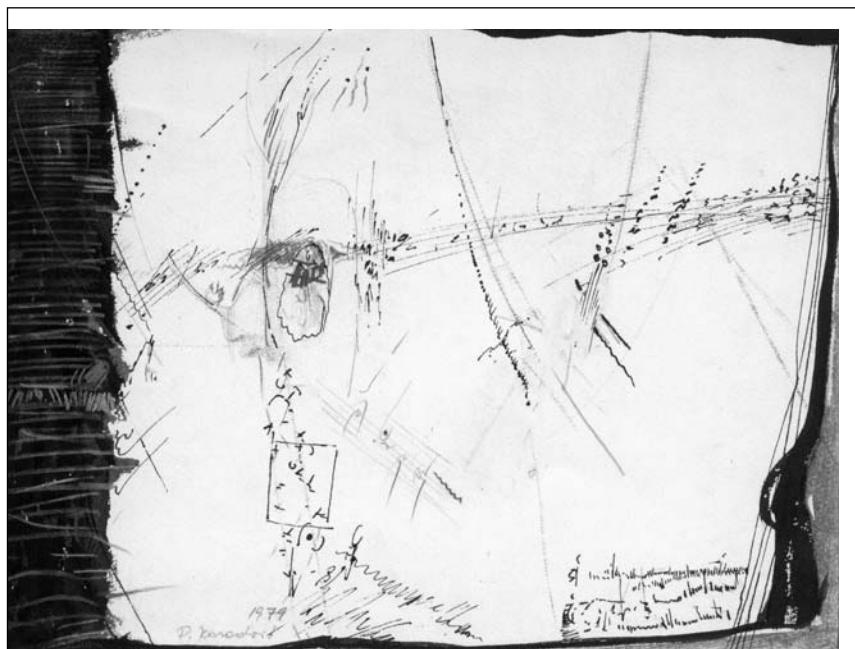
Слика предратног Сарајева је опет осенчена текстовима о Са-
рајеву који извирују у курзиву. *Литература се храни сама собом.* Град
у коме почиње двадесети век атентатом на Франца Фердинанда и за-
вршава се неразјашњеним убиством станодавке Желимирке. Овде Бр-
ђанин покушава да употпуни празно место у колективној свести на-
шег народа, празно место које је изазвано траумом ратних разарања,
пропашћу националног пројекта код Срба, војним поразом. Сарајево
је празнина која се у овом роману попуњава новом сликом.

Нова слика Сарајева нам приказује отелотвореног Порфи-
рија Петровића, можда помало уморног и истрошеног али још увек
виспреног. Демон Самсона Поароа не може да издржи његово при-
суство, једноставно мора да умре када га види. Топло православље
које преко Достојевског стиже у Сарајево 1989 исцрпљује благе поруке
о човеку и његовој нарави: *Човек не бива вољен зато што је добар
него може бити добар зато што је вољен.* Та сила решава серију
убиства и она је присутна у свакој белини између редова овог ро-
мана. Бранко Брђанин неће оставити без правде свог Родољуба али
ће остати неразјашњено убиство његове станодавке као што ће оста-
ти неразјашњена још гомила убистава у долазећем рату. Неразјаш-
њеност је темељ новог времена, века у коме живимо.

Постоји међутим, још један ниво на којем функционише овај
роман. То је актуелни тренутак у коме се налази српски језик или
ако хоћемо, српска култура. Намеће се питање, да ли је данас уоп-
ште могуће написати роман српским писмом – ћирилицом? Текст
романа *Сила* се прелива из ћирилице у латиницу јер у садашњем тре-
нутку није могуће написати роман о Сарајеву само на ћирилици.
Српски језик је опљачкан, присвојили су га други југословенски на-
роди као свој једнако као што се црвена буржоазија обогатила при-
свајањем заједничке имовине. Зато у роман писан ћирилицом про-
ваљују као разбојници читави пасуси и стране на латиници спремни
да се боре за превласт у тексту. Та борба се не решава између кори-

ца овог романа него из њега излази у стварност. А у стварности Срби никако не долазе до јасне свести о тој борби.

Бранко Брђанин се враћа Његошу и његовом ораћу, воћки чудноватој: *Животи је као ораћ, све што му ваља јесте изнутра*. Изнад историје и тако трагичног српства постоји православље, кључна разлика између Бранка и његових великих учитеља атеиста. У његовом роману *Михаил* исијава мисао која ту разлику јасно приказује: *Ја, стварно и једино православно хришћанин а што је старије и више од човека, нације и народа*.

Драган Караџић - Звона (шпиз и креда.)

Павле Б. ОРБОВИЋ

ИСТОРИЈСКЕ СЛИКЕ БАНАТА

(Милан Мицић, *Бећарци и сеферини*, есејистичка студија из историје банатских Срба, Зрењанин, 2008.)

Писати о историјским дешавањима изгледа врло лако. Није све у бележењу чињеница, података, година, имена. Историју треба проучавати и сагледати са више страна и из више углова. Често нам се странице историје учине досадним, а сами догађаји изгубе чар и занимљивост. Лепо је о историји говорити и приповедати је на дугачији начин. Искочити из научних клишеа и стручне терминологије и такву науку приближити сваком од нас. Каква би историја била када би се сатојала од мноштва бројки и збира назива личних имена и географских појмова. У корелацији са књижевношћу показује одличан продукт. Немогуће је све представити и дочарати речју или чињеницом осећања, атмосферу и дешавања кроз историју. Често је безуспешно описивање, али ако се историја пише у форми есеја, кратке прозе или романа добија другу димензију. То је једини могући начин да се приближити обичном човеку. Милан Мицић у својој књизи *Бећарци и сеферини* веома вешто то чини. У недостатку чињеница, а разумевајући суштину догађаја дочарава реченицама пуним набоја и саосећања догађаје који су се дешавали током бурне историје Српског народа у Банату. У краткој форми, обимом мала, историја Баната стала је у нешто више од сто шездесет страна књиге. У педесет наслова, стала је судбина и све потешкоће кроз које су пролазили банатски Срби. Сваки наслов је кратка мисао и срж онога о чему се говори. У свакој причи имамо исте актере, Српски народ и Банат, али и времена која око њих пролазе, ратове, војске, знамените личности, губитнике и победнике. Кроз све се провукла једна нит која и држи пажњу читаоца - опстанак једног народа и његова упорност да остане на земљи банатској.

У Мицићевој књизи осим историје банатских Срба сазнајемо доста тога из историје Балкана, Југоисточне и Средње Европе,

Аустријске царевине, Угарског краљевства, Турског царства из оних сегмената о који су вези са банатским историјама.

Мицић приповеда лагано у стилу старих наратора топлим и питким реченицама остављајући утисак старих добрих хроничара: *Тако су банатски Срби постојали у сенци великих моћних народа и држава, сакривени у шами историје. Само велики светски појрес могао их је извести на позорницу историје на којој се историјско постојање плаћало учесталим умирањем.*

На *граници светова*, како и започиње своју књигу, даје увод у причу о банатском простору и проласку Старих Словена ка југу Балкана и Византији. На веома лепо и учтиво о ономе о чему нема писаних податка Мицић каже да један део Словена који никада није прешао реку остао је заувек на овом простору и тако отпочео најранију историју српског живља у Банату. Без помисли где се заустављају ти Срби су постали сплетом околности вечни граничари и чувари линије између два света две цивилизације, двеју различитих религија.

Средњи век на просторима Баната српском народу задаће бројне недаће, тако ће у наредним насловима *Под сенком моћних и Под ветровима мешежа*, Мицић приповедати о временима Угарских великаша и доласку Турака на границу Баната. Пад српске Деспотовине и почетак миграција српског становништва ка северу, затим долзак српског деспта Стефана Лазаревића и његову везу са Бантом и поседима које добија од Угарског краља су веома битни детаљи који показују како је утврђивана веза између Срба са једну и другу старну реку. *Банати и ей* наслов је који говори о животу Срба граничара и непробојним људским зидинама које су штитиле од Турске најезде. Тада Банта како Мицић каже улази у епiku и добија своје јунаке као што је *Змај Огњенени Вук* унук деспота Ђурђа Бранковића, који је једно време био власник Бечкерека и околних поседа. Као прича о браћи Јакшић, и дуге личности познате из епске народне поезије.

Не заобилази ниједан занчајан догађај из историје Угарске и лепо повезује са Банатским Србима. Прича о Црном човеку, Цару Јовану Ненаду, и његовом устанку устанку Ђерђа Доже, о пропасасти Угарске на Мохачу и борбама за угарски прсто Фердинанда Хабзбуршког и Јована Запоље. О Србима који у овом метежу стају и на једну и другу старну Мицић каже: *Свој мач, као војници од заната, они су нудили свима који су били спремни да га илаше. Тако су постојали најамнички народ, домила војника и илаћеника, која је лутала равницом од иврђаве до иврђаве, од господара до господара, без ослонца у себи, без моћи и снаге, итражећи ухлебљење и иродајући своју крв и ратничку вештину.*

Веома занимљиво читаоцу описује и приближава знамените личности оног времена и њихову везу са Банатом и банатским Србима. Они којима историја није блиска, а блиске су поједине личности и догађаји су новост саопштена на популаран и атрактиван начин. У насловима *Турска ујрава*, *Најамници малог рата* и *Источно време*, осликава промену Баната описујући настанак турских касаба,

ханова, минарета, дајући читаоцу верну слику тог времена. Историјска улога Мехмед-паше Соколовића и његов контакт као и ћирилична преписка са банатским Србима свавлако су детаљи који су мање познати обичном читаоцу.

О Банатском устанку из 1594. године као занчајаном историјском догађају посвећује наредне странице и даје појашњење и везу основног разлога спаљивања моштију Светог Саве. Тај моменат указује на непрекидну везу српског народа у Банату са својим сународницима у покороној Србији и говори о јакој националној и духовној свети.

Обнова Пећке патријаршије и духовна обнова Срба на просторима Балкана једнако су битни према Мицићу за банатске Србе, тиме што потврђује долазак српског патријарха Пајсија међу своје сународнике у Банат. У том времену помињу се српски манастири као центри духовности и као што су Војловица, Месић, Златица, Дреновац, Ходош, и други.

Кључни моменат за Аустријску царевину, Велики или Бечки рат коме аутор посвећује неколико наслова, не заобилази ни једну личност као ни идеју ни догађај којим су банатски Срби везани за њега. Прича о грофу Ђорђу Бранковићу и његовим жељама, које је имао сваки Србин у Монархији-стварању државе, као и о периоду пустоши после рата. Причу наставља о борбама мађарског племства које је незадовољно хабзбуршком влашћу као и о трвењима са Србима и још једном њихом стардању за рад опстанка.

Почетак и прва половина осамнаестог века поред приче о великој Сеоби Срба Мицић посвећује ратовима Аустрије са Турском као и улози банатских Срба у том пограничном подручју. *Хабзбурзи су ушли у Банат, у земљу вода, хајдука и рипова после дуких и крвавих ратова. Године 1718. Лице Баната носило је трагове турске владавине, знаке једног начина мишљења у којем је све земаљско ништакно, пролазно и проишло. Печати фејалистичког односа према свету, живој и времену урезали су се у њега Банат и дочекали нове господаре, нове освајаче са Запада. Хабзбурзи су 1718. Године стигли у Банат и за наредна два столећа дали му нову суштину, боју и сјај Средње Европe.* Измеђуосталог Мицић бележи о тим временима.

Опustoшени ратом Банат постао је власништво Аустријске Дворске коморе. Долазак грофа Клаудија Флоримуда Мерсија који ће Банат препородити, радити на исушивању мочвара и ставрању модерног Баната, насељавању Немаца њиховом односу са Србима биће нова тема наредних наслова књиге.

Познате приче о Великокикиндском диштихту, Потиско поморишкој граници, о Србима крајиницима чуварима царства, затим прича о куги која је харала Сремом и довела Ирижане у Вршац, али и о барској грозници-Маларији којом је Банат обиловао део је тужне историје Баната. Сеоба Срба у Русију и њихов сан, Мицић даје наслов чувене речнице Милоша Црњанског - Плави круг и у њему звезда, започиње причу о одласку Срба у Нову Србију и Славјано Србију..

О одјецима Карађорђевог устанка 1804. године на Банат и банатске Србе лепо приповеда у наслову *Одсјаји српског устанка*, о Крушчичкој буни која је била подршка Србији на крају закључујући: *да су се банатски Срби нашли у процепу између свој српског осећања и верности држави у којој су живели.*

О новој епохи у којој Банат и банатски Срби у скалду са условима и временом примају обичаје и од паора и сељака постају господа описује време у коме се у Банату подижу јавне грађевине, калдрмишу улице, и народ просвећује и другачије носи. Одличним насловом у две речи Мицић и насловљава књигу, јер бећарци и сеферини и данас јесу део традиције по којој се препознају Срби у Банату. Такође насловом *У духу додунавља* објашњава даљи развој културног и духовног уздицања Срба.

Друга половина деветнаестог века, талас револуција у Европи, нису 1848/49. године заобишли ни Банат. Па ће у насловима *У мителу револуције*, *Рат народа* и *Одговор на питање* веома лепо приближити мучно време ратовања, болести и похара којеће тек ојачали и просвећени Срби ући и преживети.

Српске политичке страсти - У временима мира, српски народ у монархији проћиће сопствене немире, нове школоване генерације у политичким раскршћима долазиће до сукоба што ће у датим моментима остављати трајне последице. Губитак Српског Војводства за Србе није био крај, Мицић у наслову *Национални занос* посвећује редове историјски значајним догађајима, оснивању Уједињене омладине српске као снажанном отпору мађаризацији банатских Срба.

У наслову, *Завршни чин* описује Први светски рат и учешће банатских срба у њему. Крај рата и вишевековна жеља о идеји уједињења Срба са својом матичном државом Србијом испуњава последње редове књиге. Тиме завршава једну епоху историје Баната. У последњем наслову *Искушења банатске историје* као закључном излагању каже: *Трајну српску дилему о приклањању царству небеском или царству земаљском банатски Срби решили су историјским компромисом. Прихватајући европске тековине и задржавајући национални идентитет, они су оставили историјску поуку, додоуше недовољно читану, за генерације које долазе.*

Тако овом књигом Милан Мицић премошћује везе међу генерацијама и на приступачан и необичан начин приближава прошлост будућности остављајући неизбрисив траг.

*Претплатити се на
ТРАГ*

часопис за књижевност, уметност и културу

Часопис ТРАГ излази 4 пута годишње у обиму од десет стамбарских шабака по једном броју.

Годишња претплата износи 800,00 динара за физичка, а 1.000,00 динара за правна лица.

Претплата се може уложити на жиро рачун број 840-98664-83 код УЈП са знаком „за часопис ТРАГ“.

Чим се пријави улази, ми ћемо вам слаћи часопис „Траг“ на адресу коју нам пошаљете.

Све информације можете добити путем телефона: 021/707-566.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

82+7+008

ТРАГ : часопис за књижевност, уметност и културу / главни и одговорни уредник Небојша Деветак. - 2011, бр. 25 - . - Врбас : Народна библиотека „Данило Киш“, 2011 - (Нови Сад : „Будућност“). - 23 цм

Тромесечно.
ISSN 1451-9437

Cobiss.sr-ID 202214407